

[Takdim](#)

[Mukaddime](#)

[Kahire'de, Evkaf Bakanlığı, Mescitler Kısmı Müdürü:](#)

[Şeyh Abdurrahman Hasan'ın \(\(El-Fıkhü Alâ El-Mezahibil-Erbea» Adlı Kitabının Mukaddimesinden Bir Özet.](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Sahabe Ve Onlardan Sonraki Devirlerde İctihat](#)

[İctihat Halkasının Genişlemesi](#)

[İlmin Doğup, Yayıldığı En Önemli Merkezler:](#)

[Basra :](#)

[Şam:](#)

[Mısır:](#)

[Dört Mezhep](#)

[Dört İmam](#)

[I.](#)

[Ebu Hanife \(R.A.\) \(80-150 H.\)](#)

[II.](#)

[İmam Malik \(R.A.\) \(93-179 H.\)](#)

[Doğumu Ve Yetiştirilmesi:](#)

[Niteliği:](#)

[Hadis Naklinde Ve İctihattaki Metodu :](#)

[Hikmetlerinden:](#)

[Çilesi:](#)

[Ölümü](#)

[III.](#)

[İmam Şafii \(R.A.\) \(150-204 H.\)](#)

[Soyu:](#)

[Doğumu, Göçü, Öğrenimi:](#)

[Bazı Hususiyetleri:](#)

[Hikmetli Sözlerinden Birkaçı:](#)

[Şiirlerinden Bir-İki Parça:](#)

[İctihattaki Metodu:](#)

[Ölümü:](#)

[IV.](#)

[İmam Ahmed Bin Hanbel \(R.A.\) \(164-241 H.\)](#)

[Doğumu:](#)

[Hususiyetleri:](#)

[Hikmetlerinden:](#)

[Çileleri:](#)

[Seçkin Ulemâdan Muhterem Üstad «Şeyh Yusufüd-Decvi» Merhumun Açıklaması](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Hülâsa](#)

[Son Söz:](#)

[Asrımızın Seçilim Alimlerinin: Müctehid İmamların Mezhepleriyle Amel Etmenin Cevazı Ve Mezhepsizliğin Yanlışlığı Ve Tehlikesi](#)

[Üzerine Görüşleri :](#)

[Tanınmış Muhterem Ulemaya Aşağıdaki Mektubu Yazmıştım](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Sorular Ve Kaynakları](#)

[Şeyh Abdullah Hayhullah'ın](#)

[İli Cebele-Sem'an Bölgesi](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Muhammed El-Hâmid'in \(Hama Sultan Camii Müderris Ve Hatibi\) Cevabı](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Fasıl \(I\)](#)

[Birinci Mesele:](#)

[İkinci Söz:](#)

[Birinci Tabaka:](#)

[İkinci Tabaka:](#)

[Üçüncü Söz:](#)

[Fasıl \(III\)](#)

[Fasıl \(IV\)](#)

[Nihayet:](#)

[Halep Seriyeli Fıkıh Ve Usul Öğretmeni Faziletli «Üstad Şeyh :Muhammed İbrahim Es-Selkîni'nin Cevabı](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Muhterem Üstad Şeyh Abdulaziz Uyunussûd \(Humus İli Fetva Emîni\)'Un Açıklaması](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Muhterem Üstad Şeyh Abdülvehhab El-Hafız \(Şam'da «Yağ - Pekmez» Diye Bilinir\) İ'n Cevabı](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

[Üstad Şeyh «Muhammed El-A'rabi Et-Tebânî'nin» Açıklaması: \(Harem-İ Mekke'de Müderris\)](#)

[Bismillahirrahmanirrahim](#)

Takdim

Bu kitap, günümüzde yaşayan ve yakın zamanda yaşamış din bilginlerinin en muteber kitaplara baş vurarak yaptıktan araştırmaların derlenmesinden oluşmuştur.

Müellif, Halepli Şeyh Ahmed İzzüddin el-Beyanûni merhumu 1975 yazında, ziyaret edip tanımıştı. Ve o zaman, bu kitapta işlenen: «İçtilim, Telif, Mezhepsizlik ve Tehlikesi...» çevresinde sorulanmış ve mukni cevaplar almıştı. Mer-hum'u tâ Bağdattan tavsiye etmişlerdi. Takva'ile ilim onda birleşmişti. İki yıl Önce rahmete kavuşmuş. Allah sa'yini kûr, makamım cennet etsin.

El-Beyanûni'nin yazdığı mektuba verilen cevaplar biçiminin^ de, dokuz bölümden oluşan bu kitapta;

Büyük müctehitler, içtihadın şartları, müctehidin özellik ve sorumlulukları, içtihad kapısının nasıl açılacağı...

Buna karşılık; Teljik'in caiz olmadığı, mezheplerden birine uymanın zaruri olduğu hah ve isbat edilmektedir.

Bu çalışmanın ciddiyet ve yeterliliğini anlamak için; göft rüşlerle nakledilen zevat ve baş vurulan eserlerin bir kısmı burada saymayı lüzumlu gördük. Şöyle ki:

Ebu Hureyre, İbni Abbas, Muaz İbni Cebel, Ebu Musât el-Eş'ari, Abdıldah İbni Amr, Buhari, Müslim, (öbür sünem kitapları) İbni Hacer, Zehebi...

gibi sahabe ve muhaddisler den; Â'meş, Kadı es-Saymeri, Ebu İshak el-Esferâni, Allame Kasım, Fudayl bin İyâd, İbni Hazm, Mekki İbrahim,

Yahya bin Said el-Kattan, Nadr bin Şümeyl, Ömer İbni Abdülaziz, İbni Şibrime, İzzüddin bin Abdisselam, Ebu Cafer Şizamarı... gibi zevattan;

Nasbürrâye, İ'lâus-Sünen, İhtilaf M-fukaha, MüskiVül-Âsâr, Meani'l-Âsâr Ahkâm* ül-Kur'an, Ma'rifet'üs-Sünen, Et-Temhid, El-İstizkâr,

NihayetM-Matlub, El-Muğnî, Velvalciyye, Eşbah şerhi, El-Bahri-Raik, Tahrir şerhi, El-Hâvi... gibi kitaplar yanında, eserleriyle birlik şu ulemanın

görüşlerine en çok müracaat edilmektedir.

İbni Abidîn Mukaddime Şeyh Salih el-Gilani Merginâni İbni Şihnat'el-Kebir İbnü'l-Eümmâ İbni Abdil-Berr İbni Kayyım Şârâni El-İlindi İbni Muin

İbni Kemal Paşa Hacer el-Heytemi

Resmül Müfti, Dürr'ül-Muh-tar, Haşiyeye ala Bahriirraik,

İykazülhimen. Hidâye Şerhi

Tahrir. Feth'ül-Kadir

El-İntika, Kitab'ül-Künâ

Â'lâm'ül-Muvakkiin

El-Mizan

Şerh'ül'Bedi'

Ei-Tarih

Risaleler

Ahmed bin (Hafız) HayrâtîU Hisân fi Menakibi Ebu Hanifetin-Nu'man (Şafiidir.)

El-Özcendî (Kadıhan) t Fetevâ

Hassâf : EdebB-Kada

Zahidi Kevser'i : Makalât, Tenbih'ül-Hatib'ül-

B ağ d âdi M. Ebu Zehre : Ebu Hanife

Bu eser ve bu Zevattan alarak bize aktaran, kendi izahlarıyla da bizi aydınlatan muhterem bilginlere gelince; Suriye, Mısır, Mekke ve öbür İslâm beldelerinin ilim ve fazilet örneği zevatıdır:

Şeyh Âbdurrahman Hasan

Şeyh Yusuf ed-Decvi

Şeyh Abdullah Hayrullah Muhammed el-Hâmid Abdülhamid Takmaz M. Ali El-Murad Mustafa İbrahim Es-Selkîni A bdülaziz Uyunussûd

Abdülvehhab El-Hâfız Şeyh Muhammed el-Ardbi et-Tebânî

Biz, konuya bir ilâveyi yersiz ve açıklamaları yeter görmekteyiz. Allah'tan hayra hizmete vesile kumasını niyaz ediyoruz.

Mütercimler

Kahire-Evkaf Bakanlığı, M çitler kısmı Md. Suriyenin seçkin ülemasında Sem'ân Bölge Müftüsü Hama Sultan Camii Hatibi Fıkıh Müderrisi

Humus Fetva Emîni Şamlı alim Mekke'de-Harem'de Müttecimler ^[1]

Mukaddime

ALLAH'a sayısız ve en güzel ve kendinden bereket doğ) şükürler senalar olsun. Kendisi nasıl ister ve hoşlanırsa öyle Ve peygamberlerin sonuncusu, Hak ehlinin önderi, nurlu tap ve aydınlık getiren sünnetiyle gönderilmiş efendimiz I hammed (S.A.V.)'e salât ve selâm...

Ve Allah onun bütün yalanları, arkadaştan ve onları izleyi lerden, müçtehit imamlardan, bilgisine göre yaşayan âlimlerdi ve onlarla birlikte bizlerden de razı olsun. Amin... Ya Rabbelâhı inin...

İmdi: Allah, hüneti gereği varlıkları yarattı. Ama onla] hayvanlar gibi içgüdüsüyle haşhaşa salıvermedi. Üstelik onları hayatlarında yol gösteren peygamberler gönderdi. Ve (peygamfj herler eliyle) insanlar için kanun ve nizamlar kurdu. O nizamlı hayat boyu ibadetlerini yapar, geçim problemlerini halleder, gaj yerlerine giden yolu aydınlatır, dünya ve âhirette böylece mutlu olurlar...

Peygamberlerin sonuncusu Efendimiz Muhammed (S.A.V.] dir. Şam yüce, nimeti bol olan Allah, onu bütün insanlık içinl uyarıcı ve yol gösterici olarak gönderdi. On» kitap indirdi. VeI ona ayıncı sözü öğretti. Onu aydınlık bir hür düşünce, her zaman ve her mekânda uygulanmaya elverişli, bütün dünya ve âhi-ret ihtiyaçlarını kuşatıcı Şeriatla gönderdi.

Onun arkadaşları, o şeriata inandı, ondan itirazsız ve gönü rızasıyla öğrenip, hayatlarında uyguladılar. Böylece de sere] doruğuna, kuvvet ve ikbalin zirvesine ulaştılar. Ülkeler fethedip, insanlık haysiyetini kurtardılar. Yeryüzüne ilim, adalet doğru ve aydınlık getirdiler.

Sonra onlardan tâbiun vazife devraldı.

Onlardan sonra da müçtehit imamlar devri geldi. Bilgi, anlayış, samimiyet ve hassasiyet ehli oldukları görülüp teslim edilen imamlar...

Sonra, Dört Mezhebin Fıkhı, din prensipleri yazıldı. (R.A.). Onlardan da bu prensipler seçkin âlimler eliyle nesilden nesile aktarıldı. Allah bu mezhepler kanaliyle Şeriatı korumuş, hin seneden fazla bir süredir de tslâm ümmeti bu mezheplere göre amel edegelmiştir.

Daha sonraki bir dönemde bazı kimseler türedi kî, imamların mezhepleri onları enterese etmiyordu. Ve onlara baş kaldırdılar. FaMhlerin bütün emeklerini kulak ardına atıp, dini yeniden yorumlamaya kalktılar... Ve bu gözbebeği imamlara aykırı görüşlerle halk Önüne çıktılar. Bunlar eski ulemanın bulamadığı doğruyu keşfettiklerini sanıyorlardı.

Halka, dinini karma karışık gösterip, bağlandığı hak çizgiden saptırarak fitneye düşürmüş ve böylece ümmetin saflarını bölmüş ittifakını bozmuşlar. Artık, ümmetin basma daha beteri bulunmaz bir belâ olmuşlardır.

Evet, onlar dinde müçtehit olmak, dini yeniden tefsir ve yorum yapmak iddiasındalar : Bunlar cehlin koyulaştığı; gizli açık, evde caddede, kadında, erkekte, okul ve dairelerde kötülüklerin baş kaldırdığı bir dönemde bunu yapıyorlar... Ve artık gözün görebileceği, kulağın alabileceği dereceyi aşmıştır günah.

Halbuki, günümüz insanında nerde o müçtehit imamların takvası, onlardaki din ürpertisi, fıkihtaki mevkileri... Kimde var Ehu Hanife'nin anlayışı, Şafii derecesinde keskin yargı, Malik kadar görüş... Ahmet gibi doğru nakil?..

Bunun için karar verdim (Allah'ın izni keremiyle), hiçbir devrin boş kalmadığı ilim ve fazilet sahibi kimselerin açıklamalarını derlemeğe, inşallah, bu kesin söz olacak bu konuda. Ve Allah'ın hidayet dilediği kimseler böylece doğruyu görmüş olacak.

Ve Allah'tan lütuf ve keremini ve çahşmamm rızasına uygun obuasını ve kullarının ondan yararlanmasını diliyorum. O işitir ve karşılık verir. [2]

Kahire'de, Evkaf Bakanlığı, Mescitler Kısmı Müdürü:

Şeyh Abdurrahman Hasan'ın ((El-Fikhü Alâ El-Mezahibil-Erbea» Adlı Kitabının Mukaddimesinden Bîr Özet.

Bismillahirrahmanirrahim

Doğru yolu göstermek için Resulünü gönderen V' bütün dinlerin en üstünü olsun diye Hak dini va'^ede: Allah'a mahsustur hamd.

Sağlam din ve halledici şeriatıyla insanlığı, karan hktan nura çıkarıp, en hayırlı yola şevketti; Dünya ve âhret selâmetlerinin kendisinde olduğu yol...

Selât ü selâm, Rabbine çağırarak için ortaya çıkan, kendisine indirilene tanı tebliğ eden, kurtuluş yolunu aydınlatan, sapık ilkeleri silip doğru yolun işaretlerini yeryüzünde parlatan, insanların, dinine kitleler halinde girerek onun irşadıyla olgunlaştığı ve yol göstermesiyle doğruyu bulduğu Efendimiz Muhammed (S.A. V.) e, O'nun yakınları arkadaşları ve onlara yetişenlerden Allah razı olsun. Onlar İslâm sancağını taşıdı, islâm şeriatını korudu, tam anlamıyla Allah yolunda savaştılar... Bu ana çizgiye uyan, kıyamete kadar bu harika kaynaktan ışıkıananlardan da Allah razı olsun.

İmdi: Peygamberimiz (S.A.V.) in rehberliği 23 yıla yakın bir süredir. Bu zaman içinde Allah ona her şeyin ana ölçüsünü veren kitabı indirdi: Ahlâk, ibadet, hüküm ve müeyyide olarak... Ama bu hükümler tafsilatıyla anlatılmak yerine, çoğu özet ve ölçü olarak bildirildi. Kalamını Resulullah (S.A.V.) kendisine başvuruldukça açıkladı. «Biz sana Kur'an'ı indirdik ki.

halkın muhtaç olduğu şeyleri açıklayasın.» [3] Ve Peygamberimiz (S.A.V.) kitab'm ayetlerini açıkladığı gibi, kendisine sorulan bazı olayların fetvasını da verirdi. Bazan öyle olurdu ki, bildirdiği fetva, sorulanla birlikte başka bir durumun hükmünü de açıklayıcı olurdu. «Ebu Hüreyre'den (R.A.) nakledilmiştir: Bir adam, Resulullah'a sordu: «Biz deniz yolculuğundayız, yanımızda da az bir su var, onunla abdest alsak susuz kalacağız.

Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?..» Resu-lullah CS.A.V.) cevap verdi: «Denizin suyu temiz, ölüsü (Balık) helaldir...» [4]

Sahabelerin ezberlemedeki farklı durumları: Sahabeler çoğu zaman Peygamber (S.A.V.) le toplanırlardı. Ona gelen vahyi dinler ve onun ne dediğini, ne yaptığını kavramağa çalışırlardı. Ama tabii her zaman hepsi böyle yapamazdı. Bu yüzden de aralarında, bir veya iki hadis gibi çok az şey duymuş olanlar da vardı. Bunun yanında çok sayıda hadis ezberleyip kavrayanlar, ya da orta derece olanlar da vardı. Sebep; bazılarının malı mülkü ile uğraşması, pazarlarda ticaretle meşguliyeti veya rızkını temin için koşturmakta oluşları... Bu yüzden de Resulullah (S.A.V.) m her oturumunda hepsi bulunamıyordu. Ama bunun yanında hemen her zaman onunla birlikte olanlar vardı. «Ebu Hüreyre» gibi. Bu yüzden de sahabenin en çok hadis nakledenlerindendi. Hatta, fazla hadis rivayet ediyor diye, ayıplayanlar bile olmuş ve kendisi bu konuda şöyle açıklama yapmıştı: «Bazı kimseler, Ebu Hüreyre aşın gidiyor derler. Eğer Allah'ın kitabında şu iki âyet bulunmasa bir hadis bile nakletmezdim : Ve o âyetleri okumuştur» : Yol gösterici ve hidâyet verici olarak indirip bir de açıkladığımız halde, halka o ki taptakini açıklamayıp ketmedenler, onlar Allah'ın d lanetine uğrar, lanet edebilecek herkesin de... Am bundan tevbe edip yola gelen ve (gerekeni gerektiği gibi) açıklayanlar başka. Onlara gelince,

tevbelerini kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri kabulde merhamet-! liyim.» [5]
Durum şudur: Muhacir kardeşlerimiz mal ve iş>, leriyle uğraşırken, Ebu Hüreyre (yani kendisi) kar-j nmı doyurmakla yetiniyor, Peygamberi izliyor, onla-f rın bulunmadığı toplantılarda bulunuyor, böylece onların ezberleyemediğini ezberliyordu. [6]

Yine sahabeler (R.A.) bu konuda yarıştıkları gibi, anlayışta da derece derece idiler. Duyduklarını ezberlemede de... Ve bazısı dinliyor ama sözleri ezberleye- |mediği için, duyduklarını anladığı kadariyla mâna olarak naklediyordu...

İbni Abbas (R.A.) gibi bazısının hem hafızası, hem anlayışı kuvvetli olmasına karşı, bazısı da orta derecedeydi. Kur'an konusunda da durumları böyleydi. Onu anlamada da değişik seviye gösteriyorlardı. Bazısı onu sadece ezberliyordu, onun için de bunlardan i fetva zuhur etmiyordu. Ancak âlimler, yani Allah'ın f kitabı ve Resulullah'ın sünnetinde anlayış ve kavra-yışta seçkin kimseler fetva verebilmişlerdir.

İşte Ebubekr, Ömer, Osman, Ali ve Abdullah İbni Mes'ud, Abdurrahman İbn Avf, Ubeyy İbni Kâab, Mu-az İbni Cebel, Ammar İbni Yasir, Hüzeyfet'ül-Yemân, Zeyd İbni Sabit, Ebu'd-Derda, Ebu Musa el-Eş'ari ve Salmanı Farisi (R.A.) bunlardandı. Ve Peygamberin j zamanında fetva vermekteydiler.

Nitekim, Resulullah (S.A.V.) Muaz (R.A.) ı men'e gönderirken ona demişti ki;

— Neye göre hüküm vereceksin?

— Allah'ın Kitabına göre.

— Onda bulamazsan?

— Allah Resul'ünün sünnetiyle.

— Onda da bulamazsan?

— O zaman re'yim (görüşüm) le... [7] Buradaki «Re'y». tabii «İçtihat» tan başka bir şey değil... Ya da, meseleleri benzerlerine göre kıyaslamaktır. Veya diyelim; genel şer'i kanunları uygulamak...

Eh, artık bunu, Kitabullah (R.A.) ve Resulünün sünneti (S.A.V.) nin taşıdığı şeyi sezme gücü olanlar,, âlimler başarabilir... [8]

Sahabe Ve Onlardan Sonraki Devirlerde İçtihat

Resulullah vefat etti. Sahabesi, bahsi geçtiği gibi, Allah'ın kitabı ve Resulün sünnetinin bilgisiyle baş-baş kaldılar. Kitabullah yazılmış ve ezberlenmişti. Ama sünnet, Resulullah'ın söylediği ve yaptığı şeyler olarak sadece sahabenin hatırında kalmıştı... Ya da onlardan bazılarının derlediği kitabcıklarda...

Tabii yazanlar unutmamak için kendilerine göre yazmışlardı bunları. Bu meyanda, Abdullah İbni Arar Bin'il-As'ın (duyduğu) hadisleri derlediği gerçektir. En sahih hadisleri içine alan bu kitaba «es-Sâdık» adı verilir. Ve dört büyük imam (R.A.) bunu kaynak edinmişlerdir. Haniya sünnet sahabeden naklen alınırken -henüz tam kitaplaşmamıştı. İster Peygamber (S.A.V.) den duyulan lafız, ister ravinin duyduğu hadisten anladığı mefhum şeklinde olsun...

Fetvanın sahası Kur'an'da geçen ve yüce sünnette nakledilen şeyden ibarettir. Ne var ki; müftünün kitapta (nass) bulamadığı ve olaylara hüküm vermek için bir hadis bulamadığı durumlar da oluyordu. İşte o zaman re'yi ile içtihatla bulunurdu. Meseleleri benzeriyle karşılaştırıp hükme bağlıyordu.

Bazısı da başkasından hadis alır, hatta ilimde bir üstün yeri olsa dahi artık bir başkasından; Kitap ve Sünnette, kendisine sorulan mesele hakkında başka nass var mı diye sormayı hiç birisi anlamsız bulmazdı...

İbni Cerir der ki: «İbni Ömer ve ondan sonra da Medine'de yaşamış olan, Allah Resulünün (S.A.V.) sahabelerinden bir grup, Zeyd İbni Sabit'in mezhebine göre fetva verirlerdi. Resulullah'tan (S.A.V.) bir söz duyup ezberlemedikleri hususlarda idi tabii, ondan aldıkları şeyler...»

Mesruk ta diyor ki; «Resulullah'm sahabelerinin büyüklerinden, Hz. Aişe (R.A.) ye Ferâiz konusunda soranlar olduğunu görmüşümdür. Ve davalar Ebu Bekr Siddık (R.A.) a götürülür, o da o konuda Kitap ve Sünnetle karar verirdi. Onlarda bulamayınca da, yanında bulunan sahabelere sorar, onlarda bir malûmat varsa ona başvurur, yoksa artık re'yi il© içtihatla bulunurdu...

Râşid Halifeler (R.A.) birçok konularda kendilerince çözülemeyen şeyleri, sahabeleri toplayıp onlara arzederlerdi. Olurya, herhangi birisi bir hadis biliyor, ya da kitaptan bir şey anlamaktadır... Meseleyi tartışırlar, bu müzakerenin ışığında meseleler de çözülmüş olurdu. Nitekim Ömer, Abdullah İbni Mes'ud ve Zeyid bin Sabit de birbirlerine fetva sorarlardı.

Ve aralarında kadınların da bulunduğu 130'dan fazla sahabenin fetva verdiği tesbit edilmiştir.

Bunların da en çok fetva vereni 7 zattır: Ömer İb-nil Hattab, Ali bin Ebu Talip, Abdullah İbni Mes'ud, Aişe Ümmü'l-Mü'minin, Zeyid bin Sabit, Abdullah İbni Abbas, Abdullah İbni Ömer (R.A.) Orta derecede fetva rivayet olunanlar ise: Ebubekr, Ümmü Seleme,

Enes bin Malik, Ebu Hüreyre, Osman ve jfttekiler (R. A.)...

Kalanı çok az fetva vermiştir. Hatta bazılarında bir veya iki mesele, yahut birkaç tane nakledilmiştir. Ama aralarında, başka ilim dallarında müteahsis olanlar da vardı... İbni Vehb der ki:

— Ömer İbn'il-Hattab (R.A.) Cabiye günü halka şöyle hitabetti: «Ferâiz konusunda mesele sormak isteyen, Zeyd bin Sabit'e baş vursun. Fıkıh konusunda sorusu olan Muaz bin Cebel'e başvursun. Malî konularda da bana gelsinler...

Öte yandan «Ferâiz» ve helâl haram ahkâmından Aişe (R.A.) çok daha ileriydi. Zaten daha önce «Resulullah'm bazı büyük sahabeleri ondan ferâiz konularını sorarlardı.» diye kaydetmiştik... [9]

İçtihat Halkasının Genişlemesi

Fetihler sürdü gitti. İslâm ülkesinin toprakları genişledi. Doğuda batıda fetihler birbirini izledi. Öyle ki: Dünyanın büyük merkezleri bile ele geçti.

Bilhassa fetihler vesilesiyle sahabeler (R.A.) bu merkezlere dağıldı. Aralarında hadis hafızı veya fukahadan bilginler de vardı. Arap yarımadasında bilinmeyen birtakım adet ve yaşayış tarzlarıyla karşılaştılar, oralarda... Fetih olayının sonucu olarak birtakım olaylar ve müslümanların o fethedilen yer halkıyla karışmasından doğan yeni durumlarla karşılaştılar. Zira her ülkenin kendine göre adet, ahlâk ve düzenleri vardır. Tş-te alim ve sahabeler, bunlarla yüzyüze gelince, hakkında kitap ve sünnetten bir dayanak bulamadıkları meselelerde re'y ile içtihad etmekten başka yol yoktu. Ama bu «Re'y», öyle keyfi davranış değil; özellikle kitap ve sünnetin genel prensiplerine uygun düşen biçimde görüş bildirmektir. İşte bu yüzden de o asırdan itibaren içtihat halkası genişledi...

[10]

İlmin Doğup, Yayıldığı En Önemli Merkezler:

Resulullah'm (S.A.V.) sahabelerinden olan bilginlerin bulunduğu ve ilmin, fikhın doğduğu merkezlerin en önemlileri; Medine-i Münevvere, Mekke-i Mükerre me, Küfe, Basra, Şam ve Mısır'dır.

Medine'ye gelince : Burada sahabenin seçkin alimleri bulunuyordu: Ömer, Ali, Abdullah İbn Mes'ud Zeyid bin Sabit, Abdullah İbni Abbas, Abdullah İbn Ömer ve benzeri daha birçok zevat (R.A.). Bunlar arasında kendisini tamamen ilme veren ve kendisinden çeşitli konularda en çok bilgi alınan, dinleyici ve talebesi en bol olan, Abdullah İbni Ömer ile Zeyid bin Sa'bitti. Abdullah takva ve hassasiyet sahibi, nakillerin de titiz. Peygamber (S.A.V.) in hadislerinden öğrendiklerini lafızlarının aslını araştırmada dikkatli, Ondan duyduğu şeyleri hafızasında tutmada çok sağlamdı.

Ne var ki; Hassasiyeti ve Allah korkusu, onu çöli sayıda hadis toplamasına rağmen fazla fetva vermek^ ten, re'yi ile hüküm çıkarmaktan alıkoymuştur.

Zeyid bin Sabit ise, geniş kültüre ve kitaptan sünnetten hüküm çıkarmada büyük güce sahipti. Ömer ve Osman (R.A.) dahi mahkeme kararları, fetva, fe-râiz ve kiraatte ona kimseyi tercih etmezlerdi. İbni Abbas da (R.A.) üzenliğini yakalar ve derdi ki; «Alimlere ve büyüklere işte böyle yapılır.»

Sonra, fikh ve fetva, tabiin'e geçti. Onların da en meşhurları: Said bin Müseyyeb, Urve't-ibni'z-Zübeyr, Kasım bin Muhammed, Haricet ibni-Zeyid, Ebubekr bin Abdurrahman bin Haris, Süleyman bin Yesar, Ubeydullah İbni Abdullah bin Utbe bin Mes'ud (R.A.) idi...

Bu fakihlerin de en derini ve Resulullah (S.A.V.) m verdiği hükümleri; Ebubekr, Ömer, Osman ve Zeyid bin Sabitin yargılarını ve fetvalarını en iyi bilen de Said bin Müseyyeb'di. O, Zeyd'in talebesiydi ve onun görüşünü hep başkalarının kavline tercih ederdi. Bu tabakadan da Medine'nin çok sayıda fakih devraldı ilmi. Bunları izleyen tabaka içinde, hicret bölgesinin imamı olan Malik bin Enes zuhur etmiştir.

Mekke-i Mükerreme : Fetihden sonra Allah Resülü (S.A.V.) oraya Muaz (R.A.) ı vekil bıraktı. Halka dini anlatsın, helâl ve haramı öğretip onlara Kur'an okutsun diye. Aslında o fikh ve fetvada orta. dereceydi. Ama sahabenin; helali haramı en iyi bilen ve Allah'ın kitabını en güzel okuyanlardandı. Nitekim Ömer, Abdullah bin Abbas ve Abdullah bin Ömer (R.A.) de ondan hadis nakletmişlerdir. Ama Muaz'm eğiticiliği Mekke'ye has da kalmadı. Hani Resulullah (S.A.V.) onu Yemenlilere müşid ve kadı olarak göndermişti. Ebubekr (S.A.V.) in hilafeti sırasında da Medine'de fetva verir, halka dini anlatırdı. Şam'a doğru savaşa gittiğinde Ömer (R.A.) demişti ki; «Onun Medine'den ayrılmasıyla Medine halkı fikh konusunda sahipsiz kaldı, onlara fetva verecek kalmadı. Ömer de hilafeti sırasında onu Şam'a gönderdi.

Abdullah İbni Abbas da ömrünün sonlarında Mekke'de bulundu. Mescid-i Haram'da halka; tefsir, hadis ve fikh öğretirdi. O da, sünneti kavrayış, hadisin yorumu ve fıkhda geniş bilgi sahibiydi. Nitekim, Ebu Muhammed bin Musa, onun fetvalarını yirmi risale halinde toplamıştır. Mücâhid onun bilgisinin çokluğu yönünden «Derya» diye anıldığını söyledi. Ubeydul-lah bin Abdullah bin Utbe de : «Ben İbni Abbas'tan sünneti daha geniş bilen, re'yi daha güzel, daha uzalç görüşlü bir kimse görmedim» demiştir,

Ömer İbni Hattab (R.A.) da ona: «Bize birtakım meseleler çıkıyor ki; onların ve benzerlerinin hakkından ancak sen gelirsın.» derdi.

İbni Abbas ve arkadaşlarından başhyarak ilim ve fikh Mekke'de yayıldı. Ve onlar sebebiyle Mekke meşhur oldu. İbni Abbas'dan ilmi alan Tabiun âlim ve faküllerinin en meşhurları, Mekke halkının fakih Ata bin Ebi Rebbah ve Tavus bin Keysan'dı.

Bundan sonra da üçüncü tabaka geldi. Bunların da meşhurlarından biri Ebu'z-Zübeyr el-Mekki'dir.

Ve sonra dördüncü tabaka. Onların da, İbni Cü-reyc ve Süfyân bin Üyeyne meşhurları arasındaydı.

Beşinci tabaka içinde belli balı; Müslim bin Halid' ez-Zenci vardı.

İbni Üyeyne ve ez-Zenci'den, Muhammed bin İdris es-Şafii, gençliğinde faydalandı.

Küfe'de ise: Müslümanlar «Küfe»yi Hz. Ömer (R. A) in hilafeti sırasında kurmuş ve sahabelerden bazıları orayı mesken tutmuştu. Bunlar arasında fikh ve ilmin ehli bir grup vardı. Allah'ın kitabını ve Peygam-ber'inin sünnetini anlayan insanlar...

Bunların en şöhretlileri; Ali bin Ebi Talip ve Abdullah İbni Mes'ud (R.A.) idi.

İbni Mes'ud: Hz. Ömer onu göndermiş ve küfeli-lere de; «Abdullah İbni Mes'ud'u size öğretmen ve idareci olarak gönderiyorum. Ve onu sizin için nefsimi tercih ediyorum. Ondandır faydalanın» diye yazmıştı. ; Küfe'ye vardı ve orada mescidin yanında bir ev \.: yaptı. Zaten sahabenin kitap ve sünnet bilgisinde en l' seçkinlerindendi. Peygamber (S.A.V.) in yanından ayrılmamış, kendini Kur'an'ı ezberleme ve mânasını anlamaya vermişti.

Ukbe bin Amr der ki; «Ben, Muhammed (S.A.V.) e indirilene, Abdullah'tan daha iyi bilene rastlamadım. Ve zaten onun âlim ve öğretici kişiliğini Resulullah (S.A.V.) de belirtmiştir. Onun görüşleri hüküm çıkarmada da ölçüyüdü. Bunun için de, Ömer (R.A.) onun görüşlerini son derece takdir eder ve kendisi için müşkül meselelerde ondan fetva alırdı. Ama aynı şekilde o da Ömer'den fetva sorar ve kendine müşkül görünen olaylar hakkında ona akıl danışır. İşte böylece, Küfe'de Kur'an öğretmek, onun tefsirini yapmak ve Peygamber'den duyduğu gördüğü şeyleri halka aktarmakla uğraşıp durdu. Kendisine sorulan konularda da fetva verirdi.

Ama ne var ki, İbni Mes'ud, Kitabullah ve Sünneti seniyedeki bu geniş bilgisine rağmen birçok olaylarda reyyle içtihad ederdi. Çünkü onlar için «Nass» bulamıyordu. Haniya Küfe, Iraklı, İranlı birtakım insanlarla doluydu. Ve bunların kendilerine göre uygulamaları vardı; Irak bölgesinde var olan nizam ve medeniyetlere dayalı hayat tarzı... Bir de fetihden sonra yeni olaylar doğdu ki; bunlar daha önce Hicaz'da yoktu. Elbette bu olaylarda çelişik durumlar olacak, Küfe bilginini re'yiyle hüküm vermeye zorlayacaktı.

İbni Mes'ud'dan sonra da olayların yenilenmesi sürdü. Şakirtleri de bu yüzden re'y ile hüküm veriyordu. Daha sonrakiler de böyle davrandı. Ve Irak uleması arasında «Re'y»in çok kullanılması şüyü' buldu.

Anlaşıyor ki; Irak'ta hadisin azlığı, fakihlerin «re'y»le hüküm vermesine yol açıyordu, İbni Haldun'un dediği gibi: «Hadis naküçileri Hicaz'da çoktu. Irak'a gelince orada hadis azdı...»

Ali bin Ebi Talip (R.A.) e gelince o sahabenin en seçkin ve en bilginlerindendi. Ama o, harp ve idare ile meşgalesi yüzünden fırsat bulup Küfe'de ilim ve fıkıh yaymaya yönelemezdi. Bununla beraber bazı sahabe ve tabiiim yine de ondan fıkıh öğrenmiş ve fetva almışlardı... Küfe'de İbni Mes'ud'dan, Hz. Ali ve öbür sahabelerden CR.A.) ders almış bilginlerin en seçkinleri de; «Alkame bin Kays'en-Nah'iy», «Şürah bin'il-Haris'ul-Kâdi», «Abdullah bin Utbe bin Mes'ud'ul-Kâdi», «Esved bin Yezid'un-Nah'iy», «Ömer bin Şürahbil' el-Hebedâni», «Mesruk bin'il-Ecda», *Abdurrahmani bin Ebi Leyla... Böylece 120 kadar sahabeden faydaj lanmıştır.

Üçüncü tabakanın da en meşhuru: «İbrahim'ül Nahiy, Amir'üş-Şa'bi» ve «Said bin Cübeyr» idi.

Bundan sonra «Hammad bin Ebi Süleyman» vt «Süleyman el-A'meş»in bulunduğu tabaka gelir. hayet Ebu Hanife'nü seçilip çıktığı tabaka geliyor

ki] aralarında «Abdulah İbni Şibrim'e» ve «Süfyan'es-Sev-j ri» de vardır... [11]

Basra :

Orada da sahabeden Ebu Musa el-Eş'ari şöhre bulmuştu. Bir de Enes İbni Malik... Bu ikisini ise âlim ler, Peygamber (S.A.V.) den sonra fetva veren saha benin ikinci sınıf bilginlerinden sayar... Ama Enes fa-kihliğinden çok muhaddistir. Ebu Musa ise, ilim ve fi kıhta belirgindir. Aynı zamanda, idarede, anlaşmaz lıklan halletmede mahirdi. Nitekim Ömer (R.A.) d onu idareci «Vali» olarak tayin etmiş, ona bir de âlimlere «şehadet ve mahkeme» usulünde esas olan meşhur mektubunu göndermişti.

Eh, tabiiun ve ondan sonrakiler arasında Basra'df bir hayli meşliur müftüler ortaya çıkmıştır. İlk taba kada; «Hasan'ül-Basri» var. Beşyüz kadar sahabeyi ta nımıştır. Ve bazı âlimler, onun fetvalarını yedi kalın ciltte toplamışlardır.

Bunlar arasında Muhammed İbni Şirin var ki; bu zat, «Zeyd bin Sabit», «Enes İbni Malik» ve «Şüreyh»in talebesi. Aynı zamanda sağlam muhaddis, kendine so rulan hususlarda fetva veren fakihtir.

«Müslim bin Yesar» da bunlardandır. Bunları izleyen tabakadaysa; «Eyyub'üs-Sehteyâni», «Kıtâde» ve «Hafs bin Süleyman» vardır.

Sonra «Osman bin Süleyman'ül Betiy» tabakası, sonra da; «Hammad bin Seleme» tabakası gelir. [12]

Şam:

Oraya, Ömer (R.A.) Muaz'ı göndermişti. Ayrıca; «Ubade bin Samit», «Ebu'd-Derda» da halkı eğitmek ve dinini öğretmek için gönderilmişlerdi.

Muaz'ın kimliği yukarıda açıklandı. O Filistin'e de gitti. Orada da öğretime devam etmişti. *Ubade» ise Kur'an cem'edenlerdendi. «Hak» konusunda titizdi. Allah'ın dininde en fakihlerdendi. Filistin'in yönetimiyle de uğraşmış ve Şam'da vefat etmiştir. Ebu'd-Derda ise; ilim ve fıkıhta sahabenin seçkinlerindendi. Şam'da yönetici olarak bulundu ve orada öldü.

Hz. Ömer bunlardan sonra da; «Abdurrahman bin Ganem»i gönderdi. Bu zatların gayretiyle Şam'ın dört-bir yanma fıkıh ve ilim yayıldı. Ve Tabiiun'un çoğu bunlardan fıkıh öğrendi. Bunların elinde yetmişmiş olanların en bellileri de; «İdris el Havlâni, Şürahbil bin'is-Semt, Kubeyset'übnü-Züeyb'ül-Huzâ'î».

Bunları takip eden tabakanın meşhurlarından: «Abdurrahman bin Cübeyr, Mekhül ve Ömer İbni Abd'ül Aziz» vardı.

Bunları da inam-ı Evzai'nin aralarından çıktığı tabaka takip ediyor. Şamların imamı olan Evzai'nin mezhebi daha sonra Mağrip ve Endülüst'e yayılmıştı; Malik ve Şafii'nin mezhepleri karşısında hayatiyetini sürdürmesine de... [13]

Mısır:

Oraya da çok sayıda sahabe göç etmişti. Ama aralarında fetvalarıyla ün kazanan «Abdullah İbni Âm İbni As» olmuştu.

Bu zat ikinci tabaka müftülerden sayılırdı. Ama o hadiste üstündü. Resulullah'tan (S.A.V.) ne duyar sa yazardı.

Mücahit der ki «Abdullah İbni Amr'm elinde bi kitapçık gördüm». O ne, diye sorunca: «Bu Sadıkadır Onda, aramıza başka biri girmeden, Peygamberde (S.A.V.) ne duydumsa hepsi var.»

İşte bu risale en sahih hadis kitaplarımdandır Dört imam ve ötekiler bu kitabı senet saymışlardır.

Abdullah Mısır'a babasının devrinde gitti. Orada öğretime devam etti ve Mısırlılardan çoğu ondan fıkıh] öğrendi. Sahabe asrından sonra, müftülerden Yezid bin Hübeyb şöhret yapmış ve o da Mısır'da oturan ba-i zı sahabeden feyz almıştı. Bu zat, Ömer bin Abdüla-j ziz'in müftü olarak vazifelendirdiği Cmevâli) üç zattan biridir. Bunlar; Yezid, Abdullah bin Ebi Cafer ve, Araptan bir kişi... Nitekim bazı Araplar, Ömer'i bui yüzden tenkit etmişler o da:

«Benim günahım nedir, mevâliler çalışıp yükselirken, sizin kendinizi ihmal edişinizde?...»

Yezid bin Hubeyb'in en meşhur talebelerinden; «Leys bin Saad» ilim ve fıkıhta derya idi. İlmi ehkinden almak için birçok şehirleri gezmişti. Bu meyanda Mekke, Şam ve Bağdat'a sefer yaptı. Tabiiun'dan 59'uy-la görüşüp konuşmuştur. Medine'de İmam Malik ile dostluk kurdu. Bazı konularda yazışma yaptılar. İlimde senetti. Büyük meselelerde idareciler ona danışlırdı. Kendine has mezhebi vardı.. Ve Mısırlılar bir müddet onu taklit

etti.. Bundan sonra da imam-ı Malik ve Şafii'nin arkadaşları tanınmaya başladı. Daha sonra da fıkıh taklitten ibaret kaldı. [14]

Dört Mezhep

Müctehitlerden mezhepleri bilinenler: Süfyan'üs-Sevri, Hasan'ül Basri, İbni Ebi Leyla, Evzai, Leys, Ebu Hanife, Malik, Şafii ve İbni Hanbel'dir. Bu

son dördü büyük müslüman kitlelerin her. bölgede kendilerine uyduğu ve kendilerine bu güne kadar gelmek nasip olan mezheplerdir.

Öbür mezhepler ise dört imamın gücü karşısında dayanamayıp, zamanla kayboldu. [\[15\]](#)

Dört İmam

I.

Ebu Hanife (R.A.) (80-150 H.)

Hayatı: İmam Ebu Hanife Numan bin Sabit, Mer-van oğlu Abdulmelik'in hilâfeti zamanında, CH. 80) tarihinde Kûfe'de doğdu. Babası, tam gelişinceye kadar onu himaye etti.

Mesleği ve öğrenimi: Ebu Hanife ticaretle uğraşır. Başlangıçta ilme intisap etmemiştir. Ve kimse onu, bu meşgalesi yüzünden, ilim adamı olarak tanımazdı. Sadece ticaret hayatını bilirlerdi. Üstün aklı ve keskin zekâsı onu yöneltti. Şa'bi diye bilinen din liderlerinden bir zatın dikkatini çekti. Ve ona, ilme çalışmayı ve kendisinin toplantılarında bulunup, bilginlerin görüşlerinden yararlanmayı tavsiye etti.

Ebu Hanife'nin hoşuna gitti bu öğüt. Ve kısa bir an çarşmayı pazarı terketti. Kûfe'de kendini ilme verdi. Gün geldi büyük mesafe kat'etti ve ilerledi. Bir ara Basra'da c'aha büyük âlimlerin olduğunu duyunca oraya gitti. Orada ilim halkasına devam etti. Ve kısa zamanda o anın ileri gelenleri onun zekâsı, sür'at-i intikali, zor problemleri çözüvermesini ve hocalarının bile yanlışlarını düzelttiğini görünce, hayran kaldılar...

Üstün Kabiliyeti ve Ulemanın Onu Takdirleri:

Onun yetkisi, sırf İslâm fıkhdında, ya da tefsirden hadisten birinde değildi. Edebiyat vs. konularda bile şöhret kazanmıştı... Nitekim ulemanın çoğunluğu onu övmekte :

İmanvı Malik'ten soruldu da şöyle dedi: «Sübha-nallah; onun dengine rastlamadım. Vallahi dese ki, şu direk altundur, sözünü kıyas yoluyla delillendirip ispat eder.»

İmam Şafii de buyurdu: «Fıkıhta derinleşmek isteyen herkes Ebu Hanife'ye dayanırlar. Ondan daha derin fıkıhçı tanımıyorum.»

İmam Ahmed de onu anınca ağlar ve rahmet okurdu. Nadr bin Sehl de :

«Halk fıkıh konusunda uykudaydı. Ebu Hanife (R.A.) onları uyardı. Yaptığı çalışmalarla...» diyor.

Hafız İbni Meymun da dedi ki: «Ebu Hanife devrinde, ondan daha âlim, daha muttaki daha zahit, daha anlayışlı kimse yoktu.»

Bir gün halife Mansur'un yanına girdiğinde, Man-sur şöyle seslendi: «İşte günümüz dünyasının tek bilgini...»

Daha buna benzer çok şey var. Bununla yetiniyoruz.

İbadeti ve (Dini) Ürpertisi: Ebu Hanife (R.A.), Aziz ve Celil olan Rabbine itaati, gecelerim namazla geçirmesi, Kur'an okumasıyla meşhurdur. Ve denir ki; kırk yıl yatışı abdestiyle sabah namazı kılmıştır. Komşuları da onun, geceleri namaz kılıp, Kur'an okuyarak ve Allah korkusundan ağıyarak geçirdiğini duyduklarını anlatmışlardır. Bir ara Kûfe koyunlarıyla, göçebelerin koyunları karışmıştı. Sordu: «Koyun kaç yıl yaşar?» «Yedi yıl»

dendi. Bunun üzerine yedi yıl koyun eti yemekten; sakındı [\[16\]](#)

O ipek kumaşçıydı. Sözü geçtiği şekilde, ham ipek aîr temizler ve satardı. Tezgahtarları ipek paketini açtı ve bir de baktı; kırmızısı kırmızı, sarısı sarı kalmış. Dedi ki: «Allah'dan, cennet dileriz.» Bunun üzerine Ebu Hanife ağladı. Öyle ki şakakları çatlayacaktı ve: «Bizim gibiler cennet bekliyor. Halbuki af istemeliyiz Allah'tan... buyurdu.

Ve bu zat kendine borçlu bir kimseye ait ağacın gölgesinde oturmazdı. Ve derdi ki: «Borçludan gelecek her menfaat faizdir.»

Sordular: «Hangisi daha üstündür? Esved mi, Al-karne mi? [\[17\]](#) Şöyle karşıladi: «Vallahi biz onları tartışmaya bile ehil değilken, birini öbürüne nasıl tercih ederiz...»

Bir zaman «Halife» Mansur onu, fetva vermekten men'etmişti. Kızı Leyla ona diş kanaması ile abdestin bozulup bozulamayacağını sorunca: «Amcam Ham-mad'a sor. Halife beni fetva vermekten men'etmiş bulunuyor. Gizli de olsa reisinin emrine karşı gelen Kimse durumuna düşmiyeyim...» diye cevap verdi.

Ve İmam Kur'an'ı vefat ettiği yerde 7000 kere hatmetti.

Ahlâkı: İmam merhum; zühtü, kanaati ve az konuşmasıyla tanınmıştı. Aynı zamanda kendine kötülük yapanı affetmesi de meşhurdur. Ve bir kimsenin gıybetini ettiği tesbit edilmemiştir. Malı ile iyiliği bol, ihtiyaçlıların yafdimma koşan, hatta komşularını bu konuda aile halkı gibi tutan bir şahsiyetti.

Anlatıldığına göre : Sarhoş bir komşusu vardı. Geceleri nara atar, gürültü yapardı. Böylece Ebu Hanife bu naralardan ve dik sık şu beyti terennüm edişinden çok huzursuz oluyordu:

«Beni harcadılar, bakın nasıl bir yiğidi.

Kötü bir günde bir gediği tutacak genci...» Bir gece bu sarhoşu hapsederler. Ebu Hanife alışıldığı gibi geceleyin, naralarını duymayınca sorar ve durumu öğrenince ona tevbe ettirmek ister. Hakime giderek bağışlanmasını ister. İsteği kabul edilip, komşusu Ebu Hanife ile çıkar. Ona minnettardır. Ebu Hanife ise ona latife edip: «Seni harcadılar mı?», diye sorar. Bu iyilik adam için yola getirici olur ve o günden sonra günahlarına tevbe eder ve doğru yolu seçer...

Ebu Hanife yumuşak huyluydu. Kendisine kötülük edenleri hoşgörü ile karşılar, affederdi. Adamın biri ona; «Ey zındık» diye hakaret etti. O, şöyle cevap verdi: «Allah seni bağışlasın, o senin dediğinin aksi olduğunu bilir...»

Emanete son derece dikkatli idi. Allah rızasını her şeyin üstünde tutardı. Allah rızası için boynunu kılıca bile uzatmağa razı olurdu.

Harun'ür-Reşit, Ebu Yusuf'a dedi ki: «Bana Ebu Hanife'nin ahlâkını tanı.» O da; «Yasaklardan şiddetle sakırdı. Allah'ın dininde tanı bilmediği bir konuda konuşmaktan ürperirdi. İtaati sever, asi olmazdı. Az konuşur alel acele cevap vermezdi. İlim ve mal için dosdoğru çalışır, nefsiyle uğraşmaktan, halktan uzak kalırdı. Hiç bir kimseyi kötülükle anmazdı.» Bunun üzerine H. Reşit yazıcısına; «Bu portreyi kaydet» dedi.

Hikmetli sözlerinden : «Dünyanın, Hakka isyan et-tiriciliğinden başka hiçbir aksi özelliği olmasa sadece bu bile, ona yüz çevirmeye yeter sebebi...»

«İnsanın bildiğini söylemesinde bir sakınca yoktur. Günah sadece kesin- bilinmiyeni söylemektedir.» «Dünyada takva sahibi fakihten daha az bir

şey yoktur.»

«Vaktinden önce (tam olmadan) ilimde baş olmak isteyen, ömrünün kalan kısmını sürekli hata ile geçirir.»

«İnsanların hoşlanmadığı şeyleri anlatmaktan sakının; hakkımızda kötü söyleyenleri Allah affetsin, iyi söyleyenleri de rahmetine kavuştursun.»

«Gönlünü yüksek tutan insan için, dünya ve dünyadaki her şey değersiz olur.»

«Sonu nedametle biten safalı bir hayattansa, az bir dünyalık daha hayırlıdır...»

İçtihattaki Metodu: Kendinden şöyle sözeder.: «Bulabilirsem Allah'ın kitabını alırım. Onu bulamadım mı, Resulullah'm Sünnetini ve ondan gelip güve-" nilir kimseler arasında yayılmış eseri alırım.

Allah kitabında, Peygamberinin Sünnetinde bulamayınca da, sahabeden dilediğimin görüşünü alırım. İsteddiğimi de almam. Ancak onların sözünü

birakıp başkasının kine bakmam. Mesele gelip, İbrahim ^[18], Şa'bi ve İbni Şirin (burada daha bazı müçtehitleri saydı) e dayanınca artık bana, onların içtihat ettiği gibi içtihat etmek düşer.»

Ve yine diyor ki; «Allah'ın kitabında delil varken; yahut sünnette delil varken, veya bir meselede sahabe icma' etmişken, bir kimsenin re'yiyle hüküm vermesine izin yoktur. Ama sahabe o meselede ihtilaf etmişse; o zaman onların kitap veya sünnette en uygun görüşlerini seçer ve tercih ederiz. Bunu aşınca (ihtilafı bilene) Re'yi ile içtihat gerekir. Ve kıyas eder.

Gördünüz ya; O, önce kitaba dayanıyor. Sonra sünnete, ama sikalar arasında şüyu' bulmuş olmak şartıyla... Bu sikadan maksat da; ikinci cümlesinde belirttiği gibi, sahabelerdir...

Sonra da, ittifak etmedikleri meselelerde sahabeden dilediğinin görüşüne başvurmak geliyor. En son, ihtilaf yönlerini ve «Makıs ile Makıs aleyh» arasındaki benzerlik yönünü bilen yapacağı içtihat demek olan; «Kıyas» gelir.

Çektiği Çileler: Emevilerin son halifesi Mervan bin Muhammed zamanında Irak'ta fitne çıktı. Ora valisi de Yezid bin Hübeyre idi. Vali fıkıh bilginlerini topladı. Herbirini halkı itaate razı etmek üzere vazifelendirdi. Ebu Hanife'ye de kendisine yardımcı olması için haber gönderince, o kesin olarak kaçındı. Çünkü ona (Valiye) yardım etmeyi, doğrudan halka zulmedenlere yardım diye kabul ediyordu. İki Cuma onu hapsedti. Ve günlerce dayak attırdı. Tekrar vazife teklif edince, Ebu Hanife : «Bırakın beni başkalarıye müşavere edeyim» dedi. İbni Hübeyre sevindi. Onu akıl danışsın diye salıverdi. Ama o Mekke'ye göçtü ve ta Emevi devleti yıkılıncaya kadar orada kaldı. Abbasi devleti kurulunca, Mansur zamanında Küfe'ye döndü. O da ona ikramda bulundu. On bin dirhem ve bir cariyeye ikram etti. Ama onu da reddedip, hiçbir şey kabul etmedi. Mansur zamanında da Basra'da ayaklanma oldu. Başta da Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in oğlu Ha-san'ın oğlu Abdulah'm oğlu İbrahim vardı. Mansur, bu işte Ebu Hanife'nin yardımını umuyordu. Haber gönderdi, ondan kadı olmasını istedi. İmam (R.A.) ondan da kaçındı. Halife onu zindana attı. Ona dayak atma ve çarşı pazar onu teşhir etme küçüklüğüne düştü. Bununla da onun idarecilere itaatsizliğini ve halkın yargı işlerini üslenmediğini delillendirmek istiyordu. Çünkü Mansur, sebepsiz onu öldürmeğe cesaret edemiyordu. Onun kabul etmeyeceğini bile bile bu işi teklif ediyor, böylece onu öldürmek istiyordu. On gün boyunca onu dövdürdü. Sokaklarda teşhir ettirdi. Çeşitli eziyetlerden ve renga renk belâlardan İmam bunaldı, ama sabırlıydı. Artık ağlamak ve inlemekten edemiyordu... Bir beş gün daha dayanabildi ve hayatı bd tarzda sona erdi, yüce İmamın... Allah ondan razı olsun ve gönlünce muamele etsin... Amin...

Bir de Kerametinden Örnek: Kadı Şüreyh vefat edince (Allah rahmet etsin), Ona, Sevri'ye, Sıla ve Şü-reyh'e... kadılık teklif edildi. O zaman (kimse bunu gönül rızası ile almamakta olduğundan, vebalini yüklenmek istemediğinden) İmam-ı Â'zam dedi ki, «Süf-yan kaçacak, ben hapsedileceğim, Sıla hile ile yakayı kurtaracak ama Şüreyh tuzağa düşecek!..»

Ve iş aynen tecelli etti.

Vefatı: Hicretin 150. yılında ve 70 yaşındadır. (R.A.) ^[19]

II.

İmam Malik (R.A.) (93-179 H.)

Doğumu Ve Yetişi:

Lakabı Ebu Abdullah olan Malik, Sahabeden Enes bin Malik (R.A.) in oğludur, Hicri 93'de Medine-i Mü- nevvere'de doğdu. Fakir büyüdü. Zeki, akıllı ve hafızası kuvvetliydi. Halk onu, Medineli ulemeden okumaya teşvik etti. Ve onlarla alâka kuran imam, bütün ilimleri öğrendi. Söyledikleri her şeyi ezberledi. Ve çok sayıda hadis derledi. Böylece de şöret bulup, ünü yayıldı... Ve halk onun ilminden yararlanmak ve şüphelerini gidermek için ona başvurunca da, başladı fetva vermeye ve talebelere ders okutmağa. Bu sırada o 17 yaşında çocuktu. Ve işte bu şaşırtıcı bir durumdu. ^[20]

Niteliği:

Allah ondan razı olsun. Heybetli, vakur ve halim bir zat idi? Meclisinde gürültü ve dedikodu olmazdı. Bilgisinden o derece emin olmasına rağmen, defalarca sorulan meselelerde yine «Müsade edin araştırıyım» derdi.

Peygamber CS.A.V.) e karşı saygısına gelince : Hadis nakletmek istediği zaman abdest alır, güzel kokular sürünür ve heybetle yerine oturur ve sonra hadis naklederdi. Bu husus kendine sorulunca, dedi ki; «Resulullah'm hadisine saygılı davranmayı severim.»

«Muvatta» adlı kitabını yazdığında, Harun Reşit ona: «Ben halkı bu kitapla sorumlu tutmak istiyorum,» derdi. Malik'in cevabi: «Ey mü'minlerin emiri, sakın I yapma. Çünkü Peygamber (S.A.V.) in sahabeleri on-i dan sonra çeşitli bölgelere dağıldı ve hadis naklettiler. Bundan dolayı her

bölgede azçok farklı ilim vardır. Ve hadiste de «Ümmetimin ihtilafı rahmettir.» İkazı vardır!.. ^[21]

Harun Reşid yine bir gün dedi ki: »Ey Ebu Abdullah, zaman zaman bize gelmen uygun olur. Böylece çocuklarımız senden «Muvatta»yı dinlesinler.»

Malik te : «Allah seni azız etsin ey emir. Bu bilgi sizin teşvikinizle ortaya çıktı. Siz ona hürmet ederseniz yücelir, aşağılırsanız alçalır. Çünkü ilim ayağa gitmez, ilmin ayağına gelinir,» diye cevap verdi.

Harun ise «Doğrusun,» dedi ve Emin ile Me'mun'a mescide çıkıp halkla beraber «İmam Malik» i dinlemelerini emretti.

Ve bu zat-ı muhterem sözünü esirgemediği halde halifeler nezdinde saygı götürdü. Bir gün Ebu Cafer el Mansur, Mescid-i Nebi'de bir münazara meclisi kurdu. Ebu Cafer konuşma anında sesini yükseltmişti. Hemen İmam Malik müdahale etti: «Ey mü'minlerin emiri, sesini yükseltme bu mescitte! Çünkü Allah bir topluluğu edebe davet ediyor. «Sesinizi Peygamberin sesinden daha fazla çıkarmayın,» diyor. [22] Yine bir .grup inşam

da överek : «Allah Resulünün yanında sesini kisanlara gelince; onların gönüllerini Allah samimiyetlerini ortaya koymak için denemektedir,» [23]

uyurur. Öte yandan bir grubu da kötülüyor: «Seni evinin dışından gelişi-güzel çağırınlar, akli zayıflardır çoğu kez.» [24] Hani ya, Resulullah'a saygı, diriliğinde neyse ölü olsa da aynen gerekir...»

Ebu Cafer bunun üzerine pustu, yani susup itaat etti.

Zehebi onun hal tercümesine özel bir kitap te'lif etti. [25]

Hadis Naklinde Ve İctihattaki Metodu :

Hadis rivayetini çok ve ezberliyerek yaptığından öbür imamların hiç birinin bulamadığı imkânlar eline geçti.

İctihatta da şöylece bir yol tutmuştur:

1- Bir hüküm çıkarırken önce Allah'ın kitabına başvurur.

2- Sonra, Medine halkının amel etmekte olduğu sünnete yönelir. Ona göre böylece amel edilen sünnet, amel edilmesi adet olmayan sünnetten daha önce gelirdi.

Bu konudaki delili şöyle : «Medinelilerin âmeli kesin olarak Resulullah amelinden alınmıştır. Ve ona kadar uzanır. Çünkü, yakınlıkları ve bağlantıları vardır.»

3- Daha sonra da icma'yı esas alırdı. İcma'dan da; Sahabe ve Tabiun'un bir meselede ittifakını kas-dederdi...

4 -Bütün bunlardan sonra ancak, kıyasa başvururdu. Kıyasa yönelişi de, haliyle nadiren olurdu.

«el-Muvatta» kitabını kırk senede tamamlamıştı. Muvatta ile âmel edenler çoğalınca ona, «Sen kendini onunla oyaladın. Halk da sana eşlik etmeğe başladı.» diyenler olmuştu. O da şöyle cevap vermişti:

«Benim, bunları (muvattaları) Allah rızası için derlediğimi kesin bilirsiniz. Bu Muvattaları sanki kuyuya attım sayın...» [26]

Hikmetlerinden:

«Çok konuşanın (bir de halka) çok ihtiyaç belirtenin değeri düşer.»

«Sonunda utanacağı bir şeyi söylemen yahut utanç duyacağı bir iş için hareket etmen akıllıca bir şey olmaz.»

«Bu dünyadan göçen ve dönmiyeceğini bilen kişi edasıyla namaz kıl. Ve insanların elindeki (dünyalıktan)- yüz çevir, gerçek zenginlik budur.

İhtiyaç bildirmekten de sakın, ayrılmaz fakirlik de budur... Yine omıyacak şeyi talepten de sakın...»

«Bir insan için Allah'ın verdiği bir nimetin, kendi üzerinde bir izi eseri görülmesi kadar hoş bir şey yoktur...»

«Kati kalplilik, çirkin şeydir. Baksanıza Allahü Teâlâ Peygamberine ne buyuruyor: «Eğer sen kati yürekli ve kaba olsan herkes etrafından dağılır giderdi. [27] Yine, Musa (A.SJ ve Harun (A.S.) u Fira,vun'a gönderirken de; «Ona yumuşak sözlerle anlatın. Böylece anlayış göstermesi veya

uyanması mümkündür.» [28]

«Batıla yakınlık felâkettir, bâtil sözleri tekrar da gerçeğe engel olur. Kişinin dinini ve şahsiyetini zedeleyen dünyalıkta da hayır yok demektir.»

«Kıyamet gününde bilginler kadar durumu kritik başka bir sınıf bulunamaz. Çünkü onlar, peygamberlerin sorumlu olduğu şeylerden sorumlu tutulacaklardır.» [29]

Çilesi:

İmam Malik, zorla (baskıyla) yapılan yemini yok sayar. Ve yemin sonunda doğan — hukuki — durum da bunda meydana gelmez der. Sahibine de hiçbir sorumluluk yoktur, ona göre. Medine valisi, İmam'dan, bu fetvadan dönmesini istemiş. Malik de diretince, emir vermiş, onu kırbaçlatmıştır... [30]

Ölümü

179 H. yılında vefat etti ve Baki mezarlığına defnedildi. [31]

İn.

İmam Şaffî (R.A.) (150-204 H.)

Soyu:

Ebu Abdullah Muhammed bin İdris bin Osman bin Şafî. Dedesi Abdümtalib'te Resulullah ile nesepte birleşir. Keza ana tarafından da Hz. Hüseyin bin Ebi Talip'te biter nesebi. Bu haliyle peygamberin temiz soyundan oluyor. [\[32\]](#)

Doğumu, Göçü, Öğrenimi:

Hicretin 150. yılında Gazze'de doğmuştu Şafî. Orada iki yü kaldı, Sonra Mekke'ye götürüldü. Yedi yaşındayken, orada Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Arkasından on yaşındayken de; Muvatta'ı ezberledi. (İmam Malik'in hadis mecmuası). Medine âlimleri onu böylece tanımış ve zekâsına hayran olmuşlardı. Aklının oturaklılığı, görüşünün keskinliği onları şaşırtmıştı. Hemen ders okutmasına izin verdiler. Ona daha onbeş yaşındayken fetva ve içtihat yolu açıldı... [\[33\]](#)

Bazı Hususiyetleri:

Allah ondan razı olsun. İlme aşırı düşkün, âlimleri sever, onları tanımak için dolaşırdı. Nitekim, bilgi artırma gayesiyle Medine, Bağdat, Yemen ve benzeri yerlere seyahat etmişti. Merhum o kadar cömert ve eli açıktı ki, Mekke'yi ziyaret edişinde, onbin dirhemi vardı, ayrılırken bir kuruşu bile yoktu.

Allah CC.C.) tan son derece korkar ve gece yarısından sonra uyumazdı.

Şu âyet-i kerime'yi okudukça, kendisine baygınlık geldiği söylenir: «O günde kimse konuşamaz. Yalvarmalarına bile izin verilmez.»

Vefakâr, sâdık, dinde hüccet, güvenilir, dilde edebe düşkün, sünnete saygılı ve onu geliştiren kimseydi. Şiir de söylemiş hikmetler de bildirmiştir.

[\[34\]](#)

Hikmetli Sözlerinden Birkaçı:

«Ancak sana gerekli olanı konuş. Çünkü, bir sözü söyledin mi, o ağızdan çıktı mı, artık söz sana hakim olur, sen hakimiyeti kaybedersin...»

«Müsamahasına güvendiğin kardeşinin hakkını asla ketmetme.»

«Seni kolayca reddedebilecek kimselere yüzü suyu dökme.»

«Bir din kardeşine gizli (özel olarak) nasihatta bulunan onu öğüdü ile donatmış olur. Aleni (herkesin içinde) vaaz edense, onu rezil edip isyan ettirmiş olur.»

«Cömertlerle dostluk kuran cömert olur, kötülerle düşüp kalkanın da huyu bozulur.»

«Zaaflarını istismar ettiğin kimse senin kardeşin değildir.» [\[35\]](#)

Şiirlerinden Bir-İki Parça:

«Bir adam sırrını dostuna açmakla, Başkalarının onu öğrenmesine yol açtığından ahmaklık eder.» «Kendi sırrına göğsü dar gelen kimse bilmeli ki _ Sırrını emanet ettiği öbür gönül çok daha dardır...»

«Kanaati zenginliğin başı olarak gördüm Ve onun eteğinden tutunarak yürüdüm hep». Bundandır, kimse beni kapısında görmemiş, Ve kimse görmemiştir ihtiyaç belirttiğimi. Böylece, parasız zengin olup gittim, Halk üstünde hükümdar gibi sözü geçer oldum.»-

«Varlıkta yüzen kişi fakirliğin tadım anlamaz. Kırıkları tamir eden, kırık sahibi gibi midir? Ne ihtiyaçlar var ki saklıdır onurluukla, : Ne sıkıntılar utanma ve haya ile örtülmüştür. Her insanın dengi vardır. Hepsı birbirinin kopyası.

Ama, istek ve arzular ayırır fert fert. Öyle ki, herkesin kederi dışına vursa, simsiyah!

Elbise beyazlığından iz kalmaz, hiçbir kişide,, hiçbir toplulukta...» [\[36\]](#)

İçtihat Metodu:

Merhumun, içtihat yolu aşağıdaki sıraya göre idi:

1- Kur'an'a müracaat. Zahirin kasedilmediği-ne dair delil olmadıkça hep zahiri esas alırdı.

2 - Sonra Sünnet. Tek kimseden de nakil alsa, şahıs sika (güvenilir) ve zabit (kavrayışlı) ise o vakit haberi de alırdı.

3- Ve üçüncü olarak icma': Ona göre icma' imamların hepsinin uyduğu şeydi ki; aralarından birisinin muhalefet etmesine dair bir bilginin kendisine ulaşmaması yeterdi.

4- Ve en son Kıyas: Ne var ki, müracaat edilecek bir asıl, yani üzerine kıyas yapılacak şeyin bulunması şarttır.

Başından Geçenler:

İmam Şafî (R.A.) de öbürleri gibi yakasını çile ve belâdan kurtaramamıştır. Nitekim birisi onu Harun Reşid'e jurnal etmişti: Onu Hz. Ali'ye aşırı sevgi ve arkada kalan dostlarına «bağlılıkla itham etmişti. Yine Abbasiler âleyhindekileri kıskırttığı söylenmiş, ama yargılanma sonunda suçsuzluğu anlaşılımıştı. [\[37\]](#)

Ölümü:

Hicretin 204. yılında Mısır'da öldü. Birçok kitabı arasında en meşhuru Fıkıh konusundaki «Kitab'ül-Ümm»dür. Arkadaşlarına dikte ettirmiştir. Bu kitapta mezhebi ve içtihat metodu yeter derecede açıklanmıştır. [38]

Iv.

İmam Ahmed Bin Hanbel (R.A.) (164-241 H.)

Doğumu:

Ebu Abdullah Ahmed bin Hanbel Bağdat'ta, 1(İmda doğdu. [39]

Hususiyetleri:

Bir kere İmam, hadis ravisi ve fakihti.. İctihattaki şöhreti hadis naklindeki şöhretine uygundu.

Meclisi hadis meclisi oluvermişti. Bir de âhret meseleleri konuşulur, zaruret olmadıkça dünya işlerinden söz açılmazdı. Zahid bir insandı. Sulu yemeği sirke idi. Acıkırsa yemek olarak ona iç yağıyla mercimek pişirirlerdi...

Bütün geceyi ihya edecek şekilde ibadetle geçirirdi. Yalnızlığı çok sever, onu tercih ederdi. Öyleki o, mescidin dışında cenaze veya hasta ziyareti haricinde ortalarda görülmezdi. Son derece sakırdı günahant. Mekke'de bir bakkala bir kova rehin bırakmıştı. Rehini almağa gelince, bakkal ona iki kova çıkardı. Bunlardan biri senin dedi. İmanı: «Ben de tanıyamadım benimkini...»

Bakkal: Bu senin kovan. «O da senin, paralar da» dedi. Seni denemek için öyle demiştim deyince; İmanı: «Onu almıyorum,» dedi ve bırakıp gitti.

Alimlerden Beyhaki ve İbn

birçoğu onun menkıbelerini derledi. ül-Cevzi bunlar arasındadır.

İctihattaki Tutumu :

İctihattaki tavrı aşağıdaki gibidir:

1 - Kitabı başa almak.

2 - Sonra Sünneti tercih. Hatta senedi sağlamsa, başka şart aramadan «Haber-i Vahid»i bile..

3 - Sonra ihtilafsız olan sahabe kavillerini alır.

4 - Son olarak da Kıyasa başvururdu. «Müsnet» kitabını yazmıştır. Ümmetin başvurduğu kaynaklardandır. [40]

Hikmetlerinden:

«Avamın zühdü haramdan sakınması, havassın zühdü faydasız helâlden de sakınmasıdır. Ariflerinki ise, Allah'ı zikirden alıkoyan herşeyden kaçınmasıdır.»

«Dininden fedakârlık ederek dünyanı kazanmaktansa, def ve saz çalıp kazanman daha ehven bir suçtur.»

«Esas yiğitlik; «Allah» korkusundan, zevk ve heveslerini terketmektir.»

Ona soruldu: «Kalbi yumuşatacak şey nedir?» O da: «Helâl yemektir», diye cevap verdi.

Evinde yahut mescitte oturup çalışmayacağım, yiyeceğimi ayağıma getirin diyen kimse hakkında ne buyurursunuz? sorusuna şöyle cevap verdi: «Bu adamın bilgiden nasibi yokmuş : Peki duymamış mı? Mustafa CS.A.V.) nın, «Allah benim rızkıyı emeğimin gölgesine koymuştur.»

buyurduğunu?.. [41]

Çileleri:

O, 241 H. yılında vefat etmişti. Halk onu derin din hassasiyeti, Hadis'e olan hizmeti, sahih ve mevzu hadis konusundaki ve bu konuya taalluk eden kuvvet ve zaaf bakımından her konudaki yetkisi ile anmaktaydı. Cenaze namazını binlerce insan kılmıştı. Ve o, bid'atçılara «Sizinle aramızda müşterek olduğumuz cenaze günü vardır.» derdi.

Onun ölüm günü, çok sayıda yahudi ve hristiyan müslüman olmuştu.

Şafîi Bağdat'tan ayrılırken şöyle demişti: «Bağdat'ta Ahmed bin Hanbel'den daha fakih, daha muttaki, daha zahid, daha bilgili bir kimseyi bıraktığım kanaatında değilim.»

Yine İmam Şafîi Peygamber (S.A.V.) i rüyasında görmüş, ona buyurmuş ki, «Ebu Abdullah'a (yani Ahmed bin Hanbel'e) yaz, ona selâm söyle ve ona de ki; yakında imtihan olunacaksın, sana Kur'an'm mahlûk olup olmadığı sorulacak. Sakın istedikleri gibi cevap verme onlara ki; Allah kıyamet günü senin için bir sancak açacaktır.»

İmam Şafîi tıpkı böylece mektup yazdı, ona Rebi' ile gönderdi. Mektup ona ulaştınca, Rebi ona; «Müjde» dedi. Ahmed bin Hanbel hemen gömleğini çıkarıp ona verdi.

Adam Şafîi'ye dönünce; «O, sana ne verdi?» diye sordu. Rebi' de: «Gömleğini» dedi. Bunun üzerine Şafîi ; «Onu senin elinden almak fecaat olur.

O halde yıka da suyunu bana ver bereketinden yararlanayım!» dedi.

İmamların Birbirlerine Övgüleri: (Allah hepsinden razı olsun).

İmam Şafîi şöyle derdi: Fıkıh konusunda herkes

Ebu Hanife'nin yolunda (Ekolünde) dir. Onun çoluk çocuğudur...»

Ahmed İbni Hanbel de, ne zaman Ebu Hanife ismi geçse ağlar ve ona rahmet okurdu.

Nadr bin Sehl de derdi ki: «Fıkıh konusunda insanlar uykudaydı. Ebu Hanife (R.A.) açıklama ve özet-lemeleriyle onları uyardı.»
Yine Ebu Hanife'ye, Esved ve Alkame'den hangisi daha üstün diye sorulunca : «Vallahi biz onları anmaya bile ehil değilken; onlar arasında tercihi nasıl yaparız?» demiştir.

Yine Şafî der ki, «Âlimler söz konusu olursa, Malik parlak bir yıldızdır. Bana göre Malik'ten daha güvenilir birisi yoktur.»

Eşheb bin Abdülaziz de dedi ki; «Ben Ebu Hanife'-yi, Malik (R.A.) m önünde anasının önünde çocuk gibi gördüm.»

Zehebi de (Allah rahmet etsin) dedi ki: «Bu, Ebu Hanife'nin güzel terbiyesini ve yaşça 13 yıl büyük olması nedeniyle de tevazuunu gösterir.»

İmam Ahmed (R.A.) de Malik hakkında der ki:

«Onu kötüleyen birini görürsen, bid'atçı olduğuna hüküm edebilirsin.»

İbni İshak da: «Bana ağır gelen hangi meseleyi ona aktardım, mutlaka açıklık kazanmıştır,» dedi.

Allah rahmet etsin Ebu Sevr de şöyle diyor: «Ben görmedim, göz sahibi hiç kimse de Şafî (R.A.) nin benzerini görmemiştir.»

Ahmed bin Hanbel (R.A.) der ki; «Kırk seneden beridir ki; Şafî'ye (Allah rahmet etsin) duâ etmeden hiçbir vakit namaz kılmam.»

Fazla duâ etmesi üzerine oğlu da ona: «Kimdir bu Şafî ki, bu kadar duâ ediyorsun?...» Bunun üzerine Ahmed: «Oğlum, rahmetli Şafî, dünya için Güneş gibiydi. İnsan için sağlık gibiydi. Dikkat et bu iki şeyin i yerini tutacak başka bir şey var mı?»

Ve yine der ki: «Eli kalem tutan bir fert yoktur ki; Şafî (R.A.)nin ekmeği kursağında bulunmasın!

(Onun ilim ve fikrinden yararlanmamış olsun Şafî ve Ahmed birbirlerini çok ziyaret etmişlerdi.

Şafî'ye bu konu sorulunca şu mısraları söylemiştir:

«Derler ki, Ahmed seni ziyaret eder, sen Dedim ki, faziletler yer yurt ayırmaz

| O beni ziyaret mi etti; fazileti içindir. Ya da ben ;pnu, ziyaret etsem yine faziletinden. Her iki durumda i da, üstünlük ona aittir.»

[42]

Seçkin Ulemâdan Muhterem Üstad «Şeyh Yusufüd-Decvi» Merhumun Açıklaması Bismillahirrahmanirrahim

Taklid (bir müçtehidin mezhebine uyma) in Caizr Onu Haram Sayanların Merdud Olduğu :

Muhterem allame Şeyh Yusuf üd-Decvî merhuma Mağripli bir zat mektup yazarak; âlimlik taslayıp dinde ulu-orta içtihadı girişenlerden dert yanı sıra : Bütün hünerleri, müçtehid imamları (R.A.) küçümsemek ve onlara uyanlarla alay etmektir. Taklidi haram ve en büyük günahlardan biri olarak ilân ederler. Hatta bazıları «Allah'ı bırakıp, haham ve papazlarını hami olarak gören» tyahudi ve hristiyanların) yaptığına benzer bir küfür sayarlar. Ve derler ki; «Halka (içtihad yapamıyacak kimseler) düşen, fetva istediği âlimden aynı zamanda Kitap ve Sünnetten — meselenin — delilini de istemesidir. Âlimin de başlıca ödevidir, bu delilleri zikretmek... Aynı zamanda, soran kimseye, kendisini veya başkasını taklid

etmemesini de tenbihle-mek.» [43] Çünkü hiçbir konuda şahısların görüşüne uymak caiz olmaz. Gerekli olan, her konuda, Kitap ve Sünnetle başvurmaktır...»

Ve mektup sahibi, Allah (C.C.) için Hakk'm açıklanmasında onun kendisine yardım etmesini istiyor.

Üstad da (Allah rahmet eylesin ve müslümanlar adına onu hayırla karşılasın) aşağıdaki makaleyi yazıyor. Bu makale «Nur'ül-İslâm» dergisinin Şevval 1353 H. sayısının (c. 5, sayı 10) da neşredilmiştir. Biz de, mes'ud bir münasebetle onu tekrarlamış, Hakk'ı açıklamak öğüt verme vazifemizi yerine getirmek imkânı bulmuş oluyoruz.

Merhum, cevabında şöyle diyor:

Allah'a hamd ve O'nun seçip beğendiği kullarına selâm olsun.

Bu tartışma, müslümanların duçar olduğu en uğursuz tartışmadır. Herkesi içtihad yapmaya çağırın ve yeryüzüne fesadı ekenlerden kaynaklanıyor bu çekişme. Bu girişimleriyle ayrılık ve bozgunculuğun çekirdeğini çatlatıp yeşertiyorlar. Ve selef-i salih efendilerimizi, halk nazarında emekleriyle birlik, sifira indiriyorlar. —Tıpkı belâli hizip, Haricilerin tutumudur bu —. Ve hoşlarına gitmedi mi de, onları bilgisiz (isabetsiz)likle itham ediyorlar. Bu davranışlarıyla her tehlike ve fitne için yol açmış oluyorlar... [44]

Bu akım aslında, bildiğimiz şu bizim Mısır'daki biraderlerinin tasarısıdır ki; hayallerindeki yaptıklarından da beterdir.

Bize gelince, sadece onların «Rabbimiz, bizi bağışla. İmanda bizi geride bırakan kardeşlerimizi de... Ve bizim gönlümüzde inananlara karşı kin barındırma.» [45] diye dua edenlere katılmalarını arzu ediyoruz.

Ne var ki, Resulullah (S.A.V.) bize, bu ümmetin sonradan gelenlerinin geçmişlerini lânetliyeceğini, bunun da kıyamet alâmetlerinden olduğunu; ayrıca âhir zamanda halkın birtakım cahilleri lider edinecekleri; ni, onlara mesele sorup, onların da bilir-bilmez fetvl vereceğini, böylece de, hem

kendileri sapıtıp hem d onları saptıracağını haber veriyor. [46] Bunlar işte yalancı dâvanın liderleridirler.

Yine bir Hadis-i Şerifte: «Ümmetim hakkındaki endişelerimin en korkuncu lafazan münafıklardır. Duyurulurken Hz. Ali (K.V.) de, «Allah kulundan yü: çevirdi mi, onu din uluları hakkında mubâletsiz ki lar.» diyor.

Geçmiş İslâm uleması (imamlar) na ise bunlar bil zarar veremez. Çünkü bütün ümmet onlara karşı sajl gılı ve bağlıdır, onların üstünlüklerini tanımaktadı Bu hizip hariç tabii... Bunlardan bir kişi Uhud dag* kadar altın infak etse, yine onlardan birinin hizmei çisinin bile ulaştığı (cömertlik) derecesine veya yarıs| na bile ulaşamazlar.

«Kadınların bir kısmı koşup bana geldi: Azze'yy kusur bulmakta. Allah onların yüzünü Azze'ye ay kabı yapsın.»

«Ümmetin İhtilafı» meselesi ve onun çevresini bunların kopardığı gürültüye gelince, evet bu ümme için görüş farklılıkları bir rahmettir. [47]

Nitekim Ömer bin Abdülaziz: «Muhammed (S.~4 V.) in ashabının ihtilaf etmemiş olması hoşuma gitmi yor. Çünkü, görüş ayrılıkları olmazsa, ruhsat olmaz di...» demiştir. Tabiun'dan ve büyük muhaddislerdeki Yahya bin Said de:

«İlim ehli, genişlik ehlidir. İhtilaf eden müftül herhangi bir kayba uğramaz. Ve biri de ötekini k surlu görmez.» diyor

Şimdi halkın, ihtilaf anında, onların dilediği üzere kitap ve sünnete başvurduğunu kabul edelim. İhtilafın sınırı nereye varacak? Herhalde, dört mezhebe karşı dört bin mezhep doğması kaçınılmazdır. Eh o gün çok yazık olur müslümanlara. Allah bize o günü göstermesin...

Bu kimselerin, «taklidin haram olduğu» iddiaları ise, akla ve nakle aykırıdır. Acaibin acaibi şu ki; bu adamlar, hem taklidi haram sayıyor, hem de halkın kendi görüşlerine uymasını istiyorlar!..

Eğer bu çirkin sesleri kulağımızla duymamış olsak; bir kimsenin çıkıp ta taklidi haram sayarak; halkın kabiliyet ve seviye farklılıklarına rağmen, Kitap ve Sünnetten hüküm çıkarmasının şart olduğunu söyleyebileceğini tasavvur bile edemezdik... İşte bu hal, akli ve nakli ölçülere göre, fesadın kendisidir. Çünkü avam kesin olarak belli hükümlerle sorumludur. Onun, aşağıda açıklanacağı üzere, kalkıp ta Kitap ve Sünnete dalıp kesin hüküm çıkarması düşünülemez.

Nakil şu: Sahabe ve Tâbiun, hüküm soranlara fetva verirlerdi. Ama gerekirse delilini de söylerler, lüzum görmezse delil zikretmezler, sadece hükmü söyler geçerlerdi. Bu onların hal ve hayatlarında açıktır, bilinen durumdur. Eğer iş onların sandığı gibi olsa, elbette onlar da delili zikri esas alırdı.

Halbuki Muaz İbni Cebel (R.A.) i, Nebi (S.A. V.) e: «Kitap ve Sünnette hüküm bulamadığı takdirde kendi re'yi ile içtihad edeceğini söylüyor. Nebi (S. A.V.) ise onu tasdik ediyordu. Öte yandan, Ömer (R. A.) de, Şüreyh'e kendisi için şüpheli hususlarda re'yi ile içtihad etmekte, isterse de kendisine müracaat etmekte serbesti tanımıştı. Demek Ömer de bu işe taraftardı. Zaten Cenab-ı Hak: «Meselenizi bileniyorsanız üstün

anlayışlılara sorun.» [48] buyuruyor y Tabii, delilini sorun demiyor, çözemediğiniz meselenij hükmünü diyor. Ve sorulan kimsede de Kur'an, üstü: anlayış ve bilgiden başka şart aramıyor...

Şüphesiz (bizim saygı duyduğumuz) imamlar dâ zikir ehli (bilgi ve kavrayış sahibi) zatlardır. Emaneti leri mevsuk ve doğrulukları belli. Dinleri ve ameller de şüphe götürmez. Ve zaten, zaruret anında onlar dan fetva isteyenler, onların şahsî kanaatini sormu yor, bilâkis, Allah'ın kitabından ve Resulünün sünne tinden alınmış olan hükmün bildirilmesini istiyorlar di. Çünkü o hükmü (kaynağından alarak) o imamla sorandan daha iyi bildirir de ondan. Hahamlar ve ruh banlara benzer mi bu. Onlar, kendi zevkine göre ha ram helâl diye karar bildirirler...

Esas ölçü de; fetva soranda, bildirilen hükmün Allah'ın hükmü olduğuna galib zan hasıl olmasıdır. Bu kanaat meydana geldi mi, İmamın güvenli oluşu sebebiyle, artık o kişinin bildirilen hükümle amel etmesi vacib olur. Artık ne suretle olursa olsun muhalif dav- [ranması caiz olmaz.

Hani ya anlamıyorum, nasıl edip de, herkese me-j selenin delilini Kitap ve Sünnetten almasını normal görüyorlar?..

Meselâ, hadisten nasıl hüküm çıkaracak, hadis derecelerini bilmiyen, birbirine taarruz eden durumları hiç sezemiyen, ânının tahsisinden, mutlakm takyidinden anlamıyan, nâsîh ve mensûhu duymamış insan, o hadisle bir başkası arasında bir tercih bulunabileceğini akıl edemeyecek vs. vs... nasıl hüküm elde eder ki?

Şayet, bütün bunları, âlim kişiden soracaktır, derlerse; tüm kurgularını yıkmış olurlar. Ve şiddetle kaçtıkları taklide dönmüş olurlar... Çünkü bilgin, nasıl olsa bütün bunları kendi görüşü olarak belirtecek, onlar da bilgin dedikleri o şahısların görüşlerini taklitten hariçte kalamıyacaktı.

Zaten şeriat bu tür zorluklar getirmiş olsa, halka işkence etmiş olurdu. Ve şeriat acımasız, bütün ümmetleri kuşatamaz, bütün zamana uygulanmaz... olur çıkardı. Artık Allah da kendi için; «Allah hiç kimseyi gücünü aşan şeyle sorumlu tutmaz.» buyurmamalıydı. Hayret doğrusu bu

[49] kişilere, îslâm şeriatının en esaslı özelliklerini ele alıp, yine şeriatın aleyhine yürüyorlar.

Bu konuda Allah'ın nuru ile tefekkür edersen, o şeriatın genişliği rahmet ve hikmeti apaçık gözüktür.

Gerçekten Resulullah CS.A.V.) ümmetine kolaylık sağlamada son derece hırslı idi. Çünkü mü'minlere şefkat ve merhamet beslerdi. Hatta Kur'an tek harf (şive) üzerine nazil olurken, o yedi şive üzre inmesini şiddetle arzuları. O hep, zorlaştırıcı ve ürkütücü tutumları kötölemiş, onlara ağır ifadeler kullanmıştır. Gizli yönleri araştıranları ayıplamış, Allah'ın kullarını zora çeken onları şaşırta nları şeriatı anlamaz tipleri men'etmiştir. Bunun içindir, Usâme (R.A.) yi azarlaması, «La İlahe İllallah» diyen kimseyi öldürdüğü zaman. Üstelik de Üsâme mazur olduğu (adamın aldatmak için öyle davrandığını söylediği) halde. Çünkü Resulullah (S.A.V.) m hedefi ve güttüğü hikmet çok daha yüksek ve mühimdi. O halkın görünüşüyle yetinilmesini istiyordu, onları alıştırması ve onlara acıması yönünden...

Biliyordu çünkü, bu tutumun, onların zaaf ve tecrübesizliğine uygun düşeceğini. İslah olmalarına da elvereceğim... Bunun için de, üstün hikmetiyle, tedrici olarak onları — anlasın veya anlamasınlar —• erişebilecekleri tekâmülün son çizgisine kadar ulaştırmaya çalışıyordu. Eh biz burada onun, şeriatın sürekli yaşaması hususundaki görüşünün derinliği ve merhametinin belirtilerini açıklamıya kalkacak olsak, yahut ümmetinin uğruna katlandığı meşakkatleri saymaya girişecek olsak, söz uzar, güç de yetmez...

Ben esasen şu adamlara şaşıyorum : Nasıl edip de avamın siyasi meselelerde bile müdahalelerini, inceliğine dalmalarını uygun görmezken. Yine herhangi bir san'atta bile o konuda eğitim görmeden ve yeter alışkanlık kazanmadan, o san'ata el atmalarını yasaklarken, (dini konularda) Kur'an'a ve sünnete gelişi güzel dalmalarını ve çocuk hayaline benzer anlayış ve tahminleriyle hüküm aramalarını vacip görürler. Evet hayalden başka dayanağı yoktur bunun.

«Şurası var ki, zaman öyle acaipleşti ki, Acaiplik aramıya bile yer yok.»

Keşke şu, İslâm ulemasına rağmen ve Sahabe, Tâbiuh, nüctehid imamlar döneminde kıyas yoluyla kesinleşmiş hükümleri de kulak ardına atarak; Kitap ve Sünnetten doğrudan hüküm çıkarmasını mubah saydıkları cahil adamın, kendi tahminine göre Kitap ve Sünnetten nasıl delil bulacağım anlayabilsem!.. Yani ben bir türlü böyle bir söz sarfedecek din ve ilim bağılı bir fert tasavvur edemiyorum. Ancak, öyle bir akım ve azgın hizipçilik yönünü tayin eder ve haddini yetkisini unutturursa, ona sözüm yok... Ve zaten; içtiJiada ve illeti, şartı, metod ve sakatlıkları belirleyici kıyas metoduna vs. lüzum ve ihtiyaç bırakmıyacak şekilde; Kitapta, Sünnette her olaya ve hükmüne açık delil var mı ki?..

Yoksa; «Cahilin, ilim ve tefekküre ihtiyaç kalmadan ve yanılmadan bunları anlaması tanınması mümkündür» mü diyorlar?..

Allah'a yemin olsun ki, ben bu kanaati keyfi hareketin kapısını açmak diye görüyorum. Yani, Kitap ve Sünneti şu cehl-i mürekkeb içinde ve fasit tasarılar peşindeki heveskârlarm oyunağı yapacağı görüşündeyim. Haniya, zevkler son derece değişik ve zıttır.: Cehaletse, duygu ve vehimler ortamında boy verebilir. Akıl ve idrak içinde barınamaz.

Ne olur durum, cahilleri şeriat üstüne sürersek; şahsî anlayışına göre yorum yapar zevkine göre cirit atarlar, değil mi?

Esasen, fetva soranın, âlimden şahsî görüşünü sormadığı bilinen birşey. Hele onun sırf zevkine göre fetva vermesini ise hiç beklemez. Aksine, meseledeki İlahî hükmü talebeden Sorusu ise, «zikir ehline» (ihlas ve anlayış sahibi...) ve belli hüküm için. Elbette sorulan da Kitap ve Sünnetten

anladığına göre cevap verecektir. Demek soru Allah'ın hükmüne dairdir. Ve onların sandığı gibi, Kitap ve Sünnete dayanmayan kişisel görüşe değil...

Peki nerden geliyor bu yersiz tasarılar. Veya nasıl revaç buluyor bu boş laflar: «Kişi ancak Peygamber (S.A.V.) in sözüne bağlamalıydı.» Yok «Allah ve Resulünün helâl bildirdiğini helâl görmeliymiş.» Yine «ancak Allah ve Resulünün haram kıldığını haram bilmekten başka yol yokmuş...» Hadi o kimsenin, Resulullah CS.A.V.) dan gelen herhangi bir nakilden haberi yok, yahut onun değişik beyanları arasını uzlaştırmaya gücü yetmiyor, delaleti ve işaretlerden de hükmü sezip çıkaramıyorsa.. Elbe| yol gösterici bir bilene sorar. Ama tabii, bu kimsenir| sözünde isabet ettiğine inanması şartıyla. Ve o zate| verdiği fetva, kendi zannına ters ise hemen kendi ka-j| naatini de terketmeli. Eh, Resul (S.A.V.) devrinden! beri süregelen fetva sorma ve fetva verme işlemini ini kâr edecek var mıdır?

Yoksa, fakihe Allah'ın vahyettiğine inanan mı var?

Biz bir âlime uyuyorsak, onun Allah'ın kitabını] ve Resulünün sünnetini iyi bildiğine inandığımız içindir. Böyle olmasa, hiçbir mü'min, bir müçtehide uymazdı.

Bütün bunlara dayanarak deriz ki; artık kim bu ahmakça çekişmeye katılırsa, belli bir seviyede, müç-tehit imamlara uyan bütün müslümanlar yalanlamış olur. Yine fûru' mes'eleleri onlardan alıp yazanları da {hafife almış olur}. Çünkü fûru'at, ancak Kitap ve Sünnetin yorum ve şerhinden çıkar. Peki sebep nedir, yasaklayıp men'etmeye, Kitap ve Sünnete götüren usul ve metodları? Hem avamın Kitap ve Sünneti doğrudan anlaması mümkün mü, yol gösteren imamlar (R. A.) olmadan?.. (Ve birtakım ilk merciler olmadan.)

Nasıl anlasın ki, onda, mücmel (lafızlar) ve mü-beyyen var, âmm ye hâss var, mutlak ve mukayyet, nâsîh ve mensûh var. Mantık ve mefhum var vs. Nitekim, İbni Abbas (R.A.) buyuruyor: «Kur'an'-da san'at ve lûgat vardır. Zahir batın vardır ki, akıllara durgunluk veren yönünü bitiremez, mâna derinliklerine eremezsin...»

Ve yine biliyoruz ki, Resulullah (S.A.V.) dan Kur'-an'm zahiri batını, doğrudan veya vasıtalı anlaşılacak yönleri olduğuna dair nakiller var. Ama bu adamlar vasıta ve giriş bilgisini almadan en zoruna tepesine tırmanmak istiyorlar. İlimsiz içtihad edip, akılsız konuşuyorlar. Halbuki nice sır ve hikmetler vardır ki, onları ibareden anlamak imkânsız, ancak işaretlerle sezilebilir...

Allah canımı alsın ki, günümüzde ilimden dem vuranların çoğu «delâlet yollarını» da bilmez, imamların seviyesini bile tanımazlar: Özellikle de bir delilin birtakım mukaddimesi varsa, araştırma ve düşünmeyi gerektiriyorsa; o bilgi bulaşıklarıyla ne hallederler? Ve görünüz bunların meseleden uzaklığını ve düşükleri acıib hallerini!..

Demek ki; lûgat, sarf, nahiv, meani, beyan ve usul'e ilaveten Kitap ve Sünnetten hüküm çıkarmak için geniş bilgi ve aydınlık.bir zihin gerek. O kimse böylece hakla batılı ayırabilsin...

Halbuki biz, Mu'tezile'nin «Kur'an'm kendi mezheplerini desteklediği şeklindeki iddialarını biliyoruz. Hariciler de Kur'an'm kendi yollarını bildirdiğini iddia ederken, Batın'l'ler de Kur'an'da batın mânasının esas olduğunu savunur.. (Yani o kimselerin tezi tutulsa iş ona varır ki; bilir bilmez, herkes kitabı kendi anlayışına yorar).

İhlas sahibi büyük muhaddisler de müçtehid imamları taklid etmişlerdir. Çünkü hadis rivayetinin tek başına içtihadı yetmiyeceğini bilirdi onlar. Ve demişlerdir ki; «Muhaddisler eczacı gibidir. Müçtehid ise doktor mevkiindedir...»

[50]

Ve Kur'an ve Hadislerin zahirine tutunan halkın çoğunun sapıtığını da görüp biliyoruz...

Hülâsa

Müçtehitlerin sözleri (görüş ve içtihatları) Kitap ve Sünnetten, tefsir ve açıklama biçiminde alınmış görüşlerdir. Ve çok açık söylemişlerdir ki; içtihad, şeriatın kaynağına bütün (ilmi fikri) gücünü sarfederek bakmaktır. Bu da, kesin veya zannî ve şer'î bir hüküm elde etmek içindir.

Her şahıs için Kitap ve Sünnetten hüküm çıkarması yetkisine dair iddia ise, sahabenin icmâi ile batıldır : Çünkü sahabe, avama fetva verir. (Sanıldığı gibi) onlara müçtehidlik ve re'y derecesine ulaşmayı en-retmezlerdi. Bu durum, onların âlimlerinin de avamdan olanlarının da müşterek tavrıydı.. Bu da bilinen bir husus.

Aynı şekilde icma: da, avamın sadece hükümden sorumlu olduğu üzere tekerrür etmiştir. Zaten (herkese) içtihad derecesini teklif etmek (sorumlu tutmak) muhaldir. Ona düşen sadece Allah'ın hüküm ve fermanını bilmektir, hangi yolla olursa olsun galip zan hasıl oldu mu kâfi. Ve bu kanaat doğunca da, onunla, amel etmesinin vacip olduğu bilinen şey, tartışmaya yer yok...

Yine çok iyi bilinen birşey; İmamları taklid etmenin, âyet ve hadisi terk demefc olmadığıdır. Aksine her ikisine de uymak demektir. Çünkü, âyet ve hadisten bize ulaşan (mâna ve hüküm de) yine onlar vasıtasıy-ladır. Çünkü onlar, kendilerinden sonra gelenlerden daha iyi biliyordu; (o iki kaynağın) sahih'ini, hasen'i-ni, zayıfını, merfu' ve mürsel'ini, mütevatir ve meş-hur'unu, âhad'im. ve garib'ini, te'vil'ini, önce ve sonra olanını, nasih ve mensuh'unu, vasıtalarını, lûgat ve öbür ilimlerini... Çünkü onları tam kavramış ve her konusunu yazmışlardı. Tam anlamıyla hazmetmişlerdi. Dindeki kudret (ve bağlılıkları), dikkat ve hassasiyetleri, ileri ve aydınlık görüşleri ile, Kur'an ve Ha-dis'te üstün sezgiye ulaşmış, bu da tamamen ilmî gereklerine göre olmuştu. Sonra da dönüp, Kur'an'm ve hadisin sırlarını çözmüşler. Onlardaki fayda ve hükümleri çıkarmış, akıl ve nakil ölçüşünce halka kapalı olanlarını açıklamış, böylece halka dinî meselelerini açıklayıp, müşküllerini çözmüşler; asıllardan fûru'ları elde ederek ve o fûru'atı asıllarına bağlayarak...

İşte onların büyük gayretiyledir ki, — İmam'ül-Ha-remeyn'in dediği gibi— Muhammed (S.A.V.) ümmetinin dini yerli yerine oturmuştur. [51]

Son Söz:

Burada bir gerçek ortaya çıkıyor ki; şu tehevvüre kapılan (kapkaççı bilgiçler) in doğruyu gösterici önder olmaları düşünülemez. Hatta din âlimi bile denemez bunlara. Çünkü imamların ve ulemanın en belli özelliği; vekar ve temkin, öbür ilim ve fazilet ehline saygı, ümmete şefkati. Ve Resulullah (S.A.V.) m varisleri (âlimler) geniş görüşlü, derin düşünceli, son derece müsamahalıydılar.

Şunu da bilmeliler ki, içtihadı mevzu ve görüş bildirmeğe mahal teşkil eden her meselenin, avamla tartışılmaması vaciptir. Bu iş alabildiğine geniş.

Üstelik sahabeler, tabii ve etbautabiin de görüş ayrılığına düşmüş, ama hep birbirlerini sevmekte devam etmişler. İmam Malik ve Şafii gün olmuş mallarını bile bölüşüp yardımlaşmışken ve aynı zamanda Şafii onun talebesi olduğu halde, birçok hususta ona muhalefet etmiştir.

Ve nitekim şöyle denir: «Bir şeyin inkârı, ancak onu inkâr hususunda icmâ' varsa inkâr edilebilir.»

Ve ben bu kimselere hayretimi tekrar ediyorum: Nasıl oluyor da başkalarını kendilerine uymaya zorluyorlar. Halbuki o hep kendilerinin yanlışlıklarını ilân ediyor. Bunun üzerine, kitaptan sünnetten, aklî ve nakli deliller getiriyor. Hadi biraz daha hafiften alıp soralım: Siz bizim kendinize uymamızı vacip mi sayı-yı yorsunuz? Peki siz taklidi haram sayıyorsunuz ya! Ne perhiz ve ne turşu?..

Vallahi bu düpedüz, ümmetin, ulema ve imamların şerefıyla oynamaktır. Tarihin hayran kaldığı bu ümmetin, düşmanın bile, faziletlerini dile getirdiği bu tslâm milletinin!..

Sayın fıkıhçılar, siz yoksa her deh diyenin peşine gidecek sürü mü zannettiniz bu ümmeti? Halbuki bu ümmet, hikmet ve felsefede bile, İslâm âlemi bir ya-, i na, insaf sahibi Avrupalının bile inkâr edemediği bir seviye tutturmuştur... Ama galiba siz bu ümmeti imamlarını tasvip edip, onlarla tartışmadan uydukları için tahkir ediyorsunuz. Görüş belirtmiyor, incelemiyorlar. Bu doğrudur. Çünkü onlar, meselelerini sezecek kadar intikal sahibi anlayış ve akıl sahibi ve ihlaslı kişilerdir. Herbiri kendi yetki sınırını bilir, onu aşmaz. Ve ona gerçek açıkladımı, çekinmeden uyar. Çünkü her müslüman, Resulullah'a uymayı ister sadece. Ve imama uyarken de, o zatın söylediği şeyin, sünnet-i Resulün ve onun şeriatının ta kendisi olduğuna kanidir de ondan uyar. Bunun dışında bir şey düşünmez.

Ama, hakikatte hata etmiş veya isabet olması hususunda ise Allah onları bununla sorumlu tutmamıştır. Zaten (yanılmaktan) ne müçtehit ne mukallit âzâ-de değildir. Üstelik müçtehid olmadığı halde içtihad kalkanın yanılma ihtimali muhakkak ki; İmameî belli, müçtehitliği kesin olan birini taklid edenden daha büyüktür. Hatta daha hafif ifade kullandık: Aslında ehil olmıyanm içtihad yeltenmesi, en büyük günahlardandır ve dine dindara karşı müthiş bir cinayettir. Çünkü onların zannettiği gibi imamların bağıslı bulunanlar toptan ve iradesiz şuursuz mukallit! de değildir. Meselâ, görüyoruz ki, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed (talebesi ve bağıslı oldukları halde) Ebu Hanife'ye birçok hususta muhalefet etmişler. Ama bununla beraber, hemen hiçbir muhalif görüşlerinde de; onların İmamlarından ayrılıp istiklâl ilân ettiklerine dair bir işaret gösterilemez. Sadece hakka bağlanma iştiyaklarından ötürü delili görünce gerçeğe bağlanırlar...

Yine İmam Şafii'de de aynı şeyi görürüz. Onun mezhebinde, akşam (namaz vakti) m şafak batmasına kadar sürmediği (Çabucak bittiği) takarrür etmiş olduğu halde, delile uymak bakımından onun bağıslıları burada ona muhalefet etmiştir. Aynı şekilde, ölü namına birinin oruç tutamayacağı görüşüne de, delili gören arkadaşları muhalif görüş bildirmişlerdir.

Ve hele, İbni Add'il-Berr ve Ebubekr bin el-Ârabi gibi iki Maliki imamı bu mezhepte bir çok hususta muhalif re'y belirtmişlerdir. Bu makaleyi taşar, yoksa böyle birçok örnek sıralayabiliriz.

Ama bunlar (muhalefet ederken de) derecelerinin şuurundadırlar. Ne zaman kendilerine bir delil zuhur ederse hemen ona uyarlar, isterse imamlarının görüşüne uymasın. Ama o meselede (aksi delil) göreme-idilerse, imamlarına uyarlar. Çünkü imamin, sünneti ve şeriatın ruhunu kendilerinden daha iyi bilip kavradığının şuurundadırlar.

İşte böylece her insana haddini bilmesi ve sınırı aşmaması yakışıır.

Demek olur ki; büyük imamlar tam istiklâl sahiptirler. Tabilerinin ileri gelenleri ise kısmen istiklâl sahibidir. Hükümleri red veya tercih şeklinde yetkileri vardır.

Avama gelince, sadece tabi olmak durumundadır. Çünkü onlara bundan ötesi elvermez. Bu, hikmete mebnidir: Aksi durum olsa, din cahillerin elinde oyuncak olup çıkardı. İşte bizim de endişe ettiğimiz ve önlemeğe çalıştığımız budur...

Bütün bunlarla birlikte, sözümüz asla, içtihad yapılamaz anlamına gelmez. Ya da onların söyleyip durtuğu gibi içtihad kapısı kapalı demek istemeyiz. A lah'ın rahmet kapısı asla kapanmaz. Bu Allah'a engej koymak mıdır?

Ne var ki, burada, birşeyin imkânı ile vukuu ar, sında büyük bir fark vardır. Ve hele bir işi ehil olrmf yana tevdi etmek (çok daha başka)!.. Ve biz, ölçüm rin kaybolduğu bir dönemde yaşıyoruz. Artık herke! seviyesine bakmadan ölçü tanımadan işe girişiyor. İ te en büyük felaketimiz ve bizi yakındıran çıkmazı! mız. Daha nereye varacağını da Allah bilir.

«Ne var, her işin sonunun ne olacağı. Ve başımıza döne döne ne geleceğini bilseydim.»

Artık biz, okuyucuyu onlarla aramızda hakem e nelim. Kendi görüşlerimizi de onlarmkini de ortaya serelim. Bizim ve onların yakınına kısaca çizelim, id şaallah bu tatsızlık ve çekişme ortadan kalkar:

Biz diyoruz ki; insanlar, Allah'ın verdiği fitrî k«. biliyetlerle çok farklı derecelededir. Değişik eğitiri çevreleri de onları alabildiğine farklılaştırmada. Öbüj çevreler de aynı etkide. Ayrıca herkesin değişik san'lj atlarda uğraşması ve Allah'ın kendilerine tayin ettiği mevki ve imkânlar da etkilidir tabii. Öyleyse her ta| bakadaki insan için özel hüküm (ve yetki) vardır. Ba^ zısı içtihad derecesine varır, içtihad etmesi vacib oluij Yapmazsa da suçlu olur. Bir başkası da «tercih» dej recesine ulaşmıştır bununla sorumludur. Ama biris| vardır ki; kabiliyeti, eğitimi, çevre şartları ve düny maişet uğraşmaları veya bazı özel vazife (ve mesleği) onu tutmaktadır. (İlimde derinleşmesine engeldir.). Ona da güvenilir kimseleri taklid etmek yaraşır. Ve tabii (uyduğu kimsenin) dinde cahil ve yalancı olmadığını biliyordur. Ve bildirilen bir hükmün İlâhî hüküm olduğuna kanaati uyanınca da, ona uyması va-cib olur. Aykırı tutum caiz değildir. Zaten bu akla da uymaz. Çünkü, bunun ilâhî hüküm olduğuna inanmasa, niçin uysun ki?.. Nitekim ulemada böyle diyor: Bu yakın bilgi halidir. Ama yolunda bazı zanni durumlar varsa, o insanın takatinin dışında bir şeydir. Allah da zaten kimseyi gücünü aşanla sorumlu tutmaz. Akıl kârı değildir ki, bir kimse şeriatın hükmünün,, şöyle olduğunu sezsın de, kalkıp başka yöne gitsin...

Ama bizim — çağdaş hamle içinde ve — akıl dışına taşan biraderlerimize bakarsak onların esas görüşü, şart şurt gözetmeden, kabiliyetlerin ayrılığına önem vermeksizin içtihad etme anlamına, hükmü doğrudan kitap ve sünnetten almaktır.

İşte ciddi tehlikenin başlangıcı budur. O çığırda yürürsek, felaket yaygınlaşacak din ve âhiret mes'e-leleri altüst olacaktır.

Demek ki, cemiyetin İslahı ve nizamın bütünlüğünün garantisi, herkesin haddini bilip davranışını ona göre ayarlaması ve iş bölümü yapmasıdır: Felan ticaretle uğraşır, filan ziraatle, öteki de ilimle... Böylece de o içtihad hak kazanırken, öbürleri taklide bağıslı kalır... Varlığın yapısı da bunu icabettirir «alemin salahı da bununladır.» Din ve dünya işlerinin prensibi de budur, «Zaten insan zayıf yaratılmıştır.» -Her yolun bir yolcusu

vardır.» «Allah bir vücutta iki gönül de yaratmamıştır...»

Hayret, şu adamlar nasıl oluyor da din meselelerini, şu beşerî mesleklerden de aşağı görebiliyorlar.

Haniya o mesleklerde bile söz sahibi olmak için, bilgi ve tecrübeye, hatta inceliklerine vakıf olmaya lüzum gösteriyorlar. Öyle ki, o işte ehil olmak ve rol almak için ciddi bir meleke kesbetmesi aranır. Eh, demek ki din meseleleri (mesleği) mesleklerin en kolay ve en aşağısı oluyor!..

Zaten bazısının reddederken bile kendilerini inkâr edişlerini görüyorum, ama tekrar oraya dönmiyeceğim. Ve esasen, bu zümrenin kıyameti şu sorumuz karşısında kopar: Her mertebeye hakkını vermek gerekmez mi? Ve bir de bunu tam açıklarsak; siyaset yapmadan, söz oyunu yapmadan ve dersek ki:

Siz içtihadı ehil değilsiniz, o dereceye yaklaşın-, znanışsınız bile. Ve sizin içtihadınız da ancak büyük şer ve yenilmez felaket getirir. O halde kendi derece-inizi. tanıyın ve Allah'tan korkun, bu hususta!..

Bütün bunlardan sonra şunu da ekliyoruz: İc-ma'nin bozulamayacağı (ona aykırı içtihad yapılamı-yacağı) kesinlik kazanmıştır. Zaten kimin gücü yeter ki buna? Belki, ulemanın bütün görüşlerini, ihtilaf ve ittifak noktalarını tam bileceksin. Ayrıca da, bütün başlan inkıyat ettirici sözü kesici, hatta delili bile iptal edici zaruret zuhur edecek. Öte yandan, elliden fazla olan şekliyle, hadislerin tearuzu halinde birinin öbürüne taktimini gerektirici bir durum olacak,, vs...

Hadi bakalım, bütün bunlardan sonra, avamı nasıl zorlayalım içtihadı veya ne diye taklidi yasaklıya-lım onlara?..

Allah'tan insaf vermesini ve bizi sapkınlıktan korumasını ve ihsan ve keremiyê bizi rahmet ve hikmet ehli kılmasını diliyoruz. [\[52\]](#)

Asrımızın Seçilim Alimlerinin; Müçtehid İmamların Mezhepleriyle Amel Etmenin Cevazı Ve Mezhepsizliğin Yanlışlığı Ve Tehlikesi Üzerine Görüşleri ;

Tanınmış Muhterem Ulemaya Aşağıdaki Mektubu Yazmıştım

Bismillahirrahmanirrahîm

Saygıdeğer faziletli Üstad Şeyh.....a,

Allah'ın selâm, rahmet ve bereketi üzerinize...

İmdi: Bana bir genç, mezhepsizlerin ileri sürdüğü bazı nassları getirip benden bunlara tatmin edici cevap vererek, müslümanları bu bozucu ve şaşırtıcı görüş ve heveslerden sakındırmamı istedi. Tabii ulema ve fukahânın görüşlerini aldıktan sonra.

Allah sizleri Hakka hizmet etmekte ve müslüman-lara dayanak olmakta daim kılsın. Âmin...

Vesselâmü Âleyküm ve rahmetullah...

A.İ. el-Beyanuni.

Suriye - Halep : eî-Cebile 21 Safer. 1378. [\[53\]](#)

Sorular Ve Kaynakları

1 - «Hadis sahihse, mezhebim odur.»

a) İbni Âbidin - Haşiye; 1/63 ve Risalesi, Resm'ül-Müfti; 1/4 Cİbni Abidin Risaleleri külliyatı).

b) Şeyh Salih el-Gılâni - İykaz'ül-Himem; s. 62.

c) Ve yine İbni Abidi'nin, İbni Şihnat'ül-Kebir (İbn'ül-Hümâmm hocası) «Hidâye şerh»inden nakli. İbare şudur:

«Mezhebe aykırı da olsa, hadis sahihse, onunla amel edilir. Böylece de onun mezhebi o olur. Ve mukallidini de hanefi olmaktan çıkarmaz, o hadisle amel etmiş olması. Ebu Hanife'nin, «hadis sahihse mezhebim odur» demesi de yerinde olur. Öbür imamlar gibi, imam İbni Abd'il-Berr de bunu Ebu Hanife'den ve öbür imamlardan böylece hikâye etmiştir.»

2 - «Bir kimse için, bizim nereden aldığımızı bilmeden görüşümüzü taklid etmesi doğru olmaz.» Başka bir rivayette de: «Benim dayandığım delili bilmeyene, benim kavlimle fetva vermesi haramdır.» yine bir başkasında şu fazlalık var: «Çünkü biz insanız. Bugün söyler yarın döneriz.»

Daha bir ötekinde: «Sakin ha Yakub, — Ebu Yusuf'a — benden her duyduğunu yazma. Çünkü bugün-bir karar veririm, yarın terkederim. Yarınki görüşümden de öbür gün vazgeçebilirim.»

İbni Âbd'il-Berr: «el-Intika' fi Fezaü'is-Selâset'il-Eimmet'il-Fükaha; s. 145.»

İbn'il-Kayyim: «A'lem'ül-Muvakki'in; 2/309.»

İbni Abidin: Haşiye âlâ-el-Bahrirraik; 1/293» ve «Resm'ül-Müfti; s. 29-32.»

Şa'rânî: «el-Mîzân; 1/55.» İkinci ve üçüncü rivayetlerdir. Abbas'üs-Dûri İbni Muin'in «et-Tarih»inde; 1/77 de nakletmiştir.

3 - Şa'rânî, Mîzân'mda der ki; 1/62 den özetle: «Bizim kanaatimiz ise, her insaf ehlinin Ebu Ha-

nife hakkındaki kanaati gibi şudur: Eğer şeriatın tedvinine kadar yaşamış olsaydı. Hem de hafızların bir-bir dolaşarak ve her beldede her kasabadakini toplamasından sonra onları elde etse. Onu kabullenip, bütün yaptığı kıyas (yoluyla içtihad) larını terkederdi. Ve o zaman başka mezheplerde olduğu gibi onun mezhebinde de kıyas çok az olurdu.»

4 - Ulema Hadis-i Şeriflere emek verip, sahihini sakiminden ayırmış, nasih ve mensuhunu göstermiş olduklarına göre, niçin bu ilmi elde eden kimselerin de, ilk müçtehid imamlar gibi, dinde içtihad yapmaları uygun görülmez?..»

Ve bana aşağıdaki cevaplar geldi. Bana geliş tertibine göre taktim ediyor ve fazilet sahibi muhterem âlimlere, bu konudaki güzel yardımları için

şükranlarımı bildiriyor ve Cenabı Barî Teâlâ'dan, müslüman-lara dayanak olarak kalmalarını niyaz ediyorum. [\[54\]](#)

Şeyh Abdullah Hayhullah'ın

İli Cebele-Sem'ân Bölgesi

Bismillahirrahmanirrahim

1- Evet, İmam Ebu Hanife'den gelen «Hadis sa-hihse, mezhebim odur.» şeklindeki nakil doğrudur. Öbür üç imamdan da böyle nakledilmiştir.

İbni Abidin, Mukaddimesinde demiştir ki .-

«Apaçiktır ki; böyle sahih hadisi almak, nassJara nüfuz edebilen ve muhkemi mensuhtan ayıracak şekilde ehliyetli kimse içindir.

Öyle olunca, mezheb ehli biri delile müracaat eder (kavrar) ve onunla amel ederse, onun yine kendi mezhebine uymuş olması tabiidir. Çünkü bu izin o mezheb sahibinden gelmiş (emir) dir. Öyleya, o bilse kendi delilinin zayıflığını, zaten vazgeçer, daha kuvvetli delile bağlanırdı. Bunun içindir ki, muhakkik İbni Hûmam, İmameynin kavline göre fetva veren bazı meşayih reddeder. Haniya İmamın kavline ancak (imamın aldığı) delili zayıf olduğu anlaşılınca vazgeçilir.»

İbni Abidin, «Fakihlerin tabakalarını ayırırken de şöyle diyor: «Fukaha yedi dereceye ayrılır. Nitekim muhakkik İbni Kemal Paşa [55] da risalelerinde böyle açıklıyor:

«Müftünün görüşüne müracaat ederek fetva verdiği zatın sadece adını ve nesebini bilmesi yetmez. Durumunu tam bilmeli. Rivayetteki anlayışı, re'ye'deki derecesi ve fukaha arasında hangi tabakada olduğunu... Ancak böylece muhalif görüşleri ayırma imkânı doğar. Ve iki çelişik görüşten birini tercihe yol bulabilir.

Yine «Tenkih'ül-Hâmidîye»nin ikinci cildinin 368. sayfasında: «Keşf ül-Kebir'de açıklandığına göre bizim dostlarımızın görüşlerine muhalif her âyet ve haber nesh'e veya te'vile yahut tercih'e hamledilir, diyor ve oradan naklediyor:

«Allah rahmet etsin Ebu Hanife'nin vardığı kanaate muhalif olursa Hadis, «Eh dernek ki bunu (o imam) görmemiş», denebilir mi?

Dediler ki; hayır. Çünkü belki o, onu ya sahih, olarak, görmemiş, ya da müevvel (teVil edilmiş), olarak telakki etmiştir.»

Ben de, elbette geçenlerden artık anlaşılmalıdır ki, sahih hadisi meselâ Ebu Ham'fe'nin .mezhebine aykırı olarak (bir meseledeki görüşüne) .bulan bir kimse ister onunla amel etmek istesin ister fetva vermek durumunda olsun, mutlaka zıt görüşler .belirtenlerin farkını ayırıcı bir görüş ve bilgiye,,.buna göre bir güce sahip olmalıdır, diyorum.

Şimdi, bu basiret, temyiz ve kudret dediğimiz özel-liklerse; sahih hadisi alabilecek-kimsenin, hadis çeşitleri ve bölümlerinin hepsini kuşatıcı, üstelik de hadisi (tanıyıp çözme için), sağlam nazar sahibi olması ve derecelerini bilmesine ilâveten de, nasihi mensuh-tan ayırabilme, aynı zamanda.

Kur'an nasslarının; muhkem, müfesser, zahir vs. gibi yönleriyle birlik, bunlardan-da;kat'â,ve zami olarak çıkacak,hükümleri kapsayan geniş bir bilgi yükünü anlatır Yine, de ^yetmez,, sahabenin icmanve ihtilaf ettiği hükümleri denilmesi gerekir. Aksi halde de. o-kimse yoldan çıkar, bir meçhule, doğru ki," bu cehaleti'devam ettiği müddetçe de işin farkına varamaz.» Dürr'ül-Muhtarda,- fukahann, tabakatı hatırlatıldıktan sonra şöyle denir.: «Bize gelince, yani (fıkıhçı-lann tabakalarının son yedincisi bizim gibilere, :fehli tercihin), seçtiği ve> sahih dediğine uymak yakışır.

Tıpkı kendi hayatımızda fetva veriyorlar gibi i.. ;Çünkü mukallitler tabakası bu söylenenleri ete kıramıyacağı-na, kuvvetliyi zayıftan ayıramıyacağına göre, sırf taklitle yetinmek durumundadır.»

Yine sahih hadis, İmamın vardığı hükme muhalif olunca, bu hadis de ona ulaşmamışsa; ondan sonra gelen âlimler, onun; görüş ve delillerine bakınca; imamlarının delilinin zayıflığı sebebiyle o hadisin d& süt-hatı karşısında imamlarına muhalefet edecekler: İmamın.başka görüşünü tekrar inceliyecekler -r-ki.bun^lar gerçekten görebilir kişilerdir—. Ve onlara göre, delili daha kuvvetli olan görüşü tercih edeceklerdir. Bunlar olmuş, geçmiştir. Peki ne fayda var bizim sahih hadise tekrar bakışımızda; şayet o mensuh, yahut müevvel ya da, kendinden daha kuvvetli ;bir nass'a ayları ise?..

Bu (fazladan) hükümlerdeki yeni .baştan tetkik daha sonra gelen imamları, tenkis: ve onların-hükümünü red've; onlara rıza göstermeme olmaz mı?

Bu arayış, şeriatın belini kırmak ve âlimlerine saygısızlık olmaz im?

Bu araştırma, şeriatı garrânın hükümlerinde kararsızlığa ve müctehidlerin ucuzlaması yüzünden halk arasında teşvişe sebep olmaz mı?

Ve şeriatın hükümlerinde kargaşa başlayınca, herkes kendi kafasına göre gidince, ahkâm bilmediğini de bilmiyenlerin elinde oyuncak olmaz mı?

İşte ikinci kez sahih hadise müracaatın sonucu.

2- Aslında ise Ebu Hanife bu sözü tevazu ve dini hassasiyeti icabı söylemiştir. Ve işte size Allame Ah-med bin Hacer'ül-Heytemi'nin risalesindeki naklini aktarıyorum. El-Hayrât'ül-Hasan fi menakib'il-İmam'il-A'zâm Ebu Hanifet'in-Nümân. Allah rahmet etsin, 26. sayfada der ki: «Ebu Hanife ve arkadaşları hakkında ulemanın onların re'y ehli olduğunu söylemeleri, onlara bir nakısa izafe etmek, yahut kendi görüşlerini, Resulullah'm sünnetine veya sahabesinin beyanlarına taktim ettiklerini iddia etmek şeklinde anlaşılmayacağını açıkça gördüm. Çünkü onlar böyle bir tutumdan uzaktırlar...

Nitekim bu iddiamızı destekliyen birçok nakil vardır, Ebu Hanife hakkında. Buraya özetle alalım:

O önce Kur'an'a başvururdu. Onda bulamazsa aradığı konuda bir delil) sünnete yönelir. Onda da bulamazsa sahabesinin sözlerine başvururdu. Sahabelerin de o (meselede) değişik görüşlerine rastlarsa, Kur'an'a en yakın olan sözlerini tercih eder. Ya da sünnete en yakın olanını alır, bunlardan dışarı çıkmazdı. Eh, onların bir açıklamasına da rastlamadı mı (bu konuda) artık tabiunun görüşünü almak yerine kendisi —de onlar gibi— ihtihat ederdi.

Fudayl bin İyad da der ki; «Bir konuda sahih hadis varsa ona uyardı. Sahabe veya tabiundan bir (sağlam haber varsa) yine uyardı. Hiçbiri yoksa en ustaca kıyasta bulunurdu.»

İbni Hazm da şunu söyler: «Ebu Hanife'nin arkadaşlarının toptan kanaati şudur; Onun mezhebinde ölçü şu, zayıf da olsa hadis kıyastan evlâdır.»

Mekki bin İbrahim de şöyle der: «Ebu Hanife çağının en iyi bileni idi.»

Yahya bin Said'ül-Kattân'm sözleri de şöyle : «Ebu Hanife'nin re'yinden daha güzelini işitmedik.»

Nadr bin Şümeyl de : «İnsanlar fıkihtan bihaberdi. Ebu Hanife araştırma, açıklama ve özlü (tasnifi) ile onları uyarılmış oldu.»

Burada İbni Hacer'in sözü bitti.

Bunlar, onun asırdaşı ya da kendinden sonra gelmiş büyük ulemadan bir kısmına ait şahadetleridir. Ebu Hanife'yi geniş ilmi, anlayışı ve din hassasiyetiyle iyi tanıyanların beyanları!

Yine İbni Hacer, aynı eserinin otuzuncu bölümünün «Ebu Hanife'nin Hadiste Dayanağı» bahsinde şunları yazıyor: «... Yukarda geçtiği gibi o, tâbiun ve başka imamlar arasından dört bin üstaddan (hadis) almıştır. Zehebi ve ötekiler de, O'nu, hadis hafızları ta-bakatı arasında zikreder. Onun

hadislere önem vermediği kanaatine varanlar ise, ya bilgiden yaya, ya da çekemezlerdir. Haniya, sayılamıyacak kadar (dini mes'elenm hükmünü kaynağından) istimbat etmiş böyle bir kimseye nasıl yakıştınlabilir bu davranış. Üstelik de, kendi arkadaşlarının (Allah rahmet etsin) kitaplarından anlaşıldığı üzere, ilk defa (fikha) mahsus bir metodla yapmıştır bu istimbatını... Ve bu çok önemli uğraşması sebebiyle de onun hadis bilgisi veya uğraşması açıkça görülemezdi.

Nitekim Hz. Ebubekir ve Ömer de müslümanların hayati meselelerini halli için uğraşmaktan, hadis naklinde pek ortada görünmezler. Hatta en küçük sahabe muhaddisleri kadar olsun hadis rivayet etmemiş oldukları görülür.

Malik ve Şafii de böyledir. Onların da mesela kendilerinin talebesi sayılacak, Ebu Zur'a ve İbni Maiyn kadar olsun rivayetleri .yoktur, bu önemli meşgaleleri (istimbat) yüzünden. Derinlemesine anlama^ sırf rivayetten önce gelirdi. Bunun için de-anlamadan, sadece hadis nakli övülmez; Üstelik İbni Abd'il-Berr şöyle der:.. «Hiç düşünüp araştırmadan, anlamadan habire hadis nakleden (müksirûn) ulema ve fukahann büyük çoğunluğu tarafından ayıplanmaktadır!»

İbni Şibrime'nin görüşüne bakalım: «Az rivayet edersen anlamın mümkün olur.»

Hatip de, İsrail bin Yunus'tan şunu nakleder; «Nu'mân ne müthiş adamdır; ne kadar hadis ezberle-mişse hepsini irdeleyip anlamış ve kavramıştır. Ve on-lardraki fikhî hükümleri en doğru şekilde bilmektedir.»

Ebu Yusuf da: «Ben, hadisin yorumunu yapıp, ondaki fikhî nükte (ve işaretleri) çıkarmakta Ebu Hani-fe'den daha ustasını tanımadım.» diyor.

Yine: «Ne zaman bir konuda ona muhalefet etsem, iyi araştırınca bakardım ki; onun kanaati, âhîret yönünden daha faydalı ve sağlıklı.

Ve ne zaman bir hadise yönelse bir de bakarım ki, o benden daha iyi anlamış o sahih hadisi...

İşte böylece İbni Hacer Crahmetullah) büyük âlimlerin dilinden Ebu Hanife'nin menkıbelerini de sıralıyor. Mü'minlerin gönlünü ferahlatıyor...

İşte sana bu üç cevap. Bunlardan İmam A'zam'm, zayıf bile olsa hadisi kıyasa tercih etmekteki hassasiyetini anlamış oluyorsun. Ve onun hadisten aldığı fikhî ve seçkin muhaddislerden biri olarak da ezberlediği hadislerin durumu hakkında fikrin oldu. Ehliyetten mahrum olduğu halde kendine içtihadla ehliyet tas-liyanların da derecesini tanıdın.

Çünkü içtihad ehli şeklinde rical, manen dağlar gibidir. Günümüzde bir kişinin ulaşması adeten muhal olan sıfatlara ulaşmışlardır.

Zaten kendilerinden sonra gelen ulema da onların fazilet ve yetkilerini böylece itiraf etmiştir.

Ve hem de bu ulemâ, içtihadın esaslarını kavramış, dini meselelerin teferruatını da öğrenmiş oldukları halde, onların mesleğine intisabetmiş, imamlara tabi olmaktan çekinmemiş, onların bayrağı altında yürümüşlerdir. Çünkü fazilet ehli fazilet sahibini iyi tanır.

Allah, dilediğini doğru yola sevkeder.

[56]

Velhamdülillahî Rabbilâlemin.

Muhammed El-Hâmid'in (Hama Sultan Camii Müderris Ve Hatibi) Cevabı

Bismillahirrahmanirrahîm

Dinî kargaşalığın' önünü almak için imamlârîh mezhebine uymanın lüzumu:

Allah'a hamd, Efendimiz Muhammed'e "selât ü selâm. Âline ve ^ashabına ve ona uyup doğruyu bulana rahmet.

İmdi: Galiba bazı kimselere, şu uyulmakta olan mezhepler üzerine gürültü çıkarmak tatlı geliyor.^-Şû bağlıların bütün gücünü sarfederek, Şeriatın genel prensiplerinin yerleşip merkezileşmesi için, aslı kaynaklardan hükümlerini- çıkardığı ve o hükümler üzerine de cüziyatı ve fer'î sorumlulukların kurulduğu... Böylece teessüs eden mezhepler... Ve böylece-de; ilmin gelişmesi sebebiyle ilâhî nimetler bize ulaşmış," dini tam kavrama imkânımız doğmuştur. Buna bağlı olarak da, İslâm Hukuku teşekkül edip, rsağlam bîia temeller üstünde yükseldi. Sonucun soiiücu olarak-dâ; geçmiş ümmetlerde görüldüğü gibi, bu: dinin- hükümlerinde kargaşa doğmadı. (Şu, dinlerini böllak bölük ayırıp, hizipleri bölen ve her hizbin kenai diniyle övündüğü ümmetler).

Ama şimdi zuhur eden bu hizip kendi tahminini gerçek gibi savunup; herkesi eskiler gibi iotihadda bulunmaya çağırıyor. Şu an^ genel şartlar buna elvermi-yormuş, onların aldıracağı yok. Hep kendi akü ve bilgilerini bu işe yeter saymakta, bu sancağı taşıyabileceklerini zannetmekte.

Tabii kendilerinin de ilk gelenler derecesinde iç-tihad yapacaklarını sanmaktalar. Aynı zamanda, bu suretle evvelkilerin noksanlarını tamamlayacakları görüşündedir. Bunu örtmek için de, merhum imamların zimmetlerinde vebal kalmasın diye samimiyetle söyledikleri bazı şeyleri (kendi çıkarlarına uygun) sürekli yaymadalar... Halbuki imamlar dinî sorumluluklarını hafifletmek, kendi yüzlerinden kendilerinden sonra herhangi bir yanışın sürüp gitmesini önlemek istemişlerdir. Hatta bu sözleri, aklı ve bilgisi yerinde kimselere, onu güzel kullanacak kimselerdir. Yani onlar çok uzak ihtimal de olsa, yanıldıkları veya unuttukları hususlar bulunursa, kendilerinden sonrakilerin düzeltmesine fırsat vermiş olmak için böyle davranmışlardır. Merhum İmamın sözü de (Hadis sahih olunca, işte odur benim mezhebim) bu türdendir. Allah fırsat verirse iyi ve temiz niyetle söylenmiş bu kabilden şeyleri daha zikredeceğiz..

Ancak, bazı ahmaklar habire davullarını düdüklerini öttürüyor ve bu karışık ortamda, hiç değilse imamların takarrür etmiş görüşlerine tekrar bir bakmak, diye bir gürültüdür koparıyorlar. Bunu tabii, sù-ret-i haktan ve masum bir edada görünerek söyleseler de, aslında o görüşlerin (modası geçmiş) batıl olduğunu söylemek istiyorlar.

Bizim inanıp bağlanacağımız esas ise, fukahann kesin karara bağladığı üzere; (Şeriatte) mutlak içtihadın, Resulün (S.A.V.) hicretinden 400 sene.geçtikten sonra, memnu olduğudur.

Bu ise Allah'a karşı bir kısıtlama anlamına gelmez. Onun geçmiş ulema arasından böyle müçtehid-ler çıkardığı gibi sonradan gelenlerden de çıkarması

Katibimizin bol ihsanı için basittir. Asla ona zor mez Ama ehliyeti olmayanların içtihad iddiasına kalkmasını önlemektir maksat. Ve müthiş bir din buhranına düşmemek ve bizden önceki milletlerin uğradığına uğramamak için...

İşte bu sebepledir, muttaki seçkin ulemanın, bu kapının kapandığına dair görüşü.. Bu ümmete acımalarından, onların ilimsiz, takvasız, ilâhî nurdan nasipsiz, Rabhani yardım ve başarıdan mahrum, içtihad iddiasına tutulan müçtehid kopyalarına uymaktan korunmaları isteklerindedir bu karar.

Halbuki o ilk ulema, Nübüvvet nuruna yakın olduklarına ilâveten islâm dupduru ve taptaze, bulandı-rılmamış, rivayetleri tağyir edilmemiş olduğu dönemde bunu başarabilmiştir.

Dikkat! Genel olarak halk ve özel olarak da, şu gürültücüler bilmeli ki; müçtehid olmanın ilk şartı, Kur'an-ı Kerim'i tam anlamıyla bilmek. Çünkü o kanun koymada ilk kaynak ve ilmin ana hazinesi.

Yine bir şartı da, Sünnet ile de dopdolu olmalı. O da Peygamberin (S.A.V.) sözleri, fiilleri ve huzurunda yapılıp da ses çıkarmadığı şeyler olarak, takrirleridir. Eğer o şey haram olsa onu yasaklaması gerekirdi. Çünkü o, isyandan ve gerçeği saklamaktan beridir.

Bu sünnetle meşbu' olmak, kanun koymaya taalluk eden ahkâmı bildiren, yanlıştan koruyan sünneti kavramaktır. Hem de, sahihini, zayıfını ayıracak şekilde herkesin becereceğinin üstünde...

Müçtehidin şartlarından biri de, tam anlamıyla arif olmasıdır: Hükümlerin nasih ve mensuhunu tanımalı ki, üzerine amel tekarrür. etmiş nâsihi bırakıp da onun neshettiği (hükümünü ortadan kaldırdığı) şeye dayanmış olmasın. Çünkü mensuhtan daha sonra meydana gelmiştir. Bu sünnet için de, kitap için de mevzu bahistir...

Yine bir şart: İcmâ vuku'bulrauş meseleleri bilmek lâzım ki; onun dışına taşmasın ve mü'minlerin gittiği yoldan sapmasın.

Cenab-ı Hak: «Kim, kendisine gerçek yol açıklandığı halde, Resule ters gider ve mü'minlerin tuttuğu yoldan saparsa, onu istediği yönde yürütür ve

cehenneme salarız. Ne kötü gidiştir...» buyuruyor. [57]

Bir şartı da, Kitabı Kerim'in ve Sünnet-i Şerifin anlaşılmasında, ulema ve fukahann anlaşılma usulleri kavramaktır.

Onu tam bümüyen kavramıyan ise eksiklidir, onun mutlak içtihad postuna oturması ve zirvesine tırmanması düşünülemez.

Başka bir şart: Bizzat Arap kadar lügatma yabancı söz girmeden, Arap dilini kavramış olmalı ki; Kitap ve Sünnet'ten dini nasslan karışıldık bulanıklık olmaksızın dosdoğru anlıyabüsin... Buna göre, Arap dilinin anlatım üslublarında öyle bir seviyeye ulaşmalı ki, sarihle-zahir ve mücmelle-Hakikat ve mecaz, Amcı ile Hass, Mutlak, Mukayyet ve Nass arasmdaki-ni fark edebilsin. Bununla beraber de (en önemlisi), bütün bunları ehlinden öğrenip ince araştırmasıyie de tahkik etmesi gerek. Ayrıca da, bilgisi, görgüsü, amel ve itikadında tenkid edilecek bir açığı bulunmamalı. Adil, fazıl, olgun ve hele bilhassa ilim denizinin derinliklerine dalmaya ve delillerin hikmetlerine inmeye gücü olmalı. Hükümlerini illetlerini anlama ve oradan çıkarma gücü de gerek...

İlâhî bir vergi, bol nasibli bir zekâ da lâzım ki, delili olana, delili bulunmıyan meseleyi kryashyabilsin. Atmasyon değil, gerçek kıyas olsun.

İslâm ümmeti çoktur. Onun çok azma nasibolur bu yetki. Çünkü içtihad merdivenini tırmanmak çok zor, tepeye ulaşmak çetin ki çetin. Halbuki biz nefsimizin aczini biliriz. Onun için de imamların arkasını bırakmayız. İşte budur en selim, en belli ve en sağlam, şaşmaz tutum.

Devrimizde mutlak mânada içtihad iddiasında ancak akılı noksan, ameli bozuk, dini zayıf kişiler bulunabilir. Gerçekten de içtihad davasında bulunan bazı ahmakların, çıkara çıkara bize hiçbir akılı oturmuş mü'minin kabul edemeyeceği acaib fetvalarla geliyorlar karşımıza. Merhum ve ilmiyle âmîl imamların haddini bilerek durduğu noktalarda, onları aşarak hem de!..

Evet günümüzde bazı birtakım meseleler meyda-; na çıkıyor ki, onları bizden öncekiler görüp, hükmü-^ nü düşünmemiş olabilirler.

Şaşkınlıktan kurtulmanın biricik yolu ise, fûrû-u fıkha ve külli kaidelerine bakmaktır. Çünkü yeni olaylar için gerekli hükümde garantimiz odur. Zira bizden önce fukaha o kadar geniş tutmuş ki işi, bugün bile olabilecek olayları taktir edip bir sürü ihtimale hükümler çıkarıp yazmıştır. Nihayet derya gibi ilim hazinesi olmuş kitapları, yüreği olan dalar onun dibine hazır ve harika incileri çekip ortaya çıkarır, o kadar...

Şunu demek isteriz; yeni ve ferdi birtakım meselelerin hükmünü bulmak için içtihada engel yoktur. Ama ne var ki İslâm âlemini çalkalasan ancak bir iki ferd bulur abiiir belki bunu becerecek. Yoksa bu öyle her âlim sanılan ya da kendisinde ilim zanneden basit kişilerin işi değil...

Cüzileştirdik. Çünkü İslâm zatında kâmilidir (noksan ve fazla kabul etmez.) Ve gök kubbenin altında hiçbir olay cereyan etmez ki, onda cevabı ve hükmü bulunmasın. Nitekim Allahü Teâlâ: «Bugün dininizi olgunlaştınp bütünleştirdim ve size tamamladım. Size din olarak İslâmı tahsis ettim.» buyuruyor.

Elbette Allah'ın kâmil şeriatı sürekli gelişen olaylar önünde sönük kalmaz. Buna göre biz, müçtehid olmadığımızı göre, münferit olaylarda bile mezhebimize bağlı kalırız; hadislerden hemen hüküm çıkara-mıyacağımıza göre...

Çünkü imamlarımızın görüşü bizden daha geniş ve daha derinlemesinedir. Ve zaten onlar, âdeti atı eğerlemiş, gemini vurmuş, gibi fıkhı bize hazırlamışlardır. Bize ona uyup bildirdiğini anlamak düşüyor. Sanki sağdır o âlimler, onlardan fetva sormuşuz da cevap veriyorlar gibi (kitaplarından okumak düşer). Hadis-i şerifler mi; orada sahih ve sabiti var, ha-seni var, zayıfı var, hükmü neshedilmiş var, hatta mevzu yani tamamen asılsız uydurma olanı var. Yani içtihad denizine dalmak, zayıflar için öldürücüdür.

«Ey Ümmü Amr bırak bu evhamları, Atta kurtul şu müzmin yanılığdan. Allah yazdı ki: Her iyilik ve üstünlük Herkesin kendi sınırında durmasına bağlıdır.»

Hadi farzedelim ki, bugün içtihad kapısı açıldı. İçtihad çığırtkanlarının çoğalma yolu açıldı. Sayılımya-cak kadar çoğaldı mı bu iddiadakiler. Çünkü — kendi tahminine göre— kendinde içtihad kudreti hisseden herkes halkı kendine uymaya çağırdı mı? İşte başladı büyük yıkılış. Büyük bela, üstü başı yırttıran, toplulukları dağıtan, birliği parçalayan belâ... Ve her akılı başında kişinin, elinden geliyorsa, tedbirini alıp, şiddetle sakınacağı ve sakındıracağı felâket budur...

Allah'ım, bizi olgunluğa erdir. Nefsimizin şerrinden kuru, edep sınırında tut. Gururdan kurtar bizi. Senden başkasının uzaklaştıramıyacağı belâları

bizden uzak kıl, Ey Kerim! Amin... [58]

Fasıl (I)

Bu açıklamadan sonra esasa bakalım. Bu sözlere şu nefislerini tatmin edecek ve olması da imkânsız bazı heveslere saplanmış karıştırıcı taşkınlık sebeb oldu. Zaten o tür şeylere, İslâmı açıklama sadedinde ona, yakıp yıkmayı din kurtarma sayanlar gönül bağlar. Çünkü, o din öyle metindir ki kim onun aleyhine geçerse, mağlub olur. Ve ateşini fırtınada gibi söndürür küllendirir.

Eh bu tiplerin bütün çırpınmalarına rağmen, ulema, imamlarının görüşlerini getiren kavilleri iyi tanır. Ama onların bu bilgileri aynı zamanda,

imamın hangi şeyi hedef aldığını da anlama manasınadır. Çünkü akıllı bilginler, akıllı bilginlerin, neden ne kastedtiğini sezer... [59]

Birinci Mesele:

İmam Ebu Hanife (R.Â.), «Hadis sahih ise benim mezhebim ona göredir.» demiş. Allâme İbni Abidin de «Dür'ül-Muhtar» adlı büyük «Haşiye» sinde ve «Resm'ül-Müfti» adlı risalesinde bunu zikretmiştir.

«Şerh-i Hidâye»de de böyle nakledildi. İbni Şalı-na'nın bu kitabındaki görüşü şöyle : «Hadis sahih olursa mezhebe ters de düşse hadisle amel edilir. Bu da yine onun mezhebi olmuş olur. Ve mukallid bu işiyle Hanefi olmaktan çıkmaz. O zaman da Ebu Hanife'nin «Hadis sahihse mezhebim odur» sözü gerçekleşmiş olur.»

İmam İbni Âbd'il-Berr de, İmam Azam ve başkalarından bu tür görüşler hikâye eder...

Bize gelince, deriz ki: Biz bu sözün imamdan nakledilip edilmediğini tartışmıyoruz. Ama genel bir şey değildir. Çünkü her fertte içtihad ve istinbat'a takat yoktur. İmamın işareti ise, bu dereceye ulaşabilenlerdir. (Yani özeldir, müçtehit talebeleri için), bu dereceyi kavrayanlar içindir. Ama seçme gücü zayıf olanlar, sonucu daha iyi, tehlikeden daha emin yolu, imamlarına uymayı tercih ederler. Yok inadına, gururları yüzünden nefislerine uyarlarsa, helak olur, helak ederler. Bunun ilmi nakildeki güvenilirliği, naşirine bağlıdır ki o da İbni Abidin'in «Resm'ül-Müfti» ve «Dür'ül-Muhtar»ma havale edilmiştir. Ona düşen bu görüşü ilmî ölçüsüyle zikretmektir, şaşırtıcı beyanlara yol açılmaması ve dinin kıvamını koruması için... Çünkü bunları açık açık belirtmese, imamının mezhebine gül ven kalmazdı.

Şimdi, İbni Abidin'in «Resm'ül-Müfti» sinden bunu birlikte görelim kısaca:

Derim ki: Nasları anlama ve muhkemini mensu-hundan ayırma da ehliyetli kimselerin bildiği birşey-dir. Bir mezheb ehlinin delile bakıp onunla amel etmesi halinde, mezhebinin de tahakkuk etmiş olacağı. Çünkü (bu izin) mezheb kurucusundan çıkmıştır. Zaten kendi delilinin zayıf olduğunu bilse, ondan vazgeçer, daha kuvvetli bir delile uyarır.

Bunun içindir, muhakkik İmam İbni Hümam'm büyüklere rağmen imameynin (Ebu Yusuf ve Muham-med) kavline göre fetva vermeyi reddetmesi.

Çünkü o imamın kavlinden ancak delilinin zayıf olması halinde ayrılır...

Yine diyorum ki; bu sınırlama, durumun mezhepteki görüşe uygun olması halinde de lüzumludur. Çünkü imamlarımızın ittifak ettiği şeyden tamamen sıyrılıp ayrılma anlamında içtihada izni yoktur. Çünkü onların içtihadı, o ferdinkinden muhakkak daha sağlamdır. Ve yine açıktır ki, onların naklettiği delil onun-kindenden daha tercihe lâyıktır. Yoksa amel etmezlerdi... Onun için de, şeyhi Allame son muhakkik Kemal İbni Hümam için şöyle diyor: Şeyhimiz, mezhebimize ters düşen hususlarda amel etmez.

Ve yine «Kuduri» üzerine «Tashih»inde diyor ki: «Kadıhan» diye meşhur, Âllâme Hasan bin Mansur bin Muhammed el-Evzicendi'nin zamanımızda «Resm'ül-müfti» tabir edilen, «Kitab'ül-Fetevâ»sında şunlar vardır :

Dostlarımıza bir hususta fetva soruldu mu, eğer o hususta kardeşlerimizden — Hanefilerden — ihtilafsız bir nakil varsa, o zat onların görüşüne göre fetva verir, onlara ters düşemez. Hatta müçtehid bile olsa böyle yapar. Çünkü hakikatin bir (geçmiş) mezhep ehlinin ittifakında olacağı açıktır. O kişi de onları aşamaz. İçtihadda onlara ulaşamaz, onlara muhalif görüşe bakmaz ve delillerini bile itibara almaz. Çünkü onlar delilleri daha iyi tanır. Sahih ve sabit olanıyla aksi durumları daha bir ayırdedebilir...»

Daha sonra da Hassaf m «Edeb'ül-Kada» eseri üzerine, «Şerh'ül-Bürhan'ül-Eimme»den benzer nakiller yapıyor:

Ben de derim ki, bütün bunlara rağmen zaruret ve benzeri sebeplerle imamlarımızın ittifak ettikleri konularda bazan aykırı davranıldığı olmuştur. İsticar konusunda, Kur'an talimi ve benzeri ibadetler için söz geçmişti. Hani ya geçen bahislerde açıkladığımız gibi eğer (Kur'an talimi için) ücret verilmemesi üzerinde ısrar edilse, dinin kaybı büyük olurdu.

İşte bu babda, imamlara muhalif de olsa, «el-Ha-viy'ül-Kudsi»den naklen aşağıda açıklayacağımız üzere, fetva caiz olur. Örf üzerine açıklamalarımızda da bunu daha geniş anlatacağız...

Hasılı, en büyük imamlarına muhalif (fetva veren) bağlıları bile onun mezhebinden çıkmış olmaz, hatta muteber şeyhlerden biri bu tercihte bulunsa bile.. Meşâyihin, zamanın değişmesiyle ortaya çıkan bir olay üzerine, zaruret vesairesinden ötürü, bu tercihi bina etse bile, mezhepten ayrılmış olmaz. Çünkü bu tercih esasen orada delil-i tercihtir ki, buna da bizzat imamdan iznildirler.

Eh, zamanın değişmesi ve zaruret gibi şeylere dayandırılan da böyle olur. Hani ya, o (imam) diri olsa, o da öbürlerinin görüşünü bildirecekti. Zaten onların (hüküm vermesi de) yine onun (kurduğu ve hüküm elde ettiği) kurallara göredir. Bu da o mezhebin gereği olmuş olur. (Burada Âllâme İbni Abidin (R.A.) in anlatmak istediği bitti.)

Ve onun «Resm'ül-Müfti» adlı eserinden bu konuda burada aktardığımdan daha tafsilatlısı yine onun «Redd'ül-Muhtar» nidadır. Bunu ve onu okuyunca imam merhumun ne demek istediği anlaşılabilir olur. [\[60\]](#)

İkinci Söz:

İmam Ebu Hanife merhum der ki:

«Bizim nereden aldığımızı bilmeden bizim görüşümüzü esas almak bir kimse için helâl olmaz.»

Yine: «Delilini bilmeyen kimseye, benim sözümle fetva vermek haramdır.»

Bir başkasında da şu fazlalık nakledilir:

«Biz de nihayet insanız, bugün bir şey söyler, yarın vazgeçeriz.»

Yine: «Dikkat et Yakub (Ebu Yusuf'tur) benden her işittiğini yazma. Çünkü ben bugün bir görüş belirtir, yarın terkedebilirim. Yarınki görüşümden de öbür gün vazgeçebilirim.»

Naşir bu şekilde rivayetleri, ilim ve rivayet kaynakları olan kitaplara atfediyor. Nitekim, Ebu Yusuf'a ait buna benzer bir ifadeyi «İbn Kayyum'ül-Cevziye'-nin «A'lam'ül-Mavakkın» kitabının ikinci cüzünde rivayet ettiğini ben de tesbit ettim :

«Bir kimsenin bizim sözümüzü aynen aktarması helâl olmaz, neye dayanarak söylediğimizi bilmeden...»

Ne var ki; üçüncü ve dördüncü rivayetleri, İmam Şa'rânî'nin «el-Mizan» adlı eserinde buldum. Bu ikisinin benzerlerini de selef imamlarından Mücâhid, arkadaşlarına; «Benim verdiğim fetvalardan hiçbirisini yazmayın. Sadece hadisler yazılmalı. Çünkü belli olmaz, size bugün verdiğim fetvalardan yarın vazgeçebilirim.» diyor.

Bu sözü de, naşir imam Şarani'nin «Mizan» ina- atfederek, onun imam Ebu Hanife'ye ait olduğunu söylese de; ben ciddi araştırma sonunda Mücahade ait bir söz olduğunu tesbit ettim. Hadi bu da hangi tarzı olsa zararı yok. Çünkü vera\ selef salihimiz hepsi için zırh gibidir. Bu da, olsa olsa, bu insanların nefis tahakkümünden kurtulduğunu belirtir. Ve hüküm çıkarmada Allah'a teslim olmuşlardır. Ve hep dinî delile yönelir, ona boyun eğler. Hakkı görünce ona dönmekte tereddüt etmezler. Baş kaldırırcasına o delilleri bir yana atmazlar.

Nitekim, Allah rahmet etsin, Şeyh İmam İzzüddin bin Abdüsselâm, bir insana fetva verdi. Sonra anladı ki yanılmış. Fetva soran da çekip gitmiş. Onu tanıdı yordu da... Üç gün bu adamı arattı ve hep, fetvasının? yanlış olduğunu, gerçeğin tam tersine olduğunu ilân etmişti.

Yine Hz. Ömer (R.A.) Ebu Musa el-Eş'ari'yi hakim olarak tayin ettiğinde ona yazdığı mektupta bunu belirtir: «...Bugün verdiğin bir hükümde yanlış olduğunu sonradan idrak edersen, gerçeği anlayınca onu dönmekten seni ilk kararın engellemesin. Çünkü hak önceliğe sahiptir, onu hiç bir şey bozamaz. Hakka yönelmek ise, batılda direnmekten her zaman hayırlıdır...»

Bu ihlaslı âlim ve fakihlerin yoludur. Allah onlara bununla ikram etmiştir. Ve zaten değişik tutum gösteren müçtehidleri de incelediğimiz zaman, dün farkına varmadıkları bir delilin bugün kendisine ulaştığını, bu yüzden karar değiştirdiğini görürüz. Bu yüzden de daha bir kuvvetle inanırız ki, bu son tarz en doğrudur ve ona uymakta zaruridir. Ama zaten, imamların daha önce dayandığı hüküm ve delillerden vazgeçtiği hususlar onlardan nakillerde bulunan arkadaşları ve bağlılarının bütünüyle malumdur. Ve hepsi de fıkıh kitaplarında en ince teferruatına kadar (sebepleriyle) açıklanmıştır. Ve artık onların mezheplerine şüphe yönelmeğe, basit halk arasında tereddütleri yaymaya açık kapı kalmamıştır. Şunu demek isterim; bazı kimseler son derece fikri bunalım içinde, kör deve gibi dirilerini çiğneyip, bir daha bulamama-casma yoldaki tutamaklarını karıştırıyorlar...

Artık burada cennet mekân üstadımız Kevseri'nin sözünü anmamız yerinde olacak. Basılmış olan mektuplarında (Makalat'ül-Kevseri) şöyle diyor: «Mezhepsizlik dinsizliğin köprüsüdür.» Yani itip oraya vardırır. Mezhepsizliğin ötesinde dini de hafife almaya başlar bu tutum. Ve insan felâkete gömülüp gider. Ve kendi oyununa kurban gitmiş (kaş yaparken göz çıkarmış) olur.

Böyle kaypak (ve tehlikeli) mevkiilerden şiddetle kaçınılmalı ki; sonu korkunç ve meyvesi acıdır.

Bütün bu yanlışların sebebi ise, fikir karışıklığı, akü noksanlığı ve ilim kıtlığı... «Mekkelinin semtleri daha iyi tanıdığı gibi.» Fıkıhçılar da, imamlarının yollarını tanırlar. Ve onlardan gelip yerleşmiş olanlarıyla, onların zamanla terkettikleri görüş ve fetvaları da tanı olarak bilirler...

O halde şu kör döğüşü sürdüren karıştırıcılar, Allah'ın gazabından sakınmalı. Nefislerini kontrol etmelidir ki; araştırıp gerçekleri tanıyanlar önünde ayıplan ortaya dökülmesin...

İmamın, «Bizim nereden aldığımızı bilmeden, kavlimize göre fetva vermesi kimseye helâl olmaz.» Sözü, yahut başka bir rivayete göre: «Delilimi bilmeyen kimseye sözümle fetva vermesi yakışmaz.» buyurmasına gelince; layık olan bunu şu ilmî usulle bakıp anlamaktır :

İmamın sözlerini olduğu gibi nakletmek yerine, ulemanın, o düsturu açıklayıp maksadını belirten ifadeleriyle birlikte müteala etmek zarureti var. Çünkü her insan her şeyi aynı derecede kavrayamaz, maksadı herkes tıpkısıyla sezemiyebilir. Zaten müftüler de derece derecedir. Bazısı sırf nakil yetkismeyken, bir kısmı tercih (bir fikri öbürüne) yapabilir... İlerde görüleceği gibi bunların herbirinin de şartları var. Meselâ ehl-i tercih olan, delillerini de serdederek fetvada bulunmak burcundadır.

Bunu da (delillere) bakmaya olan ehliyeti ve delil ve hükümler arasındaki (müşterek noktaları, ayrılan yönleriyle) ölçüp tartabilme, meselelerin derinliğine inip tarayabilme gücü ile yapacaktır.

İşte o zaman bir hüküm ortaya çıkarsa bilinerek (ve gerçeğe uygun) çıkmış olur. Fetva delile ve dayanağa sahip olmuş olur. Meseleye bu itina gösterilmezse, imkân ve gücü olduğu halde; elbette Allah'ın kendisine bahsettiği nimeti zayi etmek ve imamın da açılmasına izin verdiği araştırma kapısını kendi yüzüne kapamak suçundan ötürü günahkâr olur.

Hani ya, ona dini bir borçtu; gerçekleri tam bir ciddiyet ve itina ile araştırması. Ve bu da delil tanımadan sırf taklitten ibaret olan bilgiyle yetinmenin üstünde onurlu bir durumdu... Çünkü bu son tavır, ancak bu konuda yetkisi olmıyan, kabiliyeti kısa olan, bu yüzden de sadece imamların açıklamalarına göre davranmalarına izin verilen, ispatsız taklitle mükellef kimselerin işidir. Meselâ her bölge ve her devirde genel mânada ilim ve fıkıhla uğraşanların çoğunluğunun durumu böyledir...

İşte imam merhumun söylediği gibi ve esasen dinin de ilim konusundaki tanıdığı meşru' serbesti ve genişliğe dayanarak, güçlü ulema daha o günden kollarını sıvayıp; hükümlerin kaynak ve düsturlarına ciddiyetle eğildiler. Karşılaştırdınca da, kâh imam (Azam) in kâh da iki talebesinin görüşleri tercih ettikleri oldu. Ama bunlar asla, mutlak mânada içtihad. iddiasına kalkmadılar. Çünkü onların araştırmaları hep mezheplerinin yürüncesindeydi. O mezhebin prensip ve plânına göre yürüyorlardı. Yani sadece tercih (bir kaç görüşten en uygununu ve kuvvetlisini seçme) yapıyorlardı. İctihadları tercih sınırını aşmıyordu.

Şimdi bu hususta, ulemanın açıklamalarını vermeden önce, «Tabakat'ül-Fukahâ» (fakihlerin derece-1 leri) ya dair kısa ve özet bir malumat aktarmak istiyorum. Bunu da, Allâme Şeyh İbni Abidin'in «Resm'ül-Müfti» sinde, hicretin onuncu asrında yalın büyük Şems'üd-Din Muhammed bin Süleyman — meşhur Kemal Paşa Zade — nin risalesinden naklettiğine göre alıyorum. Ve tabii yerin darlığı sebebiyle lafi

uzatmaktan kaçınarak sadece sayıp bir nebze örnek vermekle yetineceğiz : [\[61\]](#)

Birinci Tabaka:

Şeriatta müçtehidler. Dört büyük imamla, başkasını taklid etmeden kendine göre bir yol tutmuş olan öbür imamlar böyledir. [\[62\]](#)

İkinci Tabaka:

Mezhepte müçtehidler: Ebu Yusuf, Muhammed gibi, üstadlarının görüşüne teferruatta muhalif de olsa, onun koyduğu ölçülerle yürüyerek delillerden hüküm çıkarmaya gücü yeten Ebu Hanife'nin talebeleri buna örnektir.

Üçüncüsü : Meselelerde müçtehid tabakası; (tabii mezhep liderinin görüşü belirmemiş konularda...) Hassaf, Tahavi, Kerhî, Halvâni, Serahsi, Pezdevi ve Ka-dihân gibi... Çünkü bunlar da imamlarına muhalefet yetkisine sahip değil, sadece onun koyduğu metodlar-la hüküm çıkarma

durumundadır.

Dördüncüsü : Tahric ehli. Bunlar artık mukallid zümresinden sayılır. Razi (Meşhur Fahr'ür-Razi değil) Cassâs ve emsali bu sınıftandır. Hani ya bunlar içtihadı güç yetiremezler. Sadece usulü tam kavramış olmaları sebebiyle, mezhep sahibinin iki ihtimal belirten görüşünü çözebilme yetkisindedirler.

Beşincisi: Tercih Ehlidir. Yine mukallid sınıftandır; Kuduri, Hidâye sahibi vb. Bunların yetki ve özelliği de; rivayetlerden bazısını ötekine tercihte bulum bilmektir.

Altıncısı: Temyiz Ehli. Yani mukallid tabakasından olmasına rağmen, kuvvetli görüşle zayıf ve orta olanı, Zahir'ür-Rivayetle Zahir'ül-Mezhep olanı, muteber kitap sahiplerinin nadir rivayetleri gibi hususları ayırabilir.

«Keniz» sahibi ve «el-Muhtar» yazarı böyledir: Ödevleri de, yazdıkları kitaplarda, zayıf rivayetlere ve reddedilmiş görüşlere yer vermemekten ibaret.

Yedincisi: Bunlardan hiçbirine gücü olmayan sırf mukallitler tabakası. Hatta zayıfla şişmanı, güneyle kuzeyi ayıramaz, gece odun toplıyan kimse

gibi, eline geçeni toplar. Bu seviyede olanları taklid edenlere yazıklar olsun. [\[63\]](#) (özet burada bitti.)

Şimdi «Resm'ül-Müftü»de, İmam Merhumun şu nakledilen sözü üzerine verilen açıklamayı dinle. Diyor ki; «Sonra iyi anlamalısın ki İmamın, «bizim sözümüzle herhangi bir kimsenin fetva vermesi caiz değildir...» diye başlayan sözü iki mânaya gelebilir:

Bunlardan ilk akla gelen kasıt; İmamın bir hükümdeki tutumu belli olunca, (vitrin vacip oluşu gibi) İmamın delilini bilmeden fetva vermeğe yetkisinin bulu-namamasıdır. Bu ise, şüphesiz, müçtehid müftüye has bir yetkidir. Sırf mukallide değil. Çünkü taklid delili tanımaksızın başkasının sözünü esas almaktır. Delilini bilerek, İmamın görüşünü al m aks a bundan ayrıdır, denildi. Bu taklid değildir. Çünkü, bu müçtehidten değil delilden hükmü almak olur. Veya diyelim ki; âlimin delili bilmekle birlikte İmamın görüşünü alması içtihadın sonucudur. Çünkü delilin bilinmesi müçtehid içindir. Bu da delilin muarızdan salim, olduğunu bilmeye bağlıdır. Bu da bütün delillerin araştırılmasına bağlıdır. Buna da müçtehidten başkası güç yetiremez. !Anı sadece, falan müçtehidin, filan meselede filan delile dayandığını bilmenin bir faydası yoktur. Müftünün delili tanınmasından maksat, onun durumunu bil-mesidir ki, böylece ona tam kanaat getireceğinden artık kendisinin taklid etmesi ve başkasına da o görüşle fetva vermesi caiz olur.

Eh bu da ancak mezhepte müçtehid bir müftü için mümkündür. Hani o hakiki müftüdür. Onun dışındakiler sadece nakildir.

Bu söylenenlerin kastedildiği ise uzak ihtimal. Çünkü müftü mutlak içtihad derecesine eremediğine göre, o dereceye ereni taklitle sorumlu olur. Onun artık imanım delilini tanınması yerine sadece belli olan görüşüne bağlanması zaruri olur.

Bir uzun açıklamadan sonra da der ki; «İkinci ihtimal, «İmamın kavliyle fetva vermek» ten, onun usulünden tahric ve istinbat etmek kastedilmiş olmasıdır. «Tahrir» ve şerhinde dendi ki;

(Mesele:) Müçtehid olmayan kimsenin bir müçtehidin mezhebine göre, onun usulüne uygun tahric etmesidir, aynen almak değil. Dayandığı şeylere muttali ise — yani müçtehidin kaynak aldığı şeylere —, o hususta görüş sahibi ise, esastan teferruata intikale gücü varsa. Ve bu konuda tahlil terkip ve eleştirmeye gücü yeterse... Bundan maksat da —sonuç olarak — yeni zuhur eden fer'i meselelerin ve mezhep sahibinden hakkında nakil bulunmayan hususların, yine kaynağı mezhep sahibi olan metodlarla, hükümlerini çıkarmaktır. Bu kimseye de mezhepte müçtehid dence caizdir.

Bu şartlar bulunmazsa ona müçtehid demek caiz olmaz. «el-Hindi»nin «Şerh'ül-Bedi»inde de böyledir. Bizim muhakkik ulemadan dostlarımız ve başkalarının da esas aldığı görüş budur.»

Yine bazı açıklamalardan sonra CÜstad) der ki:

«Denildi ki; genel mânada caizdir, İmamın dayanaklarını bilsin bilmesin, müçtehid olsun olmasın. «Be-di» sahibinin ve başka bir çok alimin tercihi de böyledir. Çünkü bu sadece nakil olur. Alimle kendi arasında da fark yoktur.

Bense derim ki; ihtilaf nakilde değil, tahrictedir. Çünkü, müçtehidin mezhebinden aynen nakî, ravinin de adı ve öbür şartlarının tam olması kaydıya makbuldür. (Burada tahrir şerhinden özetleme bitti.)»

Şeyh İbni Abidin bazı açıklamalardan sonra da şöyle devam etti:

İmam ve talebelerinden aktarılan yukarıda zikrettiğimiz «Nereden aldığımızı bilmeden bizim sözümüzle fetva vermek bir kimseye helâl olmaz.» sözü, istinbat ve tahric yolu ile, mezhepte müçtehid olanın fetva vermesi görüşüne hamlolunur. «Tahririn» ve «Şerh'ül-Bedi»nin ifadesinden bu anlaşılabilir. Ve öyle gözüküyor ki, üçüncü, dörd ve beşinci tabakalar da bunda ortak. Onun dışındakiler ise nakille yetineceklerdir. Bize de onların öncekilerden naklettiklerine uymak düşer. Yani öncekilerin yap*:lmıyan istinbatlardan ve tercihlerinden naklettikleri şeylere...

Hatta, bahsin başında kaydettiğimiz gibi, İmamın görüşü dışında bile olsa böyledir. Çünkü, tercihlerini, bu zevat öyle boşu boşuna yapmamışlardır. Tercihleri ancak kaynağı tanıdıktan sonradır. Onların. eserleri de bunun şahididir nitekim...» (Ş. İbni Abi din'in sözü bitti.).

Ben de derim ki; akla uyan ve işe yarıyan budur Aksi halde İslâm âleminde ifta müessesesi muattal kalırdı. Ve hiç bir meselemize de, nadirattan olan seçkin bilginlerin dışında, kimseden bir cevap alamaz dik.

Ve anlayış sahipleri için, fukahann dayandığı şeyler de artık yeterlidir vessalam. [\[64\]](#)

Üçüncü Söz:

Şârâni, «Mizan» ında şöyle der : «Ta başta karinelere dayanarak, hep nassı, re'ye tercih ettiğini belirttiğimiz Ebu Hanife hakkında bizim ve her insaf sahibinin kanaati şudur ki; eğer o hafızların ülke ülke, yer yer gezip kaynakları tesbit etmesine ve şeriatın tedvinine kadar yaşasaydı, bunlar da kendisine ulaşsa idi onları alır, kıyasla verdiği bütün hükümleri bırakırdı' Gerçi, öbürlerinde ondan daha az olması yanında, zaten kendi mezhebinde de kıyas pek azdı. Ne yazık ki onun devrinde şeriatın delilleri (hadisler) ülkenin her yanına, köy şehir mezra... dağılmıştı. Tabiun ve tebeut Tabiin eliyle... Bu yüzden de zaruri olarak, kıyas ettiği meselelerde, nass bulunmadığı için kıyas çoğalmış oldu. Öbür İmamların aksine böyledir. Çünkü onlar hafızlar köy ve şehirleri dolaşp hadisleri topladıktan sonra, tedvin edip hadislerle şeriatı karşılıklı takviye etmiş oldular.

İşte öbür mezheplere nisbetle onun mezhebinde kıyasın fazla oluşunun sebebi...

Muhtemeldir ki, İmam Ebu Hanife'ye, kıyası nas-sa takdim etmeyi izafe edenler bu kanaate onu taklid edenlerin sözleriyle varmıştır. Çünkü

mukallidler imamlardan duydukları her kıyasa uyar, imamın vefatından sonra ortaya çıkan sahih hadisi bile terkeder-ler... Bu durumda imam mazur, tabileri ise elbette mazur değildir. Ve onların, «bizim imamımız bu hadisi kabul etmemiştir.» demeleri de bir mesned teşkil etmez. Çünkü imamın o hadisi hiç görmemiş olması da muhtemeldir. Yahut eline geçmiş olur da «sahih» olarak görmemiş olabilir. Çünkü imamların hepsi, «hadis sahih olursa odur bizim mezhebimiz» demişlerdir... Öyleyse sahih hadis varken, kimsenin kıyas ve başka hücceti olamaz. Allah ve Resulüne teslimiyette itaat yararır... (Şarani'nin sözü bitti.)

Bu bölümü de hiç kesinti yapmadan olduğu gibi takdim ediyorum ki, Şarani'nin görüşü okuyucu tarafından tam anlaşılabilir. Umarım ki, son olarak ser-dettiği ihtimal de, İmama iltifat ve onu mazur göstermek, kusuru mukallid tabiielerine yüklemekte olduğu anlaşılmalıdır. Zaten sarfettiği söz, ne yandan bakılsa tamamen müsbet olduğu anlaşılır. Çünkü «Mizan»da daha önceleri onu, nass bulunduğu halde kıyas kullanma ithamından imamın mesleğini tezkiye sadedinde bir hayli açıklaması vardır..

Nitekim İmam Ebu Hanife'den muttasıl senetle rivayet eden, İmam Ebu Cafer Şizamari (Belh'in bir köyüne nisbetlidir. İmamın şunları söylediğini naklediyor :

— «Vallahi yalan söylüyor, iftira ediyorlar, bizim kıyası nass üzerine takdim ettiğimizi nakledenler. Nass olduktan sonra kıyasa ihtiyaç kalır mı?...»
— Yine merhum diyor ki: «Biz ancak şiddetli zaruret hallerinde kıyas yaparız. Çünkü biz, önce kitap, sünnete, yahut sahabenin uygulamasında meselenin delilini ararız. Bulamazsak, o zaman hakkında, hüküm bulunana, hakkında bir şey bulunmıyım, aralarındaki müşterek illete göre kıyas yaparız.» diyor.

Daha başka bir rivayette de «Biz önce Kitaptan alırız, sonra sünnetten, sonra da sahabenin tatbikatından. Ve onların da üzerinde ittifak ettikleriyle amel ederiz.»

Yine : «Biz her şeyden önce Allah'ın Kitabıyla amel ederiz. Daha sonra Sünnet-i Resul CS.A.V.) ile. Sonra da Ebubekr, Ömer, Osman ve Âli (R.A.) nin sözleriyle.» diyor.

Bir başka rivayette de şöyle diyor : «Resulullah (S. A.V.) dan gelen başla göz üstüne. Anam babam feda olsun, ona muhalefet mümkün değil. Sahabesinden gelenlerden de ihtilafli olanlar da muhayyeriz. Onların dışındakilerden nakledilenlere gelince, onlar adamsa, biz de adamız.» (Şarani'nin Ebu Cafer'den nakli de bitti.)

Mizân'ın başka bir bahsinde de diyor ki: «Edülef- üf-Mezahib» kitabımı telif ederken, Ebu Hanife ve dostlarının sözlerini takibettim. Onlardan gelen görüşlerin mutlaka ya âyet, ya hadis ya da eserden vb. bir-şeye dayandığını gördüm. Aksini görmedim. Hiç değilse zayıf olmasına rağmen, muhtelif rivayetlerle Hasen derecesine ermiş bir Hadis, yahut da bir sağlam asi üzerine yapılmış doğru kıyasa dayalıdır... Bunu tahkik isteyen adı geçen kitabına baksın. Ve genellikle de müctehid imamların ona (Ebu Hanife) saygıları bellidir. Nitekim İmam Malik ve İmanı Şafii'den gelen beyanlar da yukarda geçmişti. Artık onun ve etbamın hakkında başkalarının kanaatine başvurmamıza da gerek kalmıyor...

Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesinde öteden beri okutulmakta olan «Tarih'üt-Teşri'ül-İslâmi» adlı kitapta da İmam (Azam) dan şöyle naklediliyor: «BeA Allah'ın Kitabında (Delil) bulursam alırım. Onda bulamazsam Resulullah (S.A.V.) m sünnetinden ve sika raviler eliyle yayılmış sahih eserlerinden alırım. Ehj, Kitap ve Sünnette bulamazsam, sahabelerinin sözle! rinden dilediğimi alır, dilediğimi terkederim. Ama son^ ra dönüp onlardan başkasının sözüne de uyamam.

Ama söz İbrahim, Şa'bi, Hasen, İbnü Şirin, Sak bin Müseyyeb'e (ve daha birçok müctehidi sayar) ka lırsa, onlar nasıl içtihad ediyorsa ben de içtihad ede rim.

Kıyas cinsinden içtihad gelince şunları ihtiva eder:

1- Nasslardan hüküm almak.

2 - Kitap ve Sünnete dayanan genel kaidelerden, hadisler için hüküm aramak.

3 - Kıyas. O da, hakkında nass bulunan meseleyi, hakkında nass bulunmayanla karşılaştırmak. Tabii aralarında tam bir benzerlik ve müşterek illet bulunmak kaydıyla... Böylece meseleler birbiriyle karşılaştırılarak onun hükmü ötekinde de var sayılır.

Zaten Nebi (S.A.V.) sahabesine (R.A.) içtihad konusunda genel anlamıyla izin vermişti. Bu da Şeriatın, her yeni doğan olay ve duruma göre işlerliğini temin için. Muaz bin Cebel'i Yemen'e gönderirken, ona şu söyledikleri de bu cümledendir:

— «Sana bir mesele getirilince ne yaparsın?»

— «Allah'ın Kitabına göre hükmederim.»

— «Kitabullahta bulunmazsa?...»

— «O zaman da Resulullah'ın sünnetiyie...»

— «Resulünün sünnetinde de bulunmazsa?»

— «Cevapsız bırakmam, kendi re'ymile içtil ederim.»

Muaz) Der ki: «Bunun üzerine Resulullah göğsüme eliyle vurarak, «Allah'ın elçisinin elçisini Allah'ın elçisinin rızasına muvaffak kılan Allah'a ham-dolsun.» buyurdu.»

Yine Hz. Ömer'in, Vali olarak tayin ettiğinde, Ebu Musa (el-Eş'ari) ya yazdığı mektupta «... Sonra da sana getirilen hakkında da kitapta ve sünnette bir şey bulunmayan meseleleri düşün ve anlayışına göre... Bu ölçüyle kıyaslama yap. Benzerlik yönlerini de iyi tanı ve onlara dayanarak Allah'ın rızasına en yakın fetvayı ara» der. Demek, kıyasa izin vardır. Ebu Hanife burada tek başına değil!.. Aksine bu hususta bütün müç-tehid imamlarla müşterektir.

Bu rivayetleri, aşağıda ulemadan nakledeceklerime yol açıp, İmam Şa'rani'nin (maazallah Şarani'nin İmamımıza hased etmesi düşünülemez.) «O yaşıyorsa, hadislerin zuhuruyla bütün kıyasları terkederdi.» sözüyle de kıyaslanabilir diye sıraladım. Artık bütün bunlardan sonra insaf sahibi okuyucu seçebilecektir: Bizim de meseleye, ilmi ölçüler içinde verdiğimiz önem ve dikkat ortaya çıkacak, görüşlere de kimden gelirse gelsin ve hangi kaynaktan olursa olsun ne kadar saygılı olduğumuz anlaşılacaktır...

Mısır'da neşredilen «Muhamat'üş-Şer'iyye» dergisinin yazarı Mısırlı muhterem allâme Üstad Afifi'nin «İmam Ebu Hanife'nin Hayatı» adlı kitabında şu ifadeler vardır:

«En meşhur — Hadis — Hafızlarından Ebu Hanife» Ebu Hanife'yi çekemiyen bazı kimseler, onun hadise gereken önemi vermediğini sanırlar. Bu batıl bir iddiadır. Çünkü İmam, hem çok hadis bilir hem de itina gösterirdi. Ve kendi döneminde, Hadis hafızlarından sayılırdı. Nitekim İmam

Şa'ranî'nin bu konudaki yazısında da onun dayanakları böylece açıklık kazanmıştır. Zaten Tabiun imamlarından vs. dört bin zattan hadis derlediğini de önceden zikretmiştik. Yine, hadis tenkidçisi hafız Zehebi de onu muhaddis hafızlar ta-bakatında zikreder. Zehebi haklı söyler. Çünkü, Ebu Hanife hadise itina göstermese fikhî meseleleri elde etme imkânı bulamazdı. Hani ya, delillerden hüküm çıkaran ilk zattır o. Ve hadis bilgisinin ortaya çıkmaması da, onun hadise değer vermediğini göstermez, bazı hasetçi ve hasımların zannettiği gibi... Ne var ki, ondan çok az hadis rivayet edilmiştir. Bu da açıktır. Çünkü onun hafızasında çok hadis olmasına rağmen, sürekli olarak, delillerden meselelerin hükümlerini çıkarmaya uğraşmakta oluşu onu hadis rivayetinden engellemiştir. Tıpkı Hz. Ebubekr, Ömer, Osman, Alı ve öteki büyük sahabeler (R.A.) de (devlet ve milletin işleriyle) uğraşmaları onları hadis naklinden alkoymuş, sonuç olarak ta, çok bilip kavramalarına rağmen az hadis nakletmişlerdir. Onlardan daha küçük sahabeler bile kendilerinden fazla rivayette bulunmuşlardır, İmam Malik ve Şafii de yine delillerden hüküm çıkarmakla uğraşmaları yüzünden, işittiğimiz hadislere nazaran çok azını zikr ve rivayet etmişlerdir.

Nitekim, Hafız Abd'ül-Berr «Kitab'ül-İlm»de, düşünmeden anlamadan rivayetten sakındırmak için büyük bir bölüm ayırmış ve orada «Müslüman fakihle-rin büyük bir kısmı, düşünüp kavramadan (ne ifade ettiğini anlamadan) çok hadis nakletmeyi marifet zannetmişlerdir.» demiştir.

İbni Şibrime de, «İyi anla, az rivayet et» diye bir formül söylemiştir.

Tahavi de Ebu Yusuf'tan şöyle nakleder; «Ebu Hanife buyurdu ki; bir kimseye bir hadisi işittiği günden itibaren nakledeceği güne kadar ne kadarını hıf-zedebildiyse ancak onu nakletmesi yakışır...»

İsrail bin Yusuf da: Numan (Ebu Hanife) ne müthiş adamdır: Ne kadar fıkıhla ilgili hadis ezberlemişti. Ne müthiş tahlil ederdi onları. Ve ne kadar da hadisin derinliğine anlamını bilirdi!..»

Ebu Yusuf buyurdu : «Ebu Hanife'den daha iyi hadis tefsiri bilen ve ondaki fikhî nükteleri sezen, kimse görmedim.»

Yine Ebu Yusuf: «Ben Ebu Hanife'ye hangi meselede muhalefet etsem, sonradan inceleyince görmüş-şümdür ki, onun görüşü ahiret yönünden daha faydalıdır. Bazan hadise meyletsem, bu sefer de götürdüm ki, sahih hadise de benden daha iyi vakıftır.» demiştir. Yine Ebu Yusuf dedi ki:

«Biz Ebu Hanife ile, bir ilmî bahiste konuşurken, bir görüş bildirir de onda arkadaşlarımız ittifak ederdi tveya «ederiz» dedi) Kûfe üstadlarını gezip dolaşır ve hadis veya eser arardım. Bazan iki üç hadis bulur onu götürürdüm. Bazısını kabul bazısını reddeder ve derdi ki, bu sahih değil. Yahut maruf değil... —o hadis kendi görüşüne uygun da olduğu halde— ben de ne bildin bunu deyince: «Ben Kûfe'nin en bilginiyim» derdi.

Kadı es-Saymeri, Abdullah bin Ömer'den rivayet etti. (bu sahabi değil, sadece bir isim benzerliği var.) J Demiş ki; «A'meş'in yanında otururken bazı meseleler soruldu. O da Ebu Hanife'ye; «Senin görüşün nedir» diye sordu. Ebu Hanife «şöyle şöyle» diye cevap verdi. O da, «nereden biliyorsun bunları» deyince, Ebu Hanife şu karşılığı verdi: «Bu konuda sen, Ebu Salih kanalıyla Ebu Hüreyre'den o da Resulullah (S.A.V.) dan şöyle rivayet etti» demiştir. Ve aynı konuda bir kaç tane de hadis saydı. A'meş ona: «Yeter» dedi. Sana yüz günde naklettiğim hadisleri bana bir günde mi anlatıyorsun. Senin bu hadislerle amel ettiğini hiç bilmezdim. Ey Fakihler! Siz doktorsunuz biz eczacı. Sana gelince ey Ebu Hanife iki tarafı da tutmuşsun.»

Bütün bunlardan, İmam Ebu Hanife'nin, hadis hafızlarının seçkinlerinden olduğu açıkça anlaşılır. Peşinen belirttiğimiz gibi, delillerden hüküm çıkarmakla meşgul olduğundan rivayeti az olmuş olabilir...»

Ben de derim ki; Onun Ebu Yusuf'a «Ben Kûfe ehlinin en alimiyim» demesi övünmek için değil, talebesinin mutmain olup ondan faydalanabilmesi Efeyz alabilmesi için gerçeğin onun kalbinde yer etmesi içindir. Denilmiştir ya :

«Kişi kanaati ölçüsünde feyz alır. Kanaati olmayan kimse asla yararlanamaz.»

Şunun için ki; icabettiği anda gerçeği olduğu gibi söylemekte zarar düşünülemez.

Nitekim Cenabı Hak, Kitabı mecidinde; Yusuf (A. S.) efendimiz hakkında, onun Mısır melikinden hazine amirliğine tayinini istediğinde, bu işe ehliyetini ifade için, onun dilinden «Dedi ki; beni hazinelerin üzerine amir kıl. Çünkü ben yetkili ve emin kimseyim.» buyurur. Ve melik de onun dediğini yerine getirir...

Kûfe ise hakikaten Kûfe'dir. O devirde ilim merkezlerinin en büyüklerindendi. İslâm'ın yüz akıydı. Hadisçilerin fakih ve şairlerin toplu bulunduğu yerd. Ebu Hanife bu şehrin âlimi olursa, onun için ne düşünülür.

Bundan sonraki sözüm şudur: Fıkıh okuyan kimse anlar ki, müçtehid imamların ihtilafları (farklı görüşlere sonuçlara, varmış olmaları! tıpkı sahabi ve ta-biunun ihtilafları cümlesinden ve onların devamı mahiyetindedir. Ve sırf, hükümleri takirde, delillerden mahrum birkaç kitabla yetinmeyen, bu tür şeyleri araştıran ilmî ölçüler içinde eğitim görmüş günümüz fakihleri de bu hususu böylece bilmektedirler. Yani her imamın bir geçmişi dayanağı vardır. Onların izini takibederler. Ebu Hanife de onlardan biridir. Aşırı gidenler artık bitirsin, çünkü anlamıyorlar.

Ve Hanefî fikhına dair kitaplar ise hadis ve eserle dopdoludur. Artık onların hadis sermayesinin azlığı gibi bir itham o mükemmel mezhebin açık ve berrak durumuna ters düşer...

İmam Ebu Hanife hadis hafızlarının seçkinlerin^ den olduğu gibi (yukarda görüldü) aynı zamanda mezhebinin kaidelerini ve fer'i meselelerini de, arkadaşlarıyla müzakere ve müşavere ederek kurmuştu.

Sohbetinde bulunanların sayısı oldukça fazlaydı. Aralarında hafızlar ve yetkili imamlar da vardı. Onlarla karşılıklı tartışır, müşavere eder; mesele olgunluk kazanınca da, o ilgili bölümlere yazılıp tesbit edilir.

İmam Şa'rânî «Mizan»mda der ki; İmam Ebu Cafer Şizamârî, Şakik'ül-Belhi'den şöyle dediğini nakleder : «Ebu Hanife, insanların en müttakisi, en bilgilisi, en çok ibadet edeni, dinde en ihtiyatlı davrananı, Allah (C.C.) m dininde, re'yi il© hüküm vermekten en çok sakınanı idi....»

Ve arkadaşlarını toplayıp, meclis akdetmeden hiçbir ilmi mesele ortaya atmazdı. Meclis o meselenin şeriata muvafık olduğunda ittifak edince de Ebu Yusuf veya bir başkasına emrederdi, «falan bahse yaz» diye.

Yine, yukarda zikri geçtiği gibi, muhterem Afifi'nin «İmam Ebu Hanife'nin Hayatı» kitabında şöyle geçer mesele:

«Havarizmi'nin müsnedinde, İmam Ebu Hanife'nin.; çevresinde bin arkadaşıyla toplandığı, onların ondan bilgi alırken, bir yönden de onun mezhebinin prensiplerini kurmada ve birçok meselenin cevabını bulmada ona yardımcı oldukları anlatılır.

Bu cemaatin en seçkin ve yetişkinleri de kırk tane idi. Bunlar içtihad derecesine ulaşmış olduğundan imam, yakın ve mahrem dostları olarak onlara «Bu fikhî size gemleyip eğerleyerek hazırladım. Siz de bana bu hususta yardımcı olunuz» demiştir.

Ve bir olay zuhur edince de onlarla onu müşavere eder tartışıp konuşur, onlardan o konuda bir delil veya haber var mı yok mu diye sorar, kendi

bildiğini de ortaya koyardı. Bunun bir ay veya daha fazla sürdüğü olurdu. Sonra da kararın son şeklini Ebu Yusuf'a kaydettirirdi. Ebu Yusuf sa malum en seçkin talebesi. Ve hadis konusunda ilerlemişti. Bir duymada, elli altmış hadisi ezberler ve sonra da halka öğretmeğe başladılar. Bu yüzden hadisçiler onu Muhacîdis olarak tanımış ve öylece övmüşlerdir.

İbni Muin de onun için, «O, hadise ve sünnete hakimdi.» demiştir. Onun sika'lığı üzerinde de İbni Muinle beraber, İbni Hanbel ve Ali bin el-Medinî de söz birliği halindedirler. Bu durumda şayet imamın takrirleri hadise muhalif olsa, ona o konuda evet demezdi. Yazdığı eserlere de o tip hükümleri dercetmezdi. Üstelik ondan başka da, imamın talebesi arasında, daha birçok muhaddisler vardı...»

İmam Malik'in, «Eğer Ebu Hanife benimle münazarada, bu direğin yarısı altın veya gümüşdür, diye iddia etse, isbat etmeye delil yetiştirebilirdi.» dediği kişi sana kâfidir,

Ve İmam Şafii de: «Bütün insanlar fıkıh konusunda Ebu Hanife'nin çoluk çocuğudur» demiştir.

İmam Âhmed bin Hanbel ise; onu anar ve hep rahmet okurdu. Daha öbürlerinin de çoğu onu övmekte hatta onun için onun menkıbeleri ve savunması konularında özel ve çok önemli kitap yazmaktadır.

İbni Hacer el-Mekki, Şa'râni (Mizanında) ve üstadımız Kevseri, (bu zat «Te'nib'ül-Hatib'ül-Bağdadî»-de İmama yöneltilen iftiraları reddetmek için özel bahis telif etmiştir.) Muhterem Afifi gibi. Ayrıca asrımızda yaşamış Mısırlı Üstad Muhammed Ebu Zehra ise, İmam için kalınca bir kitap telif etmiştir.

Elbette faziletli kişileri fazilet ehli tanır. [\[65\]](#)

Fasıl (III)

Bazı kimseler tek tük bazı hadisler görüyorlar, Ebu Hanife'nin tuttuğu yola kısmen muhalif düşüyor ve başlıyor onu tenkide ve görüşlerini, mezhebini terk ve tâdil etmeye çağırmaya.. Halbuki edible-ri olsa onun «Hadis sahihse, benim mezhebim odur» sözünü dikkate alırlar hiç değilse... Eh, yukardan beri bu husustaki görüşleri sıralamış bulunuyoruz, tekrarlamayalım. Sadece te'kid ve bir tavzih olarak şunu ekliyelim ki; mesele esasında imam (merhum) m görüşüne dayanmaktadır. Şöyle ki; Allah'ın Resülü Kerimi (S.A.V.) ne inzal ettiği vahyinde tenakuz olamaz. Üzerine icma vaki olmuş kafi asılların da sübûtunda şüphe yoktur. Çünkü ondan (S.A.V.) o asılları nakzeden bir şey varid olmamıştır. Varsa bir rivayet, o da ancak ravinin güzel tesbit edemediği ve hata ettiği hamlolunabilir.

Maazallah, imamın Resulullah (S.A.V.) m bir hadisini, inad ve haksız yere ayıp araması yüzünden reddetmesi düşünülemez. İmamı bırak da, bunu rastgele bir müslüman bile yapmaz...

Muhterem Afifi yine «Ebu Hanife'nin Hayatı»nda, İbni Abd'il-Berr'in «Kitab el-Küna»smdan şunu naklediyor : «Ebu Hanife'nin mezhebinde, icma vaki olmuş esaslara aykırı, haber-i vahidler kabul edilmez. Bu yüzden hadisçiler onu tenkid eder ve aşırı derecede kötülendiler...»

Yine şayet, İmamın bazı hadislerle amel etmemiş olduğu vaki ise, demek ki o hadisleri görmemişti. Bunun içindir ki, «Hadis sahih olursa, benim mezhebim; odur.» diyor. Bu da tabii, kişinin değerini düşürmez, faziletini de yok etmez. Hem görmez misin : Hz. Ömer, zekât vermeyenlere karşı savaş açması üzerine, Hz. Ebubekr (R.A.) e ne diyor: «Onlara nasıl harb açarsın,» onlar kelimeyi tevhidî ilan ettikleri halde. Zaten Resulullah CS.A.V.) da: «Ben insanlarla «La İlahe illallah» deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Onu söylediler mi, artık kanları ve malları benden

kurtulur, sadece hakettikleri hariç. Artık hesapları Alla-hü Teâlâ'ya kalır...» buyurdu ya. [\[66\]](#)

Ama Ebubekr ise şöyle karşılık veriyor:

«Hakettikleri müstesna demiyor mu? İşte zekât onun hakkıdır. Vallahi Resulullah (S.A.V.) a vermekte oldukları şeyden bir deve yularını bile benden esir-geseler, o yüzden onlara harb açarım...»

Aralarında bu tartışma olurken, ikisinin de İbni Ömer'in rivayet ettiği başka bir hadisten haberleri yoktu. O hadiste ise namazı terkeden ve zekâtı vermeyenlere karşı savaş açılacağına dair açıklama vardı: Bu hadisi Buhari ve Müslim ondan tahric etmiştir. Ve Resulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuş : «Ben, insanlarla, La ilahe illallah Muhammedün Resulullah diye şehadet getirinceye ve namazı kılıp zekâtı verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu yaparlarsa, kanlarını ve mallarını benden kurtarırlar. Ama İslâm'ın hakkı müstesna, hesapları ise Allah'a aittir...»

Bazı kere Ebu Hanife, Kitabın umumî ifadesine kesinlikle ters olursa, haberi vahidle ameli terketmiş-tir. Hatta kitabın zahirine muhalif olunca da... Kitabın ifadesi yakın ifade eder. Haber-i vahid ise, sübutu zanni olduğu için, öbürünü yakın oluşu sebebiyle, tahsis veya neshe gücü yetmez. (Zaten tahsis de bir bakıma nesihdir.)

Aynı zamanda kitaba mülhak olan meşhur hadise muhalif düşeni de almazdı. Hatta meşhur sünnetle kitaba ziyade etmek de caizdir. Öyleyse haberi vahitten daha kuvvetlidir. Elbette, o sünneti kendinden zayıf olan için terkedemezdi...

Ravisinin, tersine amel ettiği haberi de almazdı. Çünkü, neshini veya tearuz, tahsis vb. bir durumunu tesbit etmese, ameli terketmezdi. O, belva-i ânım halini alan husustaki (yani herkesin çok iyi bilmek zorunda olduğu hususta ise) ile de amel etmezdi. Tabii haber tek başına kalıyorsa... Şu yüzden ki; normal olarak birşey ne derece belva-ı ânım olursa, Resulullah (S.A.V.) dan o kadar yaygın ve çeşitli bir nakille gelmesi âdettir. Çünkü O (S.A.V.) böyle bir şeyi tek kişiye değil, aksine çok kimseye bildirirdi.

Haber-i vahid böyle «belva-i ânım» [\[67\]](#) ile ilgili olunca, çok kimse de tekrarlamayınca İmam onu almadı. Namazda besmelenin açıktan okunması konusundaki hadis böyledir. Meselenin şöhreti karşısında haber şaz durumunda kalıyor... Hani hadis sahih olsa, onu çok kimsenin nakletmesi gerekirdi...

Bazan da, haber-i vahitle, hudud ve kefarete hakkında olduğu için amel etmez. Bunlar hakkındaki şüphe cezaya manidir. Ravinin münferit kalması ise şüphe mahallidir...

Bazan kendince sabit olan ve kıyasın da takviye ettiği bir hadise muhalif olması sebebiyle! haber-i vahidi terketmişti. olmuştur,

Bazan da, seleften bazılarının o (haberi vahidi) işta'n etmiş olması yüzünden terkederek.

Yine, sahabenin delil olmak hususunda ihtilaf et-ftiği haberleri de terketmiştir. Bu da, ravinin yanlış | yaptığı yahut neshedilmiş olduğuna delildir. { Ben bunlara örnekler sıralamadım. Çünkü niak-\şadımız sadece fikri aktarmaktır. Yoksa,, usul kitap-Şlarında yapılması gereken birtakım

tafsilata dalmak! |değil... Ve umarız ki, merhumun bir kısım Haber-s 1 Vahidi sadece de bu sayılan ilmî ölçülere bağlı olarak,[|delil saymayı uygun görmemiş olduğu anlaşılmıştır. I Ve onun görüşünde, kendisine bu hadislerle ameli ter-i jfketmeyi meşru' kılacağı hüccetlerdir. Bu tür şeyler bulunmayınca ise, onun anlayışında, kıyas haber-i va-hidden sonradır ve haberin bir önceliği vardır. Baksanıza o, rüku' ve secdeli namazda kahkaha ile gülmenin abdesti bozması konusunda kıyası bırakıp hadisi almıştır (tilavet secdesi ve cenaze namazdaki gibi değil.) Nitekim : Meniyi oğmakla temiz olacağına, yerin kuruyun-ca, silmekle temizleneceğine. Her cilâlî şeyin silmekle^ temizleneceğine. Pislik düşen kuyunun boşaltılınca temiz olacağı; hatta elli kova kuyudan çıkınca; çeken el, ip, kova ve makaranın bile temizlenmiş olacağına. Fercin yaşlığının temiz, yumurtanın üzerinde pislik yoksa temiz olduğuna da.....Aynı şekilde kıyasa muhalif olarak da satışta, «hiyar-ı şart» m cevazına da kail oldu. Hadiste geçtiği üzere de müddetin üç günü aş-mıyacağı için de, öylece sınırlamıştır.

[68]

Artık burada onun kıyası bırakıp hadise uyduğu yerleri tafsilatıyla versek söz uzayacak. Anlattıklarımız akıl ve insaf sahiplerine yeter...

Fasıl (Iv)

Şurada hemencecik; allâme, güvenli, fakih, usul-cü, münazaracı, meşhur muhterem Şeyh Muhammed İbni Abidin'in «Haşiye» sinde (Neşemat'ül-Eshar. Ala Şerhi İfaza'ti-Envâr, Ala Metni Usul'ül-Menar) ilmi usul konusunda ki; çok önemli açıklamasıyla bitirelim :

«Şafii mezhebinden Hafız İbni Hacer (el-Fevaid'ül-Hisan fi Tercemet'i Ebi Hanifet'in-Nu'man) kitabında İbni Hazm'm şöyle dediğini nakleder : «Hanefilerin, Ebu Hanife'nin mezhebi için toplu kanaati şudur: Zayıf hadis bile onun nazarında, re'yden önce gelir. İşte, düşün hadise verilen bu itinayı ve onun nazarında hadise verilen dereceyi... Bu yüzdendir ki, hadis-i mür-sel ile ameli, re'ye tercih etmiştir. Onun için de sesle gülmünce (namazda) abdestin gerekeceğine hükmetti. Çünkü hadisi mürselin olduğu yerde söz hakkı tanımazdı...

Halbuki cenaze namazı ve tilavet secdesinde böyle demedi; sadece nassla yetindi. Hani rüku' ve secdeli namaz geçiyordu hadiste... Öte yandan muhakkikler, hadis üzerinde re'y belirtmeden onunla ameli doğru saymazlar. Çünkü hadisten anlaşılan hükmün dayanağı olacaktır.

Bu yüzden de muhaddislerden basıları hadisin anlamında, bir koyunu emen iki çocuğun süt kardeşi olacağına hükmetmişlerdir. Yine sırf re'yle de amel olmaz. Meselâ, unutarak yemek halinde iftar edilmemesi, ama kusma (ağız dolusu) anında orucun bozulması mevzu bahistir. Halbuki, kıyasa başvurulsa (yani re'yle hükmedilse) birincisinde, oruç durumuna tam ters olduğu için iftar sayılması, ikinci durumda ise o halin bulunmayışı sebebiyle orucun bozulmaması gerekecekti. Çünkü ağızdan giren şeyin orucu bozması gerekirdi, çıkanın değil...» (Merhumun sözü bitti.)

Bu büyük ve saygı değer imam ve müçtehidlerin öncüsünün, yüksek mevkiini anlamıyanlar ve ona gerekli ihtiramda kusur edenlerin isnad ettikleri hatalardan beri olduğu da böylece ortaya çıkmış oldu.

Ebu Atahiye ne güzel söyler :

«Halkın zan ile dedikodusu varken,» «Onların dilinden kim yakasını kurtarabilir.»

(Allame İbni Abidin'in sözü burada bitti.) [69]

Nihayet:

Müslümanlardan Hakkı iltizam edip, Allah'ın devamını dilemiş olduğu fıkıh mezheplerine uymalarını tavsiye ediyorum.

Çünkü bu, akli ve bilgisi tekemmül etmemiş birtakım içtihad iddiasına kalkanlara uymaktan daha hayırlıdır, onlar hakkında!..

Ve bize de,onlara da anlayış ve kurtuluş temenni ediyorum. Çünkü onlar bizim kardeşlerimizdir. Ve esasta da arkadaşlarımızdır. Yârâb, bizi ve onları toptan Hakk'a yönelt. Amin...

Ve şu da kafalara yazılmalı ki; «Mutlak içtihad» derecesinden mahrum olanlara, müçtehid imamı ferdi amellerde taklid etmesi vacibdir. Bu ise, usulcülerin cumhur ve fukanm ve muhaddislerin (müşterek) mezhebi (görüşü) dir. Bacuri'nin «Cevheret'üt-Tevhid» şerhinde de bu görüş vardır. Delilleri ise; Cenab-ı Hakk'm «Anlamıyorsanız, zikir ehline (düşünen anlı-yan kimselere) sorun» kavlidir.

Bu durumda, içtihad derecesine ulaşamıyana, sormak vacib olur. Sorulan bilgin'in sözünü aynen alması da gerekir. Onun sözünü almasının vacib olması bakımından bu da o kimseyi taklid demektir. Velham-dülillahi Rabbil-Âlemin...

Tarih: 3 Rebiülevvel 1388

Muhammed el-Hamid Hama Sultan Camimin Müderris ve Hatibi. Ve oradaki İbni Rüşt lisesinin Din Dersi öğretmeni.

Uygundur.

Abdül-Hamid Takmaz.

Hama'da Din Dersi

öğretmeni.

Uygundur.

Hama Ahdab Camii

Hatibi ve Lisesi

öğretmeni. [70]

Halep Seriyeli Fıkıh Ve Usul Öğretmeni Faziletli «Üstad Şeyh :Muhammed İbrahim Es-Selkini'nin Cevabı Bismillahirrahmanirrahim

Faziletli saygı değer Üstad Şeyh Âhmed İzzüddin el-Beyânûnî'ye. Allah onu korusun. Amin.. Amin...

Allah'ın selâm rahmet ve bereketi üzerinize olsun.

21/2/1388 tarihli mektubunuza cevabımdır:

Evet, bu naslar imam Ebu Hanife (R.A.)'ye nakledilmiştir. Öbür müçtehid imamlardan da buna benzer nakiller vardır. İbni Kesir de, Cenab-ı Hakk'ın «Namazlara dikkat edin ve hele orta namaza.» mealindeki kelâmı üzerine şunları tesbit etmiştir.

Harmele bin Yahya, İmam Şafii'nin şöyle dediğini nakleder: «Benim bütün görüşlerim karşısında Re-sulullah (S.A.V.) den muhalif bir sahih nakil gelirse; Nebi (S.A.V.) in sözünü tercih edin. Ve beni taklid etmeyin.»

er-Rebi', ez-Zaferâni ve Âhmed bin Hanbel de, Şafii'den buna benzer nakiller yaptılar.

Musa bin Efeu'l-Carud da, Şafii'den şunu aktarır: *Hadis sahihse, benim de bir sözüm varsa, ben sözümünden dönmüşüm ve ona göre fetva vermişim demektir.»

Bu onun dikkat ve güvenilirliğindedir. İmamlardan bağlılarına tavsiyesi de, koyduğu metod da budur (R.A.) C. 1, S. 294.

Bu onların ne derece güvene layık ve temiz niyetle, hatadan sakındıklarına, yine nefislerine haki-

miyetle ne derece tevazu gösterdiklerine ve başkalarının da ilimde derinleşmesi ve o kaynaklardan nasiplenmesini teşvik ettiklerinin delilidir. Fakat o kimselerde ilme kabiliyet ve delile nüfuz yetkisi varsa tabii...

Bunlar da ikinci sorunuza cevap teşkil eder. Yani burada, «Bir kimseye helâl olmaz» derken, ilme ehliyeti ve delili anlamaya gücü olan kimsenin araştırmadan, sözümüzü alması caiz olmaz» demek istenmiştir.

Bir rivayette ise: «Delilimi tammyana haram» derken, görüş sahibi ve delili tanıyabilecek kimsenin, «sözümüzle fetva vermesi doğru olmaz» demek ister.

Nitekim, «Biz nihayet insanız. Bugün söyler yarın dönebiliriz» ilâvesi de vardır. Yani, aksine bir delil zu-huretti mi vazgeçeriz fetvamızdan.

Talebesi Ebu Yusuf'a da şu sözü der: Benden ne duyarsan yazmaya kalkma... Çünkü bugün bir görüş belirtir, yarın vazgeçebilirim. Yani, ona muhalif bir delil ele geçerse yarın vazgeçebilirim...

Hiz. Ömer'in sözü de buna benzer:

«O, o zamanki hükmümüzdü. Şimdiki hükmümüz de budur.» diyerek Hakk'a dönmek, batılda devamdan daha hayırlıdır.»

Dördüncü sorunuza cevap olarak da:

Evet, içtihad mümkün ve kapısı da açıktır. Fakat içtihadta teşebbüs edenlerde içtihad ehliyeti ve şartları bulunduktan sonra... derim. Ayrıca da, Arap diline hakimiyet onun inceliklerini bilip sezme, Kur'an'ı tam ezberlemiş ve anlamış olmak. Onun nasih ve men-suhunu kavramış olup, esbab-ı nüzulünü de bilmek gerek. Yine sünneti şerifi, dirayet ve rivayetiyle ezberleyip kavramış olmak, geliş sebepleri, nasihi-mensuhu, ricali (onların da nesepleri sıfat ve halleriyle) bilmesi. Ayrıca da zeki, selim, temiz yaratılış ve tercihin sebebini de mutlak ve mukayyediyle, aram ve hassıylai, müşterek ve müevveliyle, mücmel ve müfesseri ile ve benzeri hususları bilmesi...

Bunun içindir ki, geçmiş ülema ve selef-i salihî-miz, meşhur müçtehidlerin vefatıyla birlikte, içtihad kapısı kapandı, demişlerdir. Zaten ondan sonra buna ehil kimse de kalmamıştır.

Ülema şöyle demiştir: Bu türlü içtihadta ehil kimse bulunamaz. Ancak, Şafiiilerden, Gazali, Remli ve İbni Hacer, Hanefilerden de Kemal İbni Hümmam gibileri ve sadece mezhep içinde tercihe yetkili kimseler bulunabilir.

Biz, üstadlarımızın hocalarına ve önceki üstaplara çok saygılı davrandıklarına şahid olduk. Aynı zamanda, onlara kıyasla, kendilerini avamdan sayarlardı. Eh, biz de bizden öncekilere göre avamın durumunda kalırız. Aramızdaki fark ise, yerle gök arası kadar!.. Başımızdaki sarıklarımız ve kılıklarımız onlara benzese de...

Ne var ki; nefsimize düşkünlüğümüz çok fazladır Allah şunu söyliye rahmet etsin :

«Çadırlar aynı çadır, konak yeri o yer» «Ama başka kadınlar görüyorum yerlerinde,

Cenab-ı Hakk buyurur ki: «Bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah ve Resulüne başvurun...» ve yine «Resule veya aralarındaki yetkililere götürürlerse istinbat edecekler onu bilirler elbet...»

Acaba kimdir, onlardan, istinbat edebilecekler? Bir iki hadis ezberleyenler mi, birkaç ayet bilenler mi, yoksa ticaretle uğraşanlar mı? İki cümleyi yanyana getiremeyecek durumda, henüz öğrenimini ikmal etmemişler midir?.. Yoksa şu, Allah'ın ilmikle sapıttığı; basireti bağlılar mı?

Her lafazana, zevkine ve keyfine göre tefsir etmesi için, günümüz toplumlarındaki bozuk zihniyetli-rin dediği gibi, sınırsız hürriyet tanımak ise, doğru yoldan ayrılımlarına, dinde de bozgunculuk karıştırıcılık ve sapıklık çıkarmalarına yol vermek olur.

«Sen hilâli görmedin mi?

O halde gözüyle görenlere teslim ol!..»

Hakk Teâlâ'dan, bize haddimizi tanıyıp orada durmayı, bize ilim, rüşd ve hidayet vermesini, nefsimizin derecesini tanınamamızı, yetkili kimselerin de derecesini tanımayı nasibetmesini dileriz.

[71]

Vesselamü âleyküm..

Muhterem Üstad Şeyh Abdulaziz Uyunussüd {Humus İli Fetva Emini}'Un Açıklaması **Bismillahirrahmanirrahîm**

Sbdülaziz Uyunü's-Sûd'den, muhterem din kardeşim Ahmed İzzüddin el-Beyanüni hazretlerine. Allah onu İslama hizmette daim kılsın...

Allah'ın selâm ve rahmeti üzerinize olsun.

Şimdi: Allah'a hamdolsun ki, sizin benden dört bölüm halinde cevap isteyen mektubunuz elime geçmiş bulunuyor. Söze şöyle başlayalım:

«Al sana bir apaçık güzel incilerle dolu cevap:»

«Bunlara göre davranırsan doğruyu bulursun. Yüz çevirirsen benden sorulmaz artık.»

«İnha'üs-Seken, Makalat'ül-Kevseri ve Nasb'ür-Râye» önsözünden derlenmiş (bir cevap sunuyorum.)

Ve cevaba başlamadan önce Allah'tan bize itiba nasibedip, bid'attan uzak kılmasını diler, doğruyu ilham eden Cenab-ı Hakk'a hamdederim...

1- «Hadis sahih oldu mu, işte odur mezhebim.» Günümüzün başlıca fitnesi; en meşhur ve doğru yolda tanınmış imamlara bazı cahillerin dil uzatmasıdır. Onlara göre, mezhepleri bize yanlış gelmiş o zevatın mezheplerinin, Kitap ve Sünnetten dayanak ve delili yoktur.

Bu, tartışmasız ve apaçık bir iftiradır. Ve temeli ve belgesi bulunmayan iddiadır. Buna da yetersizlik ve anlayışsızlık sebep olmaktadır. Halbuki:

«Nasb'ürRâye, İ'la'üs-Sünen, İhtilaf'ül-Fukaha, Müşkil'ül-Asar, Mean'il-Âsâr, AJükâm'ül-Kur'an, Ma'rifet'üs-Sünen, et-Temhid, el-İstizkâr, el-Hâvi, Nihayet'ül-Matlu'p fi Di-rayet'il-Mezhep, El-Muğni» ve daha başka birçok kitapta; imamların mezheplerinde vardıkları sonuçlar ve onların bütün delil ve dayanakları açıklanmakta, böylece de asiler zümresinin delilleri yıkılırken ve göğüsleri daralıp, bu iftiracıların nefesi tikanırken; Ehl-i Sünnet'in gönülleri parlak ışıklarla aydınlanmaktadır. Bunlar da, güneş gibi doğan kuvvetli delillerin en üstün senetler içinde ve sayısız metinlerde ortaya çıkışıyla gerçekleşir. Ve bu metin ve delillerinde boş laf görülemez. Aksine kolayca elde edilecek olgun meyveler gibi, onlara ulaştın mı ve kavradın mı, iftiracıların hamlıkları ortaya vurur. Çünkü bu saldırganlar, onların metodlarını anlamaz, prensiplerini araştırmazlar da bu yüzden yanılığa düşerler. Halbuki mesela, muhaddislerce zayıf görülen bir hadis bile başkalarınca sahih olabilir. Ve aksi de variddir. (Bu kadarını bile bilmemek yanılmaya yeter.)

Şu da bir gerçek ki; sahih ve zayıf diye ayırma usulü de zannidir. Çoğu zaman bu ayırım, müçtehid ve muhaddisin arzusuna kalmıştır. Eh, bir müçtehid veya muhaddisin, başka türlü tasnif etmesi yüzünden bir başkasını kınaması gerekmez. Görmez misin, Müslim bazı hususlarda Buhari'ye muhalif tutumdadır r Birisi, ravilerin zincirinde, bir kere buluşup görüşmeyi şart koşarken, öbürü bunu şart koşmuyor, sadece asırdaş olmalarını ve görüşme imkânlarının var olduğunu tesbitle yetiniyor. Cumhur da bu son şekli ittifakla kabul etmiştir.

Aynı şekilde, kendinden önceki şeyhi ve kendinden nakleden ravisi sika olunca ve hadis de münker olmadığı takdirde, meçhulün rivayetini kabul ve onunla ihticac hususunda İbni Hibban, Cumhur-u muhad dışına muhalefet etmiştir. Peki, Hanefiler bazı usulj lerde aynı davranırsa niçin hoş görülmez? Nitekim İbi ni Teymiye de «Refül-Melâm An Eimmet'il-A'lâm» adlı risalesinde şunları söyler:

«Bilinmeli ki, ümmetin güvendiği kabul ettiği imamlardan hiçbiri, Resulullah (S.A.V.) m sünnetine büyük küçük hiç bir hususta kasten muhalefet etmezler. Şayet, onlardan bir görüş nakledilir de, sahih hadise ters düştüğü görülürse, onun muhakkak bir sebep ve mazereti olmalıdır...»

Bu özürleri açıklamada bir hayli şey söyler ve şuna varır:

«Üçüncü sebep: O bir hadisin kendi içtihadıyla zayıf olduğuna inanır, başkası da ona muhalif görüş bildirirse, bunun da sebepleri var:

Meselâ, birisi hadisin ravisini zayıf görürken, öbürü sika olduğuna inanır. «Rical ilmi» ise çok geniştir. Ulemanın da, Rical ve ahvali hakkında ihtilafları ve icmai vardır. Başka ilmin dallarındaki mütehasısların da olduğu gibi.»

«Dördüncü sebep: Âdil ve hafız'ın ahad haberini almada bazı şartları vardır ki; başkaları o hususta ayrı şart arar. Meselâ; bazısı hadis usül ölçülerine aykırı olunca Kitap ve Sünnete (genel haline) uygunluğunu ararken, bazısı da muhaddisin fakih olmasını şart koşar. Bazısı da (Hanefiler) hadisin yaygınlaşmış olup tanınmış olmasını şart görür, — eğer belva-I âmm hususun da vb. ise— ki, bunlar bahislerinde bilinir...»

(Özetle)

Şu da açıktır ki; bir müçtehidin zann öbür müç-tehidi bağlamaz. Çünkü imamların hadisler karşısındaki kanaatleri zanni galibe dayanır.

Şimdi birisi; falan şu hususta hata etti dedi mi onun o konudaki hatası kesinleşmez, sadece bir ihtimali ortaya koyar. Bu ihtimal belirtisi ise, bir başkasının da aynı ihtimali tercih edip (Öbürünü hatalı göstermesi) ni gerektirmez...-

(Bunun devamı üçüncü cevapta gelecek) 2 — «Nereden aldığımızı bilmeden bizim kavlimizi almak bir kişi için caiz olmaz...»

«Sakin Yakub -Ebu Yusuf- benden her duyduğunu yazma, çünkü ben bugün bir görüş bildirir yarın terkederim... Yarm da bir görüşüm olur ondan da öbür gün dönebilirim...»

Ebu Hanife'nin en belli özelliği, şûra'ya dayanma-sıydı. Ve ta sahabeye kadar cemaatlerin birbirinden telakki etmesi ile ola gelmiştir.

Tahavi'nin senediyle Muğire bin Hamza'dan naklettiği üzere; İbni Ebi Avvam der ki:

«Ebu Hanife'nin kendisiyle birikte kitapları tedvin eden talebeleri kırk kişi idi. Büyükler büyüklerden ala geldiler...»

Yine, Esed bin el-Furat'a isnadla şöyle der • «Ebu Hanife'nin, kitap tedvin eden talebeleri kırk kişidir. Bunların en önde gelen on tanesi şunlardı : Ebu Yusuf, Züfer bin el-Hüzeyle, Davud et-Taî Esed bin Amr, Yusuf bin Halid es-Semti (Şafii büyüklerinden biri), Yahya bin Zekeriyya bin Ebi Zaide Yahya bin Main'de, «Tarih ve fiel» kitabında şunu nakleder -«Ebu Nuiym (el-Fazl bin Dükeyn) der ki; Züfer'in şunu söylediğini duydum :

«Biz Ebu Hanife'ye, Ebu Yusuf ve Muhammed bin'-il-Hasan'la sık sık giderdik. Ve ondan duyduklarımızı yazardık.» Züfer şöyle ekliyor: «Birgün Ebu Hanife Ebu Yusuf'a «Sakin Yakup, benden duyduğun herşeyi yazma. Çünkü bugün bir görüş bildirir, yarın vazgeçerim. Yarm da bir başkası için onu bırakabilirim.»-dedi. Bakınız o .meselelerin yazılışında talebeleri nasıl kontrol ediyor; herhangi biri bir şeyi layıkıyla tahkik etmeden yazmaya kalkınca...»

Artık bu türlü bir haberi saydıktan sonra muvaffak el-Mekki'nin (c. 2, s. 232) doğru söylediğini de kabul etmek durumunda kalırsın. O, Ebu Hanife'nin büyük talebelerini saydıktan sonra şunu söylüyor: «Onun mezhebi, aralarındaki müşavereye dayalı olarak kuruldu. Tek başına onlara danışmadan bir iş. yapmadı. Bunu da din namına çalışmak ve Allah'a,. Resulüne (ve mü'minlere) aşırı bağlılığından yaptı.. Meseleleri tek tek taktim eder, onları dinler, kendi görüşünü ortaya koyar, bir ay veya daha fazla onlarla bunu tartışır. Nihayet mesele bir kesinliğe varınca,, onu Ebu Yusuf, usul (kitabında) e kaydeder.

İşte böyle böyle bütün usuller kurulmuştu. Bu ise, tek başına ve kendi kendine mezhebini te'sis edenlere karşı, daha uygun, daha doğru, gerçeğe daha yakın ve gönlü tatmin bakımından daha müessir yoldur.

Bundan da anlaşılır ki; Ebu Hanife, onlara açtığı, meseleleri zorla kabul ettirmez; üstelik onların da reylerini belirtmelerini sağladı. Mesele onlarca tam açıklık kazanınca, delili sağlam olanı alır, delili çürütüle-ni ise terkederlerdi.

Peki, «Kaynağını bilmeden bizim sözümüzle görüş, belirtmek kimseye helâl olmaz» şeklindeki sözde ne: ı anlatılır?

' İşte ufukları tutan ve benzersiz bir doğuşa sahih i mezhebin çıkış sırrı budur. Yine budur, onun görüş-■ lerine göre fetva verenlerin haklılığının ve çok oluşunun sırrı. Çünkü bu yol en mükemmel yoldur; fikihtaki tatbikat ve halkı eğitip yetiştirmede...

Bunun için de İbni Hacer (R.A.) «Hayrat'ül-Hi-san»da (S. 26) diyor ki: «Bazı imamlar; ünlü İslâm ' müçtehidlerinden hiç birisinin Ebu Hanife kadar dost ve talebesi olamamıştır. Ve yine Ebu Hanife'den ve talebelerinden yararlandığı kadar, müştebeh hadislerin tefsiri, istimbat edilen meseleler ve olaylar, yargılama ve hükümler konusunda ulema ve halk başka hiçbir imamdan onun kadar faydalanamamıştır» derler.»

Mecd bin el-Esir de, «Cami'ül-Usûl'de şu tarzda bir ifade kullanır:

«Gizli bir ilâhi sır ve hikmet buinunmasaydı, bu ümmetin büyük bir kesimi ta o günden bugüne, Allah'a ibâdetini bu şanlı imamın mezhebine göre ya-pagelemezdi...»

İbni Hacer ve İbni Esir ise Hanefî mezhebinde değiller, kendi mezheplerinin imamını övüyorlar diyelim (R.A.)...

Hasılı, bu mezhebin hususiyetlerinden birisidir; «Şûraya dayanarak kurulmuş ve uzun tartışmalardan sonra yazılmış ve ta birinci ve esaslı kaynağı olan sahabe fakihleri topluluğuna varıncaya kadar cerna-atlerce birbirinden ala ala nakledilmiş olması... Sonra da cemaatler, ta Allah'ın murad ettiği güne kadar, olayların hükümlerini göstermeye uğraşacaklardır...

İşte böylece, mezhep, çağın ihtiyaçlarına ve beşeriyetin gelişip yükselmesine cevap verecek şekilde yürüyüp gidecektir.

İbni Kayyım «A'lam'ül'Muvakkîn»de, taklid taraflılarının delillerinin reddi için şunları söyler:

«Yetmiş ikinci yön: Sizin «Resulullah'm sahabeleri memleketleri fethederken, halk İslama yeni girdiğinden, sahabeler onlara fetva verirler

onlardan hiç birine, bu fetvanın delilini tanımak ve gerçeği aramak hususunda vazife yüklenmezlerdi.» [72] sözünüzün cevabı şudur:

Onlar o devirde fetva verirken, Resulullah'm ne söyleyip ve ne yapıp neyi emrettiğini tebliğ ediyorlardı. Bu yüzden fetvaları da hem hükmü hem de delilini vermiş oluyordu. Ve onlar; bu Nebimizin kendi döneminde bize bildirdiği, bizim de kendi dönemimizde size aktardığımız şeydir diyorlardı. Sonuç olarak, onların haber verdikleri şey delilin kendisi oluyordu, aynı zamanda hüküm. Çünkü Resulullah CS.A.V.) Efendimizin sözü hem hüküm hem de hükmün delili idi. Kur'an da aynı... Lisanlar ise, o gün için Allah Resulünün söylediğini emredip, yaptığı şeyleri elde etmeğe çalışırdı. Sahabe ise onu tebliğ ediyordu...»

Ben de derim ki: Bu genellemedeki rastgele biçip dökme sırtıyor. Hani bu tarzı kabul edecek olsak sizin «...Onların verdiği fetvalar hem hüküm, hem de delildir» sözünüze göre; o zaman sahabenin fetva ve görüşleri hep birden «Hadis-i Merfu'» olmuş olur. Ve o zaman sahabelerin fetvalarının aynı ile hüküm ve hüccet olduğunu itiraf ettiğinize göre de; İbni Mes'ud (R.A.) un görüş ve fetvasını alır ve hadis-i merfu'u terkederse, Hanefîlerin de ayıplanmaması gerekir!..

Yine iki hadis tearuz edince de tercih yolu ile işlem yapılır. Eğer kıyası veya başka bir şeyi tercih ederse; (mesela sahabe kavlini merfu' hadis üzerine) o zaman da size göre sahabe kavlini almak caiz olması uygun görülürken, bunu yapanları zemetmemiz de caiz olmaz. Anlayın ey taklid aleyhtarı kimseler! Yine sahabe (R.A.) kendi re'yleriyle fetva vermemiş olunca; imamların fetvası için ileri sürdüğümüz iddia niçin caiz olmasın: Demek sahabeden alanlar da sadece, sahabenin söylediği, yaptığı ve emrettiğini tebliğ etmiş oluyolar. Etba'ut-Tabiin de, aynı şekilde Ta-biun'un söz, iş ve emirlerini tebliğ etmiş oluyolar. Bu böyle sürer gider... Ve hep peygamberden nakil olmuş ve hüccetle hüküm birlikte tebliğ edilmiş olur...

Şayet, «Muhaddislerin naklettiği hadislerle muhalif düşen sahabe fetvalarının durumu ne olur?» diyecek olursanız. Biz de deriz ki: Sahabenin fetvalarının aynı kişilerin naklettiği merfu' hadisler karşısındaki durumu ne olur? Bunu ise batılla uğraşan ve hak karşısında da iki gözü kör olandan başkası görmemezlik-ten gelmez. Sizin cevabınız ne ise, bizimki de o olacak bu konuda...

Bana göre İbni Kayyım'un bu sözü, genel çizgileriyle çürüktür. Çünkü aleyhinde deliller var. Meselâ, sahabe birçok meselede fetva vermiş içtihad etmiş, halk onlardan delil istememiştir. Bu ise taklidin kendisidir. Ve fakat bir yönüyle de, sahabenin fetvalarının çoğu kere, Nebi (S.A.V.) den nakil ve onun emir, fiil ve sözlerini tebliğ etmek biçiminde oluşu doğrudur ki; o zaman bazı hallerde re'ysiz tebliğ tarzına göre sahabe fetvası tercihe şayan olur ve müçtehidin onu sarahaten merfu' hadise tercihi caiz olur.

Bundan ve sözlerimizin iyi düşünülmesinden anlaşılacak (inşallah) ki, biz İbni Kayyım'm zannettiği mukallitlerden değiliz. Ama biz onların Kur'an ve Sun-net'e en güzel uyan insanlar olduğunu ve muhaddislerin olduğu gibi, onların da hadisler hususunda özei metodları bulunduğunu bilerek taklid ediyoruz. Eh onlar, bazı hadislerin beyanı ve onlarla amel ve bazısını terk hususunda muhalefet etmekle bizim ayıplanmamız gerekmez. Çünkü bu iki grubun metodları da içtihadı dayanır. İctihadlarda ise fazla söze gerek yok.

Ve zaten alimlerimiz, nasrlara aykırı olunca imamlarının görüşünü sahabe kavli adına terkedirdi. Bunun da her akli başında kişinin bildiği gibi mezhep içinde çok örnekleri vardır.

Ve niceleri de imamımızın benzeri veya taJebîeri-ne denk imamların görüşüyle fetva vermişler; onlar; a delilini vb. kuvvetli görünce, Elhamdülillah biz sırf tarafgirlik yüzünden mezhep sahibinin görüşüne saplanıp kalmak yerine onu biz de, bize uyanlar da basiretle taklid ederiz. «Allah'ı tenzih ederim ki, müşrik değiliz.» Bu türlü taklidden ise, sade İbni Kayyım değil, hiçbir fert uzak kalmaz, herkesin ihtiyacı vardır. Hatta onsuz dinin selâmeti mümkün değil. İbni Kayyım'm, uyduluk ve emre boyun eğme» diye adlandırdığı şey ise, aynı şeyin değişik ifadesi oluyor: «Bizim anlatımımız türü türü, senin güzelliğince tek. Bütün ifadeler ise sadece bu güzelliğe işaret eder.»

Kim bu tür taklidi terkeder, sefefe uymayı hor görür, kendini müçtehid ve muhaddis sayarsa ve kendisini hüküm istimbatma ehil hissederse; böylece de şu dönemde, Kitap ve Sünnetten meselelere cevap vermeğe yeltenirse, İslâm bağı boynundan attığı muhakkaktır veya o kapıdan tard edilmek üzeredir!..

Vallahi şu selefi taklid etmeyi, her görüş ehlini zemmeden tayfa dışında; okun yaydan fırlayıp çıkışı gibi dinden çıkan, bir zümreye rastlamadım. Nitekim büyüklerden birisinin de iyi araştırdıktan sonra itiraf ettiği gibi: «Taklidi bırakmak, âmme hakkında ilhad ve zındıklığın temelidir.»

Ve yine diyorum ki (ulema hakkında daha önce de söylediğim gibi); takva ve vera' sahibi, Allah'tan hakkıyîe korkan, Âlâh ve Resulüne muhabbetinden dolayı gerçeği bulmak için her şeyini harcayan kimseler kırmızı kibrit gibi, günümüzde çok nadir bulunur. Ve çoğu kimse de, taklidi terkedince ruhsata uymaya ve nefesine mağlup olmaya ve sonunda zevkini putlaştırmaya başlar. Ve birçoğu da taklidi, sırf mu-kallidlerle uğraşıp müslümanları ifsat etmek ve bir bakıma kitleleri zındık ve mühlid yapmak için terke-der. Tekrar edelim; halkı taklitten vazgeçirmenin zındıklık ve ilhada esas olduğu bilinen şey. Nitekim bazı büyüklerimiz, «Hadisle amel ettiğini iddia edenler aslında nefislerinin hadisiyle amel ederler. Yoksa Peygamber Efendimiz (S.A.V.) in hadisiyle değil» diye bu gerçeği ifade etmişlerdir.

3- «Bizim ve her insaf sahibinin Ebu Hanife (R. A.) hakkında kanaati şudur: Eğer o, şeriatın tedvinine kadar yaşasa, hafızların köy kent, gezip (din kaynaklarını) toparlamasını müteakip, onları elde eder ve yaptığı bütün kıyasları terkedirdi. Zaten öbür mezheplerde onunlike göre daha az olması yanında, onun mezhebinde de kıyas (la varılan hükümler) çok azdır.»

«Delilimi bilmiyenin, benim sözümle fetva vermesi yasaktır.»

Aynı şekilde Hafız da «Feth»inde, «Kimse öğle namazını kılmasın, Beni Kurayza'ya varıncaya kadar.» Hadis-i şerifi hakkında, şöyle diyor: Buhari bunu ezberine göre yazmış, lafzına dikkat etmemiştir. Zaten bu tarzın ona göre caiz olduğu bilinir...

Müslim ise bunun tersine, çok kere lafzını tesbit eder. Artık ben de, Müslim'inkine uygun düşen lafızda (Buhari'ye muhalif olsa da) aksini caiz görmem...»

Ben de derim ki; işte bu Müslim'in en belirgin ve üstün özelliğidir. Nitekim hadiste güzel tasnif ve bütün nakil tariklerini bir noktada toplama ustalığı bakımından da seçkindir. Bu sebeplerden ötürü de birçokları Müslim'in kitabını, Buhari'ye tercih ettiği görülür. Burada, Buhari'nin hadis naklinde lafzına riayet etmeden mânasının naklini caiz gördüğünün isbatı da vardır... Belki de bu, Malik'in, Medinelilerin ameline aykırı olunca haber-i vahidi terketmeye dair görüşünün esasıdır.. Çünkü Medinelilerin ameli, en hayırlı dönemlerde olduğundan, Peygambere isnadı bakımından haber-i vahidden daha sağlamdır. Bu tür haberin iyi zaptedilip edilmediğini, lafız ile mi, mâna olarak mı nakledildiği, anhyarak mı, anlamaksızım mı aktarıldığını bilmiyoruz... Hanefilerin şu görüşünün esası da budur: Âhâd haber, meşhur sünnete tearuz etmiyorsa kabul edilir. Ona aykırı ise o şazdır. Yine ahad haber, «belva-i âmme» konusunda geldiyse, şazdır. Çünkü, böyle hadisler için ahad haber bulunması insanlar

[73]

arasında mümkün görülmez.

Bu husus böylece anlaşıldı ise; şimdi dört halife zamanında bilinmeyen hatta şeyheyn (İmam Buhari ve Müslim) devrinde bile tanınmayan nihayet daha sonrakilerin uzak ve ücra ülke ve diyarlara sefer edip arayıp taramasıyla da tanınmamış olan, ne Hicazlılar, ne Medineliler ve ne de Iraklılar da izi bulunmamış hiçbir hadis delil diye alınmaz.

Bu çeşit hadisler ise, «zaruriyat-ı diniye» [74] den olamaz. Hem zaten İslâmın yerleşip yayılması Hz. Ömer (R.A.) döneminde tamamlanmıştı. Ondan da öbür Raşid halifeler devrinde uzayıp gitti. Böylesi za-rurat-ı diniye'den her şeyin onların döneminde ve o günkü sınırlar içinde tamamen ortaya çıkmış olması tabii ve zaruridir. Çünkü onlardan ve ülkelerinin insanlarından saklı kalması daha sonra uzak ülkelerde ortaya çıkması, hele ücra yerde görülmesi şaz olduğunu gösterir. Sahih olduğunu kabul etmek bile o da artık zarurat-ı diniye değil de zevaiden bir şey olur...

Onun içindir ki, Hz. Muaviye: «Size gerekli olan hadisler Hz. Ömer devrinde ortaya çıkanlardır. Çünkü o, Resulullah (S.A.V.) dan hadis nakletmede insanların en dikkatli davrananı idi.» Bunu Zehebi, «Tezkiref-ül-Hüffâz»da, İbni Aliyye'den, o da Recca' bin Ebi Se-leme'den şöyle nakletti: Muaviye'den bana şöyle gelmiş...» halk onun (Ömer) zamanında ancak doğru ezberleyip koruyabildiklerini nakledebilirdi. Ve onu böylece açıklamaları zaruri idi. Aksi halde zaid sözleri ve tam kavramadıkları şeyleri anlatamazlardı.

Yine Hz. Ömer'in bilinen bir usulüdür: Bir kimse kendisine iyi bilmediği birşeyi ResuluUah'tan nakletti mi, ona derdi ki; «sana şahitlik edecek biri var mı? Yoksa seni cezalandıracağım!..»

Zehebi: «İşte bu sika iki ravimn haberi, tek ravi-nin nakli olarak kalandan daha kuvvetli ve tercihe şayan olduğunun da delilidir» diyor.

«Ve burada, hadislerin nakil tariklerinin çoğalmasıyla, zan derecesinden ilim derecesine doğru terakki edebilmesi için bir teşvik var.

Çünkü vahid haberin unutulması veya vehme karışması mümkün iken, iki sikanın karşısında bir kimse muhalefet etmedikçe, vehm ve nisyan ihtimali akla gelmez...

Bana göre ise burada, Peygamber (S.A.V.) den geldiği sadece tek yolla bilinen hadislerin hiç birinin «Zaruriyat-ı diniye»den olmadığına da işaret vardır. Çünkü böyle şeyler (e dair haber) in tek ve özel değil, umumi bir tarzda gelmesi gerekirdi. Hz. Ömer'in, «Seni cezalandırırım» şeklindeki sözü de buna karinedir.

Yine diyorum ki; artık Ebu Hanife (R.A.) nin, hadislerin tedvininden önce oluşu sebebiyle, mezhebinde kıyasın fazla bulunmuş olması gibi bir tez üzerine, onu savunma sadedinde; «Eğer şer'î hadislerin tedvinine ve onları hafızların köy kent gezip toplamasına kadar yaşasa ve elde etseydi, yaptığı tüm kıyasları ter-kederdi...» gibi sözlerle hiç yer yoktur. Çünkü diyorum; şayet imam (R.A.) o devre yetişse, dört halife döneminde zuhur eden hadislerden başkasını almazdı. Zaten onların döneminde derlenmiş ve ortaya çıkmış olan hadislerin hiç birini kaçırmış da değildi. Çünkü Hicaz, Medine ve Irak'ın bildiğini tamamen almıştı, biliyordu. Bunu da — yukarda geçtiği gibi — hadis aldığı şeyhlerin çokluğu ve kendisinin imamların şahitliği ile, döneminin en alimi olması isbat eder... Kalanı ise ya şazdır yahut amel etmeyi gerektirmez şeyler... Hatta, imamın şer'an amel egereken hadislerden bir kısmını fevt ettiğini farzetssek bile; Ebu Yusuf, Mu-hammed, Züfer, İbn'il-Hüzeyl, İbn'ül-Mübarek, Hasan İbni Ziyad vb. talebeleri hadislerin tedvin edildiği döneme kadar yaşamışlardı. Yine, Tahavi, Kerhi, Hakim (Kâfi Müellifi), Abülbaki bin Kani', el-Müstağferi, İbn'iş-Şarki, Zeykî vb. hafız ve tenkidci hanefî muhad-disler vardı. Bunlardan birçoğu, Hadis-i Nebi'nin toplanıp tertip ve ayıklanması dönemini gördüler, sahihi ile sakatını tanıdılar, meşhur ve ahad olanını gördüler.

Bu durumda, eğer Ebu Hanife'nin yaptığı kıyaslarda hadislere aykırı durumlar bulsalar; Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve el-Hasen gibi seçkin talebeleri onları terkeder, mezhebinin bu kısmında üstadlarına muhalefet ederlerdi. Ve zaten Hanefî mezhebi, İmamın ve seçkin talebelerinin görüşlerinin toplamıdır.

Onlardan sonra gelen Hanefî muhaddisleri, bazı meselelerde Şafii'nin sözlerini tercih ettiler. Hatta bazen. Malik bazen de Ahmed'in sözünü... Böylece de delille tercih ettikleri şeylere fetva verdiler.

Bütün bunlar, onun mezhebinin kurduğu esas ve ölçüler içinde cereyan etmesi sebebiyle, hepsi Ebu Ha-nife'nin mezhebindedir.

Meselâ; Nass zaif bile olsa Kıyasdan önce gelişi bunlardan birisidir. Böylece de — elhamdülillah — onun mezhebinde hadise karşı bir söz bulunamaz. Ancak, bizzet de bir başka hadis bulunup bizi te'yyid ederse, o başka!. Bir de, biz bir hadise zahiren muhalif gö-rünürsek bizzet o hadisin bir te'vili vardır, muhalefet etmiş değildir.

Bütün imamlar ve bağlıları da böyle yaparlardı. Demek ki, herhangi bir kimse bütün hadislerle toptan amel ettiğini iddia edemez. Aksine bütün insanlar; ya o hadisi zayıf saydığı, ya nassa muhalif gördüğü, ya-hutta meşhur veya mütevatir habere ters gördüğü, belki de şaz veya muallel veya mensuh, hatta herkesin anlayamayacağı cinsten müevvel bir haber saydığı için bir kısmıyla amel ederken bir kısmını terketmiş olur...

İşte böylece taklidi inkâr eden adamın, hadisin aslıyla doğrudan doğruya amel etmesi mümkün değil. Çünkü o da bazı alimleri taklid etmeyi gerektirir. Şöyle ki; âlimler, şu hadis sahihtir, şu zayıftır, bununla amel vacip, sununla gereksiz, hatta bu caiz, şu müs-tehab yahut amel haramdır... gibi beyanda bulunur. Bu beyanlara uymaksa, hükümlerde görüldüğü gibi tam anlamıyla taklittir. Çünkü, hadisin alınmasının vacip veya aksi olması, ya da onu almanın haram veya aksi olması kesinlikle birer hükümdür...

Bunun için merhum fakihler sünnet araştırmasında kabulünü reddini, amelde alınması veya reddedilmesini, yine alıkâmda malzeme olması yüzünden, fıkıh ve usulünde ravilerin hükümlerini vs. açıklamış olduğu halde, bu adamlar hâlâ kıyası ve (ahkâm hususunda re'sen) içtihadı inkâr ediyorlar. Peki hadisçileri nasıl taklid ederler bu konuda? Ve onların hadisi doğrulamak veya zayıf diye ayıklamaktaki zan ve içti-hadlarını nasıl kabul ederler?..

Birkaç kere söyledik ki; hadisin sahih veya zayıf olması, ravmin sika ve zayıf olması, bütün bunlar, muhaddisin zevkine, zan ve içtihadına bağlı

şeylerdir. Bu yüzden de hadis konusunda aralarında bir sürü çekişmeler vardır. Birisi hadisi zayıf sayarken öbürü sahihe çıkarır. Biri raviyi zayıf gösterirken öbürü sika bilir. Bunların hepsi kanaatların ihtilafından ibaret değil mi?.. O halde, anla ve herkesin büyüklüğünü teslim ettiği, bütün imamların da büyüklüğünü ve hizmetini itiraf ettiği, emin bir imamı inkârda acele etme!

4- Madem ki, alimler hadis-i şeriflere emek verdiler, sağlamını sakatından, nasihini mensuhından ayırd ettiler... Peki bunları gören ilim ehline neden bir gayret gelmiyor ki böylece çalışıp, dinde içtihad yapsınlar tıpkı önceki imamlar gibi?..

Allah rahmet etsin, Üstadımız Kevserinin dediği gibi: «Mezhepsizlik dinsizliğin köprüsüdür.» Eğer insaf sahibi kimse bu sözü düşünürse yeterli mânâyı kavrar. Demek, mezhepsizlik birtakım hayal ve tahminlerle süslense de, yalancı ve sahte pırlantılar verse de; önce insanı ilgisizliğe, sonra hafife almaya, en son da dinde inkarcılığa götürür. İşte onun sözlerinden bir kaç tanesi:

— «Her müslüman, alim kisvesine bürünmüş birtakım kimselerin bulunmasına son derece esef eder.»

Şöhret aşkı bunları, ilk devirler fukahasının, kusurlarını bulma mevkiinde görünmeğe ve öyle garip üsluplar uydurmak için teşebbüste bulunmaya sevk ediyor ki; bu üsluplarla, söz cambazlığı yapıyor ve mezhepçiliği ortadan kaldırmaya (ki, dört mezhepten başkası bize tevâtürden gelmemiştir. Onların dışına çıkanlar ise sapık, saptırıcı ve bid'atçıdır) çağırıyorlar. Ve öyle yeni içtihatlarla ortaya çıkıyorlar ki; yapacakları (sözüm ona) içtihadlarını mezheplerin yerine koyarak mezhepsizliğe dair olan, kendi müçtehitliklerini sağlamlaştırmağa çalışıyorlar. Bu hususta, şöhret aşkıdan başka dayandıkları hiçbir temel de yok.

Bunların, bu muazzam dinin düşmanlarını şakirtleri olduğu şüphesizdir. Yine, müslümanları din ve dünya işlerinde aralarına fitne sokup parçalayarak, hedefinden saptırmak isteyen kimselerdendir bunlar! Böylece onları kavgaya, danlıp yüz çevirmeye itecek, günbe gün o İslâm güneşinin doğuşundan günümüze kadar uzanan bir kardeşliği arkada bıraktırtıp, parça-! lamak isteyenlerdendirler.

İslâmın doğuşundan ta günümüze kadar hiçbir dönemde, ulema fıkıh ilmine verdiği önemi hiçbir ilme vermemiştir.

Bunun için, Resulullah (S.A.V.) sahabesini dinde fakih yapmaya uğraşmıştır. Onları istinbat tarzlarına da ahştırmıştır. Öyle ki; sahabelerinden altı tanesi, daha onun sağlığında fetva verirdiler. Resulullah (S.A. V.) Refik-i alaya intikal ettikten sonra da, başka sahabeler onlar gibi fıkıhta derinleşmeye çalıştılar. Bunların da sahabe ve tabiun arasında fetva veren tanınmış şakirtleri vardır.

imdi; Medine vahyin indiği yerd. Ve ilk üç büyük halife öneminin sonuna kadar sahabeler topluluğunun -karargâhı idi. Medinelilerin büyük kısmı da, sahabeden naklen, yayılmış birçok hadisi ve fikhî meseleyi toplamada gayret gösterdiler. Öyle ki; Medinelülerden «yedi fakih» in fıkıhta büyük bir derece ve mevkii vardı. Nitekim, İbni Ömer bile — Sahabe-i kirama saygısından ötürü— Said bin Müseyyeb'den, kendi babasının verdiği hüküm ve tatbikatlarını sorardı. Çünkü tabiundan olan bu zat, sahabelerin tatbikatında geniş bilgiye sahipti.

Daha sonra onların bilgisi, Medine ehlinde Ma-lik'îni üstadlarına geçti. Ve Malik onları toparlayıp etrafına yaymaya başladı. Böylece de mezhebi, hem usul hem fûrû bakımından kendisine nisbet edildi.

Devirlerin geçişiyle, onun delillerinin kuvveti ve usulünün elverişliliğini beğenerek büyük âlimler de onun yoluna girdi.

Eğer bu bilginlerden Malik'e bağlı birisi kalkıp, yeni icadettiği bir mezhebe çağırırsa, ilminin genişliği ve görüşünün gücü ile ilim ehlinde kendisine tabi olanları bulabilirdi. Fakat bu âlimlerin hepsi, Medine âliminin (İmam Malik'in) mezhebine uymakta devam etmeyi tercih ettiler. Çünkü söz birliğine olan düşkünlükleri vardı. Ve mezhep sahibinden nakledilen bazı zayıf meselelerin, kuvvetli delil ve mezhep ehlinde yetkililerin isabetli re'yeti ile ortaya çıkan sağlam görüş karşısında mezhebin görüşünün terkedileceğini bilirlerdi...

Ve gün geldi, mezhebin zayıf noktalarını tamamlayanların emek ve katkısıyla mezhepler bütünüyle kuvvetlendi.

Bu durumda, daha sonra gelenlerden bir kimse kalkıpta karşı çıkar veya mezhebi toslarsa kendi başını kaybeder.

Ve yolunda yürünen öbür imamların mezhepleri de böylece tekemmül etti. İşte, Küfe. Faruk (R.A.) murup, Arap kabilelerinin fasihlerinin iskân etmesini müteakip, İbni Mes'ud'u da oraya halkı fıkıhta aydınlatması için göndermiş ve şöyle vasiyet etmişti: «Ben size Abdullah'ı nefsimde tercih ederek gönderiyorum.» Abdullah da cidden ilimde, sahabe arasında büyük bir mevki sahibiydi. Hani onun hakkında Ömer «İlimle dopdolu bir hazine» diyordu. Yine hakkında şu hadisler varid olmuştu: «Ben, ümmetim için İbni Ümmü Abd'in razı olup, uygun gördüğünü uygun görürüm.»

Ve «Kur'an-ı Kerim'i tam nazil olduğu biçimde okumak isteyen, onu İbni Ümmü Abd gibi okusun!..»

İbni Mes'ud'un kiraati, Asım'ın Zerr bin Hubeyş kanalıyla ondan naklettiği tarzıdır. Tıpkı Hz. Ali (K.V.) kiraatini, Asım'm Ebu Abdurrahman Abdullah bin Hebey es-Selemi kanalıyla naklettiği gibi... Ve böylece İbni Mes'ud, Ömer (R.Â.) devrinden başlayarak, ta Osman (R.A.) dönemi sonuna kadar tarife sığmaz bir gayretle Küfe halkına fıkıh öğretti. Öyle ki, gün oldu Küfe fakihlerle doldu.

Ali bin Ebi Talib (K.V.) Küfe'ye taşınca da, fa-kihlerin çokluğundan son derece memnun olmuştu. Ve buyurdu ki: «Allah İbni Ümmü Abd'e rahmet etsin, bu kasabayı ilimle doldurmuş.» Ve onu takiben de ilim beldesinin kapısı Ali (R.A.) devam etti onlara fıkıh öğretmeye. Ve nihayet Küfe, fakihlerin hadisçiler ve Kur'an ilimleriyle, Arap edebiyatı ustalarının çokluğuyla müslüman beldeler arasında misilsiz olmuştu... Özellikle de, Ali bin Ebi Talib (K.V.) in hilafet makamını oraya taşınması ve sahabenin en kudretlilerinin ve fakihlerinin oraya göçmesiyle...

Nitekim, İclî de; gelip Küfe çevresinde ilim neşreden sonra da birçoğu Irak'ın öbür şehirlerine intikal edenler dışında, orasını yurt edinip yerleşen (1500) sahabenin bulunduğunu kaydeder. Böylece Ali ve İbni

Mes'ud'un ashâbı olanlar o kadar çoğaldı ki, hal tercümelere yazılsa, kocaman bir kitab olurdu. Ama tabii burası onların isimlerini saymanın da yeri değil. Maa-mafih, İbrahim bin Yezid'ün-Neh'î bunların çeşitli konulardaki ilim de fikirlerini toplamış, onun görüşleri de; Ebu Yusuf ve Muhammed bin Hasan İbni Ebi Şey-be'nin «Musannef»i ve ötekilerinin eserlerinde yer almıştır. ..

Bu öyle bir zattır ki; Hadis kritikçileri onun mür-sellerini sahih addederler ve onu bütün seçkin âlimlere tercih ederler. Nitekim İbni Ömer onun meğazi rivayet ettiğini görünce : «Gerçi ben gördüm Resulul-lah'm bu savaşını ama, o gazayı benden daha iyi ezberlemiştir» der.

Enes bin Şirin ise; «Küfe'ye gidince dört bin hadis okuyan, dört yüz kadar da fıkıh okuyan insan gördüm» diyor.. Rami Hüzmüzi'nin «Fasıl»mda da bu kayıt vardır.

Ebu Hanife, işte bunların bütün bilgilerini dercet-mişti. Bunları talebeleriyle tartışıp inceledikten ve bilhassa en seçkin ve fıkıhta, hadiste, Kur'an ilimlerinde ve lisanda derinleşmiş kırk talebesiyle görüştüğünden sonra meseleleri tesbit etmişlerdi. Bu durumlar, «Ta-havi» ve ötekilerinde kayıtlıdır.

Bu büyük imam için, onun mezhebinde olmadığı halde, Muhammed bin İshak en-Nedim diyor ki; «Karada denizde, doğuda batıda, uzakta yakında ne ilim varsa Ebu Hanife (R.A.) nin tedvinidir..»

Nitekim Şafii de «Halk fıkıh konusunda hep Ebu Hanife'nin şakirtleridir.» diyor.

Çünkü onun taebeleri ve talebesinin talebeleri fıkhı olgunlaştırdılar, artık tamamlayıcı bir söze yer bırakmadılar.

Sonra da Şafii (R.A.) geldi ve kaynakların bir kısmını derledi. Ve Mekkeli üstadlarından aldıklarını da ekledi. (Mekkelilerden) meselâ Müslim bin Halid İbni Cüreyc'den, o da Ata'dan, o da İbni Abbas'tan almıştır ilmi. Böylece Şafii'yi izleyenlerle doldu ufuklar ve dünya ilimle doldu...

Ömrünün sonunda Mısır'a yerleşip yeni mezhebini orada yayınca da, ora halkı onun ve talebelerinin ilmini telakki etti. Ve merhum orada gömüldü. Bu makalede öbür fıkıh imamlarının fıkhı yaptığı hizmeti saymaya yer kâfi değil. Ve bütün fakihler, fıkıh meselelerinin üçte ikisinde ittifak halindedirler. Üçte birisinde ise, çeşitli görüşleri var. Herbinin de delilleri var. Dayanakları ise fıkıhçıların tedvin ettiği kitaplarda kayıtlıdır. İmdi; mezhepler böyle kurulup, böylece takviye görüp tamamlanmış olunca; son zamanlarda şeriatla yetkisi olduğunu vehmeden ve mezhepliliği bırakıp, yeni içtihadlarla onun yerini dolduracağını iddia eden ve kendi liderliğini mezhepsizli-ğe dayıyan, kendini gösterme psikozundan ötede dayanağı bulunmayan biri çıkarsa; o kurulu mezheplerin bağlıları, bu tür vesveseyle hasta kimselere lâıyk olan lâkabı vermekte şaşıracaktırlar.

Bir zamandan beri, bazı kimselerden bu tür bir na'ra işitmeye başladık. Gördüğüm kadarıyla, bunların nefis ve gönüllerine gelenleri ortaya çıkarmaya büyük lüzum vardır. Gönüllerinde açığa vurdurman ki; şer'i kaza'da ve içtihadta değişiklik yaparak yerine kuracaklarına sonra yönelebilelim. Vakâr sahibi müslüman bu tür iddialara aîdanmaz. İslâm'ın usul ve fûrûunu Peygamber ve ashabından aldığı gibi tabii döneminden bugüne kadar koruyan, bekçiliğini yapan imamların çevresinden halkı dağıtmaya çağırın bu' çılgılığı duyunca da; bu na'ranın kaynağını aramak zorundadır. Ve bu fitnenin yuvasını ortaya çıkarmalıdır. ..

Hani bu fitne nâ'rası, samimi bir müslümandan gelemez. Hem de akıllı uslu bir İslâmî eğitim görmüş birinden... Aksine sadece bazı ilimlerin başlıklarını, yine kendi gayesine hizmete yeter zannettiği kadarıyla alan kimselerden gelir bu çılgılık.

Vekar sahibi o müslüman, bu yaygaraların kaynağını inceleyince, mü'mine has ferasetiyle o tiplerin sadece zahirde müslümanın emel ve elemleriyle ilgisi olduğunu, aslında ise müslümanın sırrını açmıyacağı kimselerle hemhal olduklarını ve geçmiş, eski olan her şeye düşman

olduklarını görür. Tabii fazilet güneşinin battığı yerden [\[75\]](#) gelenler hariç...

Yine akli başında olan müslüman, meselenin iç yüzünü kavrayınca İslâm topluluklarını mezhepsizli-ge davet eden bu çirkin ağzın şerhlerinden İslâm cemaatını nasıl kurtaracağını öğrenecektir.

Hak hep üstün gelir, altta kalmaz, O halde kitleleri yukarıda kuruluşuna kısmen işaret ettiğimiz, büyük imamların mezhebinden biriyle mezheplenmek-ten ayırmaya çağırın kişi, müçtehidlerin istinbat ettiği şeyleri toptan kabul etmek durumundadır. Çünkü, bu durumda müçtehid olmıyan her şahsa müçtehidler-den herhangi birinin herhangi görüşünü alması mubah olacaktır. Hem de bir tek müçtehid seçip onun görüşleriyle sınırlanıp bağlanmaya gerek kalmadan... Bu ise Mutezile'nin tutumudur. Sofiler ise İsp, müçtehidlerin azimet bildiren görüşlerini alırlar. Hem de bir müçtehide inhisar ettirmeksizin, sözlerinden seçerek...

Nitekim, Eb'ul-Alâ Sâid bin Ahmed bin Ebi Bekr er-Razî (Nureddin Şehid'in adamlarından) «el-Cem'u Beynetekva vel-Fetva, min Mühimmat'id-Din ved-Dünya» adlı kitabında fıkıh bahislerinden «Fetvanın gerekleri» bölümünde ve takvanın şartlarını özellikle dört imamın kavillerinde ararken buna işaret eder. Ama burada keyfilik mânası asla düşünülemez, ancak gerçeğiyle takva ve vera' vardır.

Mutezile'ye nisbet edilen görüşe gelince; müçtehid olmıyan kimseye müçtehidlerin istediği ve işine gelen görüşlerini almasını mubah saymaktan ibarettir. Halbuki, müçtehid olmıyana en azından gerekli olan bir müçtehid seçmesi ve bu en âlim, en mütteki olarak tanıdığı kimsenin fetvalarının küçüğüne büyüğüne ruhsat aramaksızın uymasındır (gerçekte böyle). Ama, her imamın ruhsat veren sözüne uyacak, canı istediği imamın cam istediği görüşünü alacak olursa bu düpedüz keyfiliktir. Artık burada dinden eser yoktur, asla... Bunu mubah bilen kim olursa olsun!..

Bunun için Şeyh İmam Ebu İshak el-Esferânî, müçtehidin isabeti konusunda şöyle diyor: «Başı safсата sonu zındıklık.» Çünkü onların sözleri isbatla nefy arasında değişir. Peki nefiyle isbat birlikte bulununca gerçek nasıl anlaşılır? Evet, bir müçtehidin bütün fikirlerine uyan bir kimse; müçtehid ister yanılınsın ister isabet etsin, o kimse sorumluluktan kurtulmuş olur. Öbür müçtehidler de böyledir. Çünkü hakim içti-had yapar isabet ederse iki ecir, yanlış içtihad varmış olursa bir ecir alır. Bu konudaki hadisler oldukça çoktur.. Bu da müçtehid taklid edenin, hata eden müçtehidin sorumluluğunun dışında kalışına göredir.

Bu ümmet, İslâm güneşinin doğduğu günden başlamış, kıyamete kadar devam edecektir. (Gökteki güneşe benzemez tabii. Onun fecri kuşluğu ve batışı vardır.) Müçtehid hata ettiği takdirde sorumluluktan kurtulmuş olmasa hata ettiği zaman bile ecir verilmezdi... Bizim sözümüz ise bu konuda değil...

Şeyh Ebu İshak el-Esferânî'nin «Musavvibe» fırkası hakkındaki sözü doğrudur. Buna binbir delil vardır. Ama yine konumuz bunu fazla tafsilatlandırmayı gerektirmiyor.

Mezhepleri dağıtmak emeliyle çıkan davetçi ise, uyulagelen büyük imamların, müslümanlar arasındaki ayrılık ye çekişmelerin esas sebep ve amili olduklarına inanır. Ona göre, İslâm'ın doğuşundan bu yana gelmiş bütün müçtehidler hep hata etmiştir. O ise, o günden beri İslâm müçtehidlerine gizli kalmış doğruları ortaya çıkararak, onların noksanlarını ahir zamanda tamamlayacaktır!.. Bu ise son dereceye varan, aceleci ve ölçüsüz tutumdur.

Yine biz arada bir bu çığırkanların dil sürçmesiy-le, sünnetin Âhâd yoluyla gelen sahih haberlerini basite aldıklarını da işitiyoruz. Aynı şekilde, İcma ve Kıyası hatta istinbat ehlinin muteber saydığı Kur'an delillerini bile...

Tabii, haber-i âhâd'i basite almakla; sünnet kitaplarından, sahih ve sünen olsun cevami' ve musan-nefat olsun, müsnedler veya rivaye tefsirleri olsun... hepsinden kurtulmuş oluyorlar!.. Böylece de artık bunlardan «kevnî mucizeler» ve şeriat ahkâmının alınıp yararlanılacağı kaynak kalmaz. Eh artık bu yola kim sapar, İslâm'a tuzak hazırlayan düşmanlardan başka?..

Hani ya, sahih âhâd haberlerin zamanla tarikinin çoğalıp manen tevatüre ulaştığı görülmüştür. Hatta karinelere takviye edince, âhâd haberle ilim dahi hasıl olur. Aynı zamanda böyle karine ile desteklenmiş hadislerin «Sahiheyn»de de bulunduğu görüşünde olan âlimler vardır.

Halbuki bunlar, icmai da nefyederek, Ehl-i Hakkın mezhebinden çıkıp, böylece din dışına çıkan haricilere ve merdud rafizilere benzemektedirler. Kıyası Şer'iyi reddetmekle ise içtihad kapısını kendi yüzlerine kapatmış ve alışılmış tanınmış sebep sonuç metodunu bırakıp, kıyası nefyeden rafizi ve hariciler, ya da donuk «Zahir ehline» benzemiş oluyorlar. Ve hele kitabın, istinbat ehline itibar edilen delaletlerini oyuncak ittihaz ederek; mefhumlara kail olanlarla olmi-yanlar arasında, İslâmın iptidasından bugüne kadar süregelen cari kayıtları bil-itifak ekseriyetle lağvedilmiş mesabesinde tutmayı birçok kati hükümleri değiştirmeye vesile yapıyor; örf ve adete, bütün fukuha-ca tanınmayan bir mevki veriyorlar. Mısır'da bazı ya-hudi müsteşriklerinin, Medinelilerin ameli ve benzeri hakkında ortaya attıkları şeylere râm oluyorlar..

Bu çağdaş çığırtkanlar işi bitirirse, içtihad yeni dönemde tek şahsa münhasır kalacak, hiç te alışılmamış bir ehliyet tarzıyla... Ve artık meşhur imamların İslâm'da açtıkları bu hayırlı çığırlar kapanacak. Ve bütün toplulukların bu (müceddid gösterilen) şahsın görüşlerine yönelmesi ile de muratları olacak... Ama her vesileyle mutlak fikir hürriyeti terennüm eden kişi, bir içtihadından öbürüne zıplarken nasıl başaracak zamane çocuklarının tükenmez isteklerinin tatminini? Yahut, hürriyetini kaybetmiş kitlelerin üzerinde, istediği görüşleri uygulamayı nasıl caiz görecektir?.. Veya diyelim, bu mutlak hürriyet dellalı (kendisine uymalarını istediğine göre) nasıl mubah görecektir, bu nurlu dönemde (!) din ve ilmüne güvendiği başka bir müctehidi seçip ona tabi olmak isteyecek olan zavallı mukallitlere hürriyeti vermemeyi? Hani bu türlü baskı zulûmat dönemlerinde bile görülmemiştir. İşte cevap bulamadığım şey bu esasen...

Sözün kısası, bu dellalların sahiplerinin halini iyi incelsen, hiç tutulur uyulur ve bağdaşılır taraf bulamazsın. O meşru olanı kabul etmediklerini görürsün. Kendini gösterme hırsları basiretlerini kapatmıştır. Ve onların, zavallı şark'ın üstüne gelen düşmanlarıyla dostluk kurduklarına şahid olursun...

Gerçi bu menfur cereyan, öbür memleketleri kasıp kavuran kargaşalığa boğan ilhad belâsından ve dinsizliğe 'götüren köprüden başka bir şey değildir. Ama mü'min bir delikten iki kere ısırılmaz. Akıllı ise başkasının başına gelenden ders alır.

Eh, Allah için sizi seven Abdülaziz ve evladını sa-lîh dualarınızdan ve iyi dilekelerinizden unutmayın.

Derleyen:

Humus Fetva Emini Abdülaziz Uyunussûd Allah onu bağışlasın. [\[76\]](#)

Muhterem Üstad Şeyh Abdülvehhab El-Hafız (Şam'da «Yağ - Pekmez» Diye Bilinir) İn Cevabı Bismillahirrahmanirrahim

Bir olan Allah'a hamd, kendinden sonra peygamber gelmiyecek Nebi'ye salât ve selâm.

İmdi:

Birinci Fıkranın cevabı:

İbni Abidin (R.Â.) «Resm'ül-Müfti»de der ki:

«İmam Ebu Hanife'nin (R.Â.) son derece titiz ve hassas ve ihtilaftaki rahmet eserini iyi tanınması sebebiyle talebelerine, «Delille karşılaştınız mı onunla görüş belirtin» diye tavsiye ettiği bilinmelidir. Ve bunun için de bütün arkadaşları ondan gelen nakilleri alır ve tercih ederlerdi. Bunu «Dürr'ül-Muhtar» haşiyesinde de böylece hikâye eder. «Velvalciyye»de de, «Kitab'ül-Cinayât»tan naklen, Ebu Yusuf'un: «Ebu Hanife'ye hangi hususta muhalif görüş bildirsem, aynı şeyi mutlaka onun da söylediğine şahit olmuşumdur.» dediği nakledilir.

Züfer'den de şu nakledilir: «Bir şeyde Ebu Hani-fe'ye muhalefet ettim mi, mutlaka benim görüşümü onun da belirtmiş olduğunu görmüşümdür.»

Yine Züfer'den şu nakil var: «Ben hangi görüşte Ebu Kanife'ye muhalefet etsem, bir de bakarım ki, o görüşten sonradan rücu' etmiş.»

Bütün bunlar, onların muhalefet yolunu değil, o ne dediyse ona göre hareket etmeyi seçtiklerini beiiirtir. İctihad da ve reyde üstadlan Ebu Hanife'nin görüşüne uyduklarını gösterir. «El-Havi'yül-Kudsi»nin sonunda ise : «Onlardan birinin kavlini alan kimse, kesin olarak Ebu Hanife'nin kavlini almış olduğunu bilir. Çünkü Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasen gibi... bütün büyük talebelerinden rivayet şudur: «Biz hangi konuda bir görüş belirtsek, aslında Ebu Hanife'-den rivayet etmişizdir» demiş ve bunu da büyük yeminle belirtmişlerdir.

Demek ki; nasıl ve ne yolla olursa olsun, cevap ve mezhep ancak onunki oluyor. Ondaki başkasına nisbet etmek de ona muvafakati bakımından mecaz yoluyla mümkündür...

Yine «Dürr'ül-Muhtar» üzerine yazılmış «Redd'ül-Muhtar»da, imamın talebelerine, kendi görüşlerinden ancak delilin elverdiği şeyleri almalarını emretmiş olduğu zikrediliyor.

Bu demek oluyor ki; onlar ne görüş belirtirlerse belirtsinler, imamlarının kendileri için kurduğu kaidelere dayandıklarından, yine onun görüşüyle fikir beyan etmiş oluyorlar. Ve hiçbir yönüyle de ondan ayrılmış olmuyorlar.

Bunun tam benzerini de, Allame el-Birî, «el-Veh-baniye» sarihinin babası ve İbn'ül-Humam'ın Üstazı, İbn'üş-Şahnat el-Kebir'in, «Hidaye» Şerhinden naklen, «Eşbah» şerhinin başlangıcından nakletmektedir.

Metni şöyle:

«Hadis sahih ve mezhebe de muhalifse, hadisle amel edilir ve bu da yine (Ebu Hanife'nin) mezhebi olur. Ve mukallidi de amel yönünden Hanefi olmaktan çıkmaz. Ve zaten Ebu Hanife'nin: «Hadis sahihse mezhebim odur.» dediği doğrudur. Ve İmam İbni Abd'ül-Berr bunu, hem Ebu Hanife'den, hem de öbür iraaamlardan bu tarzda nakilde bulunmuştur. İmam Şâ'râni de, dört imamdan böyle nakletmiştir.»

«Redd'ül-Muhtar»da der ki: Bu yetkinin nasslar-da görüş sahibi ve muhkemi mensuhtan ayırabilen kimseler için olduğu malûmdur. Öyleyse mezhep sahibinden izin çıkmış olduğundan o mezhepten bir kimse delili görüp onunla amel edince yine o mezheple amel etmiş olacaktır.

Şöyle ki; eğer imam delilinin zayıf olduğunu bilse, ondan vazgeçip daha kuvvetlisine uyardı. Onun için de muhakkik İbn'ül-Hümmam, imameynin kavline göre fetva veren üstadlan reddediyor ve gerekçe olarak ta; delil zayıf olmadan imamın kavlinden sapıla-nuyacağı bildiriyor...»

Yine «Resm'ül-Müfti»de der ki: «Bu ifadenin, — mezhepteki bir görüşe uygun olduğu zaman — şeklinde sınırlandırılması uygun düşer. Çünkü imamlarımızın ittifak ettiği üzere mezhepten tamamen ayrılır-casına içtihadı izin yoktur. Öyleya, bütün mezhep ulemasının içtihadı tabii olarak öteki kişinin içtihadından daha kuvvetlidir. Ve yine, onların görüp te amel etmediği bir delili o tek kişinin görüp tercih ettiği açıktır.

Bunun için de Allâme Kasım, muhakkiklerin sonuncusu Kemal İbn'ül-Hümmam hakkında: «Üstadımızın araştırması gereği mezhebe muhalif şeylerle amel edilmez» diyor. '

«Kudûri» üzerine Tashihinde de diyor ki; «Kadı-han diye meşhur, İmam Allâme Hasan bin Mansur bin Mahmud'ül-Evcicendî, Kitab'ül-Fetava «Resm'ül-Müf-ti»de: Günümüzde arkadaşlarımız (aynı mezhepten ulema) dan, herhangi bir meselede fetva verecek olan; eğer arkadaşlarımızdan ihtilafsız bir nakil varsa ona müracaat eder ve ona göre fetva verir. Re'yi ile onlara ters düşmez. Hatta güçlü bir müctehid bile olsa. .. Çünkü apaçık bir şey var: Esas gerçek arkadaşlarımızın (bütün mezhep ulemasının) görüşündedir, aşılabilir. Ve onun içtihadı da onların içtihadı derecesine ulaşamaz... Bu yüzden de, onlara muhalif görüş belirtene uyulmaz, delilleri de alınmaz. Hani onlar (cehilce değil) delilleri bilerek, sahih ve sabit olanla aksi olanı seçerek tanımış, öyle davranmışlardır...»

Sonra da Hassaf in «Edeb'ül-Kadâ» üzerine «Şerh-i Burhan'ül-Eimme» sinden buna benzer nakiller yapar.

Bana kalırsa; yukarda geçen, imamların görüşlerinden aldığımız metinlerin hepsinden ortaya çıkan şudur: «Hadis sahihse mezhebim odur» ifadesi genel kaide değildir. Aksine (hadis ravisinin) nazar ve istidlal ehli olması şartıyla mukayyettir. Aynı zamanda mezhep ehlinde olması ve mezhepteki görüşe muvafık olması şarttır. Sonuç olarak, mezhebe muhalif olan nassla amel edilmez. Çünkü imamlar ondan daha üstün delili görmüş ve onunla amel etmişlerdir, geçmiş zaman boyunca...

Ayrıca, «Hadis sahih ise mezhebim odur» derken; o hadisin, bu sözün sahibinin kurduğu metotla, sahih olduğunun isbat edilmesi lüzumu da anlatılmıştır. Yani hadis ravisinin kanaatine göre~ değil, (imamın) zaruri gördüğü şartlara göre doğrulanmış olmalı. Bunu şöyle açıklayalım bir misalle: Hadis rivayetinde, Bu-hari ve Müslim kendi ölçülerine göre nakilde bulunurlar. Muhaddis olarak Buhari'nin kendine göre hadisi sahih sayma şartları, Müslim'in kendine göre şartları var. Yani Buhari'nin nazarında bir hadisin sahih olması ancak onun ön gördüğü özellikleri taşımasıyla mümkündür.

Öyleyse kardeşim, sen de onların imamların tercih ettiği ve sahih saydığına uy. Zaten sen bir başkasının sahih gördüğüne uyuyorsun ve nasıl olsa, onun mukallidisin. O halde, senden önce gelmiş o büyük imamların doğrulayıp tercih ettiğine uy. Her hayır selefeye uymaktadır...

İkinci Fıkranın Cevabı:

Bu konudaki ifadeleri şu size aktaracağım şekil dedir: Hindi'nin «Şerh'ül-Bedî» sinde şu söylenir: «Bu, Ebu Yusuf Züfer ve öbür imamlardan nakledildi. Onlar şöyle dediler:

«Bizim nereden alıp bildirdiğimizi anlamadan bizim görüşümüzle fetva vermesi kimseye helâl olmaz.» Yine bazısının ibaresi şöyle: «Kim görüşleri ezberler, ama delilini bilmezse, onun ihtilaf ettikleri o hususta fetva vermesi caiz olmaz.» Yine dendi ki: «Müçtehid olmamak şartıyla caiz olur. Yine «Genel olarak caizdir.» Yani: ister kaynağa muttali' olsun olmasın... Müçtehidini tanısın tanimasın... Bu ise «Bedî'» sahibi ve benzeri birçok ulemanın görüşüdür.»

Ben derim ki; zikrettiğimiz imam ve talebelerinin sözlerinin (bir kimseye bizim nereden aldığımızı bilmeden görüşümüzle fetva vermesi yakışmaz) mezhepte müçtehid'in fetvasına hamlolunacağı, «Resm'ül-Müftî»de zikrediliyor. Meselâ Ebu Yusuf, Muhammed ve Ebu Hanife'nin öbür arkadaşları gibi, Ebu Hanife'nin kurmuş olduğu hüküm çıkarma kaidelerinin çerçevesinde, delillerden hüküm elde etmeye gücü olanlar kastedilmiştir. Bunlara üçüncü, dördüncü ve beşinci tabaka fakihlerinin katılabileceği de açık. Onun ötesindekiler ise sadece nakille yetinirler.

«Dür'ül-Muhtar» sahibi, Şeyh'ül-İslâm İmam Has-kefi şöyle diyor: «Bize gelince, yani yedinci tabaka ehli, bize o imamın tercih edip, sahih dediğine uymak düşer, fıkıh meseleleri ve görüşler de... Zaten onların sahih gördükleri deliller, tercih ettikleri görüşler ve mezhepteki muteber kitaplar bize tevatürle ulaşmıştır. İmam Muhammed'in Zahirurriyaye kitapları, Se-rahsi'nin «Mebsubu» ve öbür mutemed kitaplar böyledir. Demek bize yakışan onların itimad edip tercih ettiklerine uymaktır. Tıpkı bize sağ olup fetva veriyor-larmış gibi...

«el-Bahr'den naklen, İbni Abidin'in «Redd'ül-Muh-tar»ında da şöyle geçer: Bu hususta Kitab'ül-Kaza'da, şöyle deniliyor: İmamı A'zâm'm kavli ile fetva vermek helâl hatta vaciptir. Nerden aldığını bilmeseyse bile...

Keza, birini bırakıp öbürünü talil ederlerse yine böyle : Bu talil, tercih sayılır. Nitekim bunu Remli, «Fetâvâ» namındaki kitabının gasp bahsinde anlatmıştır : «Biri istihsan diğeri kıyas olursa, hüküm yine budur. Çünkü asıl kaide istihsanı tercih etmektir...»

Bu ise, delillerini bilmeseyse bile görüşlerini almanın cevazı hususunda açıktır... İmamın delilini araması istenen kimseye gelince, o müçtehidler tabaka-tında ehli mezhepten İmam Ebu Yusuf, İmam Mu-hammed ve benzerleridir. Zira onlar, yukarda geçtiği şekilde, imamlarının delillerini en iyi bilenlerdi...

«...Biz nihayet beşeriz, bugün söyler yarın rücu' ederiz» şeklinde ziyadeliği var. Bir başkasında da: «Sakın ha Yakub — bu da Ebu Yusuf'tur — benden duyduğun herşeyi yazma. Çünkü bugün bir görüş belirtip yarın vazgeçebilirim. Yine yarınki görüşümden de öbür gün vazgeçebilirim.» denilişine gelince :

Derim ki: Ben İmamın makamını bu türlü cümleleri nisbetten tenzih ederim. Çünkü bu imamın belli bir hükümde sebat etmediği anlamına gelir. Bu hususta, ondan tevatüren nakledeceğim en sağlam haberle, onun vera' ve takvası, mesele vaz'ederken ve dinin fikhını kurarken gösterdiği itina ve ihtiyatı göstereceğim :

«Dür'ül-Muhtar» üzerine haşiyesi «Redd'ül-Muh-tar»da İbni Abidin şunu hatırlatır: «İmam Ebu Cafer eş-Şiramâzi, Şekik'ül-Belhi'den şöyle naklediyor. Demişti ki: «İmam Ebu Hanife insanların en muttaki ve en çok ibadet edeniydi. En cömert ve din hususunj da en ihtiyatlı davranan, Allah'ın dininde re'yi ile görüş bildirmekten en uzak olan kimseydi. Ve meclis kurup arkadaşlarıyla görüşmeden de hiç bir meselej vaz'etmemiştir. Bir meselede, bütün arkadaşları (ilimj ehli talebesi) şeriata uygundur diye ittifak edince dej Ebu Yusuf veya bir başkasına, «bunu filan bahse yaz»j diye emir verirdi.» Bu, İmam Şârâni'nin mizanında da1 aynen vardır. (K.S.)»

Tahtâvi de, «el-Havarimzi'nin müsned'inden naklediyor ki: «İmamın arkadaşları bini bulurdu. Bunların en seçkinleri, imamın çok sevdiği ve yakın dost edindiği kırk tanesi içtihad derecesine varmıştı. Onlara şöyle demiştir: «Ben fikhı gemleyip eğerliyerek (binilecek at gibi) hazırladım size. Artık benim adıma onu işleyin.» Nitekim bir vak'a zuhur edince de, onlarla müşavere eder, tartışıp sorar, konuşur. Onların bilip düşündüklerini dinler, haber -veya eserden ne varsa... Kendi görüşünü de ortaya koyar. Belki aylarca bunu tartışarlardı. Ta mesele son şekle varıncaya kadar. Görüşlerin sonucu kesinleşince de Ebu Yusuf onu kaydedirdi. Böylece Usulü Fıkıh, öbür imamların tek başına kurmuş olmasına karşı Hanefilerde şuraya dayalı metotla kurulmuş oldu.

Allah'ın dininde son derece hassas oluşu yanında işte bunlar da böylece sadır olmuştur.

Üçüncü Fıkranın Cevabı:

Peşinden belirteyim: Büyük imamlar, şeriata tedvini, neşri ve ortaya çıkmasının, o ve benzeri imamlar (R.A.) in gayretiyle olduğunu itiraf etmektedirler. Bu nasıl saklanır?.. Ve onun (R.A.) tabiun'dan veya öbür kuşaklardan dörtbin üstadın hadis derlediği nasıl bilinmez ki? Bütün bunları, Zehebi ve öbürleri Ta-bakat'ül-Huffaz»da zikrettiği halde!..

Nitekim Şa'râni (R.A.) de, Mizan'mda belirtiyor: «Yaptığımız açıklamalardan anlaşılmalıdır ki; Fahri Razi (Müfessir değil) gibi, kimseler, İmam Ebu Hani-fe'nin sözlerinden herhangi bir şeye itiraz ederse, muhakkak o kimse, imamın dayandığı şeylerden habersiz olduğundan böyle davranmıştır. Nitekim ben de iyi araştırınca Elhamdülillah gördüm ki; onun bağhılarının kıyası Nass'a takdim ettikleri meseleler son derece azdır. Mezhebin kalan bütünü hep nass'm kıyasa takdimi ile kuruludur...

Bunun yanında, Şeyh Muhyiddin Malikilerden birinin şöyle dediğini naklediyor :

«Bence Kıyas, «Haber-i Âhâd»dan önce gelir. Çünkü biz böyle bir hadisi sadece ravileri hakkındaki hüsnü zannımıza göre alırız. Halbuki Şâri bize; kendimize hakim olmamızı ve birini öbürüne karşı tezkiye etmememizi, olsa bile kesinlikle tezkiye ve tercih etmememizi, sadece; böyle sanıyorum, kanaatımca böyledir diyebileceğimizi emreder. Ama sahih usule dayanan Kıyas böyle değildir."»

İmam Cafer eş-Şîrâmâzi de der ki; «Ben İmam Ebu Hanife ile İmam Malik (R.A.) arasındaki ihtilaflı meseleleri araştırdım, gerçekten çok az olduğunu gördüm. Yirmi kadar mesele...»

Kanaatımca bu da, o iki imamın esas saydığı me-tod meselesi sebebiyle olmuştur.

Keza mezheplerin birbirlerine kıyaslar hususunda muhalefeti pek azdır, demek de böyledir. Bu kısım dışında hepsi kitab ve sünnete yahut sahih esere dayanır. İmamların hepsi de bununla amel etmişlerdir. Bazı hadisler hariç, arkadaşlarından ayrılmamışlardır. Yani hepsi şeriatın yürüncesinde yürümektedirler, geçen bahislerde görüldüğü gibi...

Şu halde akli başında insan, gönül ferahlığı ile (mezhepteki) bütün imamların görüşleriyle ameli kabul edendir. Çünkü bunların hiçbirisi terazinin iki kefesinden hariç değildir; ya tahfif, ya teşdid... Allah'ım, imamların görüşlerine itiraz eden ve onları görmezlikten gelenlerin, dünya ahiret, şerrinden sana sığınırım. Velhamdülillahi Rabbilâlemin.

(Şa'râni Rahimehullah'ın Mizan'daki sözü bu.)

Muhterem kardeşim, bak işte, Şa'râni'nin; «İmam Ebu Hanife'nin delilleri çok kere zayıftır.» diyenlerin sözünü nasıl çürüttüğüne dikkat et. Ve kardeşim, insafı ol, o tip adamların sözlerine, lafta bile olsa karşı delil gösterme, onlara cevap vermeye bile tenezzül etme. İnsaf ehli Hak'la beraber deveren eder. Ve zaten o, İmam Ebu Hanife'nin fazileti konusunda İmam Malik, Şafii, İmam Sevri, İbni Mübarek ve emsalinin övT güleri yeter artar bile (R.A.).

Meselâ, Hatip, Şafii (R.A.) den şunu rivayet ediyor : Malik (R.A.) e, «Ebu Hanife (R.A.) yi gördün mü?» diye soruldu da; «Evet dedi, bir adam ki, sana şu direk altın dese onu isbat edecek deliller bulabilir...» İşte bu, onun delillerden Ahkâm-ı Şer'iyye'yi çıkarmaktaki gücünü gösterir.

İmam Şafii (R.A.) kendisi de: «Fıkıhta derinleşmek isteyen kimse Ebu Hanife'ye dayanmak durumundadır. Hani o, fıkıhta en ileri gitmiştir.» diyor. Bu «Harmele»nm rivayeti. Rebi'in rivayeti ise şöyle : «Halkm hepsi fıkıhta Ebu Hanife'nin talebesidir. Ben göremedim, yani ondan daha fakih kimse göremedim.» Ondan şöyle bir nakil de var: «Onun kitaplarına başvurmeyen ilimde derinleşemez ve fakih de olamaz.»

İmam'üs-Sevri (R.A.) de, kendisine; «Ebu Hanife'nin yanından geliyorum.» diyen kimseye; «Demek yeryüzünün en fakih kimsesinin yanından geliyorsun!..» diye cevap vermiştir. Yine o; «Ebu Hanife'ye itiraz eden kimsenin, ondan daha kıymetli, daha alim olmak zarureti var. Halbuki buna da kimsenin gücü yetmez!..» dedi.

İbni'l-Mübarek ise : «Ben Misar'ı, Ebu Hanife'nin ders halkasında gördüm, soru sorup ondan faydalanıyordu. Ve aynı zamanda, bunun gibi fakih görmedim diyordu.» der.

Yine İsa bin Yunus da; «Onun hakkında nahoş beyanda bulunan kimse asla doğru olamaz. Vallahi ben ondan daha faziletli ve daha fakih kimse görmedim.» diye anlatmakta.

İbni Mübarek şunları da söyler: «Senin dayanacağıın şey «Eser» olmalıdır. Ama görüş namına da hadisin anlattığını al.» Ve Ebu Hanife'nin özürlerinden biri, onun şu sözünden anlaşılır:

Bir insana, bir gün duyduğu hadisi ertesi gün, ezberlemeden (kavramadan) hemen aktarması yakışmaz. Demek o rivayeti ancak ezberleyip hazmetmek şartıyla uygun görüyor. Zira dirayetsiz (düşüp, anlayıp, sıhhatini kavramadan) çok rivayet pek hoş görülüyor. Hatta İbni Abd'il-Berr, bu tutumu yermek için ayrı bir bahis açmış. Ve demiştir ki: «Düşünüp anlamadan (taşdığı mâna ve hükmü) çok hadis nakletmeyi yermekte, İslâm fakih ve âlimlerinden bir cemaat hem fikirdir.» İbni Şibrime: «Rivayeti az yap, ama iyi düşün.»! der. el-Hatip de, İsrail bin Yunus'tan şöyle dediğini naklediyor: «Nu'man ne adamdır! Ne hadis ezberle-mişse hepsini anlamıştır, Onu incelemiş, ondaki fıkıh hükmü didik didik edip çıkarmıştır. (Bu naklin tamamı *el-Hayrat'ül-Hisan»da vardır.)

Ne tuhaftır kardeşim! Şu muhteremler de sana güzel örnekler yok mu? Yoksa bu adamların övgüleri ve itirafları İmam için birer itham mıdır?.. Hani ya bunları söyleyenler bu şeriatın öncüleri, ilmin pınarları, hakikat ve marifetin kaynağıdır. Ve daha onlardan sonra da nice meşhur imamlar, fakih ve muhad-dişler gelmiş!.. Hepsi de bunların mesleklerini benimsemiş büyük ve seçkin kimseler... Ama onları taklid etmiş, sözlerini esas almış, tercih edip itimad ettiklerine uymuşlar. Bütün bu müçtehitler (R.A.) bu tür taklit ettikleri hususlarda tamamen hata içindeler mi?..

Hele hepsi bir yana, Ebu Hanife ki; Şeyh'ül-İslâm, İmam'ül-Haskefi (R.A.) nin dediği gibi; «ibadeti, zühdü takva ve vera'i, ilim ve kavrayışında tekti!..»

Dördüncü Fıkranın Cevabı:

Bir kere bizim, içtihadın şartlarını bilmemiz gerek. Ve onu yerine getirecek ehliyete ermemiz lâzım ki; içtihada dair laf etmemiz mümkün olsun. İmdi lü-ğatta içtihad; çok zor bir iş için takati sarfetmektir. Şeriatte (istilan olarak) ise; belli metodlarıyla, şer'i bir hükmü elde etmek için bütün gücünü harcamaktır.

Şartları ise.- İslâm, akıl, buluş ve müçtehidin fa-kih'üvnef3 yani yaratılışında anlayışta üstün olmak. Yine Arap dilini gerçekten bilmek. Kitabı lügat manasıyla kavramak, böylece de müfredat ve mürekke-batmi, ifade hususiyetlerini ve şer'i mânasını, yani hükümde müessir olan mânayı anlamak mümkün olur.

Yine Kitab'ın, Âmin, Hass, Müşterek ve Müevvel yönlerini ve ayrıca ondan hüküm çıkarmada gerekli olan; İbare'tün-Nâss, İşaret'ün-Nass Delâlet ve İktizası gibi... Usul kitaplarında zikredilen kitabın daha birçok hususiyetini bilmek. Sünnet ilmini de metoduna göre kavramış olmak, yani Peygamber (S.A.V.) e ulaşma yolları-, tevatürle mi, meşhur olarak mı, âhâd tarihiyle mi olduğuna ilâveten metinlerini de iyi tanımak.

Bu suretle, azimet yolu olan, lafzen hadisi nakil yahut ruhsat verilen manen hadis naklini başarabilmek mümkün olur. Bu da yerinde açıklandığı üzere çeşitlidir. Yine mânâsının zahiren ya da müfesseren olması da... Yerinde zikredilir.

Yine (müçtehid olacak kimse) nasih-mensuhün alimi olmalı. Usul ilminde zikredilen bütün öbür hususlarıyla birlikte kıyasın da şart ve vecihlerini bilmesi gerekir.

Görülüyor ki, kardeşim, şu zamanda içtihad dâvası neticesizdir. İlmin azalıp cehaletin arttığı bu dönemde bu şartlar pek az bulunur.

Bazı kimseler kendilerinde var sansın dursunlar, neticesizdir. Birçok hüküm ve vak'a muattal kalır, halkın çoğu daha muamelat ve günlük işlerin de

cehalette yüzerken; üstelik din ve ondan çıkardıkları ahkâmda son derece hassas şu büyük imamlara iltica edilmezse...

Ve muhterem kardeşim, geçen asırlarda nice seçkin âlimler gelip geçti. Ama hep fikhî bu imamlardan aldılar. Onların hiçbirinden mutlak içtihad davasına kalktıklarına dair haber gelmedi. Halbuki, sahih hadislere muttali olmaları, rArap dilindeki ustalıkları bakımından üstünlükleri vardı. Delillerdeki nasih men-suh bilgileri ve benzeri, içtihadta lüzumlu ehliyetlerine rağmen... !£ma bütün bunlarla birlik; onlar takva ve vera' sahibi, şüphelerden, dünyadan ve şehvetten uzak oluşları, Rabbine itaat ve vazifelerini edadaki üstünlük ve mevlâsına hakkıyla hizmette müdâvim olmalarıyla seçkindiler. Bütün bunlarla birlikte onlar, büyük imamlara uymuş, onların tercih edip sahih gördükleri delil ve hükümleri esas almışlardı. Allah onlardan razı olsun ve bizi onlarla beraber Efendimiz Muhammed (S.A.V.) in sancağı altında toplansın... Tetinime:

«Resm'ül-Müfti»de, Fakihlerin Tabakaları s Şeyh'ül'İslâm İmam'ül-Haskefi Dürr'ül-Muhtar'da, aynı zamanda haşiyesi olan İbni Abidin merhumun «Redd'ül-Muhtar»mda şunları zikrederler. Ve diyor ki:
«Müçtehid-i mutlak'm artık yok olduğu kesinlikle belirtilmiştir: Yani içtihad şartlarının bulunmayışı yüzünden!. Fakihler ise yedi mertebeye toplanır. nu muhakkik alim İbni Kemal Paşa şöyle açıklar:

Birinci Tabaka:

Şeriatte müçtehidler. Dört büyük İmamla, usulün temellerini kurmada onların mesleğine giren, böylece de başkalarından seçilenler böyledir.

İkinci Tabaka :

Mezhepte müçtehidler: Bazı fer'î meselelerde ona muhalefet etseler, de, hükümleri delillerinden çıkarmakta üstadların kurduğu metodlara göre davranan, Ebu Yusuf Muhammed ve Ebu Hanife'nin öbür talebeleri böyledir.

Üçüncü Tabaka:

Mezhep sahibinden hakkında bir metin nakledil-miyen bazı mes'elelerde müçtehid olanlar: Hassaf, Tahâvi, Ebu Cafer, Ebu Hasen'ül-Kerhi, Şems'ül-Eimme Hülvani, Şems'ül-Eimme Serahsi vb. Zira bunlar ne usulde, ne fûru'da muhalefete kadir değiller. Ama kurulmuş usul ve kaidelere

göre, hakkında nass [\[78\]](#) bulunmayan meselelerin hükmünü istinbat edebilirler.

Dördüncü Tabaka:

Tahric Ehli. Bunlar, Razi ve emsali gibi mukallid fakihlerdir. Çünkü bunlar, aslında içtihad yetkisinde değillerdir. Ama usulü kavramış, kaynakları hazmetmiş olduklarından, iki ihtimali bulunan bir mücmel görüşü açıklamaya yetkilidirler. İki hususa ihtimali olan müphem bir hükmü de yorumlayabilirler. Ama bu mesele, ya imamdan ya talebelerinden nakledilmiştir. Ve onların usuldeki görüşleri ve re'yleri ile fer'iy-yatta benzer ve denk meseleleri birbirine kıyas etmeye yetkili olurlar.

Beşinci Tabaka:

Tercih Ehli. Bunlar da mukallid sınıftandır. Ebu'l-Hasen'ül-Kuduri ve «Hidaye» sahibi gibi kimselerdir. Ödevleri de bazı rivayetleri ötekilere tafdil edebilmelerinden ibarettir. «Bu daha evladır, bu sahih rivayettir. Şu insanlar için daha elverişlidir...» gibi ifadelerle başarılı.

Altıncı Tabaka:

Temyize muktedir mukallidler tabakalıdır. Kuvvetli ile daha kuvvetli ve zayıf, Zahir'ül-Mezhep ve nadir rivayet olanları seçebilirler. Müteahhirinden muteber kitap sahipleri böyledir. Meselâ «Kenz» «Muhtar», «Vikaye» ve «Mecmu'» sahipleri bunlardandır. Ödevleri, raerdud kavilleri ve zayıf rivayetleri nakletme-mekten ibarettir.

Yedinci Tabaka:

Sayılanlardan hiçbirine gücü yetmiyen mukallitler tabakasıdır. Hatta zayıfı şişmandan ayıramazlar bile. Şeyh'ül-İslâm Haskefi (ed-Dürr sahibi) de kendisinin onlardan olduğunu söyler. Yani yedinci tabakadan... Ve şöyle der: «Bize gelince yani yedinci ta-bakadakiler, bize ancak onların tercih edip, sahih gördüğü şeylere uymak düşer sanki hayatta bize fetva ve-riyorlarmış gibi...»

Allah Teâlâ'dan, amellerimizi sırf kendi rızası için yapılan halis ameller kılmasını, ve hepimizi Resullerin Sultanı S.A.V.) mn sancağı altında toplamasını dileriz.

Selât ve selâm, Efendimiz Muhammed ve âl ü Ashabına olsun.

Velhamdülillahi Rabbilâlemin. [\[79\]](#)

Üstad Şeyh «Muhammed El-A'rabi Et-Tebânf Nin» Açıklaması: (Harem-İ Mekke'de Müderris)

Bismillahirrahmanirrahîm

Doğruların en doğrusuna sevkeden Allah'a hamd...

Selât ve selâm da; «Kime Allah hayır dilerse onu dinde fakih kılar» diyene ve âli'ne ve doğrulara yıldız, sapıklara taş olan Ashabına olsun...

İmdi: Bu yazacağım, Halep'ten gelen dört soruya verdiğim cevaplardır. Allahü Teâlâ'dan tevfik ve başarı diliyor her hususta ona sığınıyorum, ona güveniyorum...

Birinci şeklin cevabı:

İmam Ebu Hanife ve benzeri İmamların (R.A.) : «Hadis sahihse mezhebim odur» sözleri doğrudur.

Fakat bunun, nasslar üzerinde görüş sahibi, muhkem ve mensuhunu tanıyan kimseler için söylendiği apaçıktır. O halde bir mezhepteki kimse (alim) delile bakınca ve onunla amel edince onun yine mezhepten sayılması normaldir. Çünkü buna izin, o mezhebin sahibinden çıkmıştır. Hani o imza delilinin zayıflığını bilse ondan vazgeçer, daha kuvvetli delile uyardı. Buna ise nadiren rastlanır ancak. Zaten her fakihin her gördüğü hadisle amel etmeye kalkması caiz değildir. Çünkü olur ki; imam bu hadise muttali olmuş ama başkalarının farkedemeyeceği bir mani görerek o hadisle ameli terketmiştir. Meselâ İmam Şafii «Kan aldırmanın da alanın da orucu bozulur.» hadisini, sahih olduğu halde, ona göre mensuh olduğu için terketmiş.

Cumhur da : «Şu ancak sudan dolayı icabeder.» [\[80\]](#) hadisini sahih olduğu halde, onlara göre: «İki sünnet mahalli kavuştu mu gusul vacib olur.» hadisiyle mensuh bulunduğu terketmişlerdir.

Bunu Hafız bin Abd'il-Berr gibi birçok alimler zikrederken onların üstünlüklerine misal verdiler. Halbuki nasipsiz çıgırtkanlar bunu, onları ve

bağlılarını yemek için naklediyorlar...

İşte şu «Menar Dergisi» sahibi. Dört mezhebin de yüzlerce, Kitap ve Sünnete aykırı meselelerle dolu olduğunu sanmaktadır. Kitab'a, sünnete muhalif tek bir meseleye bile isbat getirememesine ek, işkembeden yüzlerce mesele atıyor ortaya... Tabii sözün vergisi yok, istediği kadar söyler!.. Peki fikihtan hangi fer'î mesele var ki, ona muhalif bir hadis gelmiş olsun? O da imama veya akli başında bağlılarından birine ulaşmış da, o kimse de imamın re'yini bırakıp o sahih hadise yönelmiş olsun?..

Haklarında «Seyyid'ül-Mürselin»in şehadeti olan din imamları ve şeriatı bize taşıyan bağlıları hakkında, bu türlü sözleri, ancak akidesi bozuk kimseler ağı-za alabilir...

«Ümmetimin İhtilafı Rahmettir» hadisi dillerde dolaşıp şöret bulmuştur. Hafız İbni Hacer'in dediği gibi, birçok ulema da onu kitaplarına delil olarak almıştır. Bir kısmı ise, aslı yoktur ama mânası sahihtir, demişler. Kasım bin Muhammed (R.A.) den gelen nakil de bunu destekler. Der ki:

«Muhammed (S.A.V.) in ashabının ihtilafı, Allah'ın kulları için bir rahmettir.»

Ömer bin Abdülaziz (R.A.) den gelen nakilde o şöyle der: «Resulullah'ın ashabının ihtilafsızlığı beni sevindirmez. Çünkü onların görüş ayrılıkları olmasa, ruhsat olmazdı!»

Bunlardan çok iyi anlaşılır ki; bu ihtilaftan maksat, fer'î hükümlerdekindir.

Harun'ür-Reşid'den de şu haber var:

O, İmam Malik'e, «Ey, Ebu Abdullah şu kitapları (yani İmam Malik'in eserlerini) yazalım. Ve onları İs-' lâm dünyasına dağıtalım. , Bundan bütün ümmeti sorumlu tutalım» diye teklifte bulundu.

İmam Malik'in cevabı şu: «Ey mü'minlerin Emiri, ulemanın ihtilafının, bu ümmete Allah'ın rahmeti olduğu kesindir. Her biri kendi kavrayışma sahih olana uyar. Ve her biri de hidayettedir. Çünkü hepsi de Allah'ın rızasını aramaktadır.»

İkinci Durumun Cevabı:

Hafız İbni Abd'il-Berr, «el-İntika»da (s. 145) diyor ki; Züfer bin'ül-Hüzeyl (R.A.) şöyle der: «Ebu Hanife (R.A.) den şunu işittim: «Benim kitaplarımdan alarak fetva vermek isteyen o kimseye, benim neye göre söylediğimi bilmeden fetva vermesi helâl değildir.»

Şa'râni de Mizân'ında: «Delilimi bilmeden benim sözümle fetva vermek isteyene bu haramdır.» şeklinde kaydeder.

Ve bundan sonra da hemen şunu tesbit etmiştir: O fetva verdiği zaman: «...Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Araştırmamızın en son ve güzel şeklidir.

Bundan daha güzelini getiren olursa, sevaba o daha lâyıktır.»

Allâme Şeyh İbni Abidin de «Resm'ül-Müfti»de (s. 2929) : imam Ebu Hanife buyurdu ki; «Bir kimsenin, bizim nereden alıp söylediğimizi bilmeden sözümüzle fetva vermesi helâl olmaz.» diyor.

Ve yine İbni Abidin (s. 31, 32) de de; bir sürü açıklamadan sonra bu konuda diyor ki; «Evvelce de zikrettiğimiz üzere, imamın ve talebelerinin «Bizim nereden aldığımızı bilmeyen bir kimsenin, sözümüzle fetva vermesi helâl olmaz.» şeklindeki sözü, istinbat ve tahriş yoluyla —mezhepte müctehid olanın— fetva vermesine hamledilmiştir. Nitekim «Tahrir ve Şerh'ül-Bedi'» den öğrendiğime göre; üçüncü, dördüncü ve beşinci, tabakadaki fakihlerin de bu yetkiye dahil olduğu açık. Geri kalan ise sadece nakille yetinirler. Bize gelince, onların bize ötekilerden naklettiklerine uymak düşer.»

Sözün başında açıkladığımız gibi bu, mutekaddi-minden, nass olmaksızın istinbat şeklinde veya tahriş şeklinde alınmış olabilir. İsterse imamın kavlinin dışında olsun...

Çünkü onlar, körü körüne onun tercih ettiğini tercih etmiş değiller. Aksine onun deliline muttali' olduktan sonra o tercihi yapmışlardır. Onların eserleri de buna şahittir... Böylece, tahakkuk ediyor ki; Hafız İbni Abd'il-Berr, Şa'râni ve Seyyid İbni Abidin'in naklettikleri, (İmam Ebu Hanife'nin sözü) bir mânada birleşiyor. Nitekim Seyyid İbni Abidin bunu «Resm'ül-Müfti»de açıklamıştır. «Evin sahibi içinde ne olduğunu daha iyi bilir.»

Onun sözündeki: Bir rivayette şu fazlalık var: «...Biz de beşeriz, bugün birşey söyler yarın ondan vazgeçeriz.» ziyadesiyle, başka bir yerdeki: «Dikkat et Ya'kub (o Ebu Yusuf'tur), benden her duyduğunu yazma. Çünkü bugün ben bir görüş belirtirim, yarın terkederim. Yarın da bir görüşüm olur da, öbür gün onu terkederim.» şeklindeki ilâve batıldır.

Vakıalar bunu yalanlar. Çünkü Ebu Hanife'nin mezhebinin Ebu Yusuf yazmamış, o tedvin etmemiş. Ancak ve ancak İmam Muhammed bin Hasan eş-Şey-bâni tedvin etmiştir.

Üçüncü Durumun Cevabı;

Şeyh Şa'rânî Mizan (c. 1, s. 66) da, şöyle diyor: «Kanaatimiz ve her insafli kimsenin kanaati şudur. İmam Ebu Hanife için; (Gerçi daha başta, karinelere dayanarak; re'yi aşağılaması ondan sakınışı ve nassı hep kıyasa taktim edişine işaret etmiştik.) Eğer o, ha-dis-i şeriflerin (şeriata kaynak olanlarının) tedvinine kadar yaşasaydı. Hadis hafızları, diyar diyar gezerek, en ücra yerlere uğrayarak hadisleri topladıktan sonra onları elde eder ve yaptığı bütün kıyasları terke-derdi. Esasen, öbür mezheplerde çok daha az olması yanında, onun mezhebinde de kıyas azdı.»

Diyorum ki; Burada soru sahibi kasıtlı olarak, Şa'rânî'nin sözünden keyfine göre bir şeyler kaybetmiş. Bu açıkça seziliyor. Ama isterse olmasın; biz bu sözün batıl olduğunu ondört yönden göstereceğiz:

Bir kere: Şa'rânî bu sözden üç sayfa kadar önce şunu söylüyor: «Birinci fasıl: İmamların, onun ilimdeki derinliğine şehadeti hakkında. Ve onun bütün söz iş ve akidesinde Kitaba sünnete bağlılığının açıklanmasına dairdir.

Yine bunu müteakipte: «Fasıl; Ebu Hanife'nin kıyası sünnete tercih ettiğini yakıştıranların sözlerinin çürüklüğü hakkında.»

İkinci olarak da: Bu zat, bir sahife sonra şöyle diyor : «İmam Ebu Hanife'nin mezhebinde deliller çok kere zayıftır,» diyenin sözünün tutarsızlığı hakkında bir fasıl.»

Yine bu fasıldan sonra da: «İmam Ebu Hanife'nin mezhebi, dinde ihtiyat yönünden en geridir.» diyenin sözündeki yersizlik hakkında bir fasıl.» diyor. İşte Şa'rânî'nin geçen fasıllardaki sözü ile bu sözüne lahik olan sözleri bunu iptal eder.

Üçüncüsü: Bu söz (soru sahibinin aldığı cümle) şunu ifade eder: Şeriatın tedvini sırasında ve hafızların (hadis derleme vs. için) seferlerinden sonra ya-şayan İslâm âlimleri, bundan önce yaşamış olan selef âlimleri yani sahabe, tabiun ve tebeut-tabiin'den daha üstün bilginlerdi... Bu sözü ise, akl-ı selim sahibi bir kişi sarfetmez.

Dördüncüsü: Sahabeden, Resulullah (3.A.V.) in sünnetini en çok ezberliyen Ebu Hureyre (R.A.) için denir ki; «Rivayet ettiği hadislerin sayısı

beşbini aşkındır. Ama bütün buna rağmen dört halifeden her-biri ondan çok bilgili idi, rivayetleri çok az olsa da... Meselâ Sıddık-ı Ekber'in naklettiği hadis sayısı (142) dir. Faruk'un rivayetleri ise; (539) dur. Zinnureyn'in nakilleri (146) ve Haydar'm rivayetleri de sadece (586) hadistir.

Beşincisi: Sallailahü Aleyhi Vesselam'ın şu kelâmı : «Nice anlatandan, daha iyi belleyen dinleyici vardır. Ve nice kimseler, kendinden daha anlayışlı kimseye fıkıh naklederler.»

Altıncısı: Hicret ülkesinin İmamı (İ. Malik) dedi ki: «İlim, çok nakilde bulunmak değildir. İlim bir nurdur esasen; Allah onu dilediği kulunun gönlüne bahşeder.»

Yine aynı zat, İmam Ebu Hanife'yi överken, demiştir ki: «Ben onu şu direk altın dese, onu isbat edecek delil bulacak güçte bir kimse olarak gördüm.»

Yine onun (İ. Malik), sünneti en çok ezberliyen dostlarından Abdullah İbni Vehb hakkında derler ki; yüzbin hadis ezberlemiş olduğu halde dermiş ki, «Hadis, alimleri şaşn-tıdır..Malik ve Leys olmasa ben muhakkak sapıttırdım!..»

İki Mısırlı; İbn'ül-Kasım ve Eşheb, bir de Medinelî Abdümelik bin el-Macîsun (ki bunlar Malik'in meznebini şark'a garb'e yaymışlardır), hadis naklinde geri olmalarına rağmen fıkıh bilgisinden nice hafız talebelerinden çok üstündüler. Meselâ: Ka'nebi, İbni Mehdi ve Kuteybe bin Said gibi...

Yedincisi: İmam Ebu Hanife nuhaddisti ve müs-nedi vardır. Talebelerinden hadisi en iyi bilen Ebu Yusuf'tu. Ve İmam Hafız Vaki' bin el-Cerrah onun re'yi ile fetva verirdi.

Seyyid Murtaza ez-Zebidi bir cilt kitap te'lif etmiştir. İsmi «el-Cevahir'ül-Münife fi Edillet'il-İmam Ebi Hanife» dir. Bu kitap matbu'dur.

Sekizincisi: İmam Şafii (R.A.) «İnsanlar fıkhıta Ebu Hanife'nin çoluk çocuğudur.» buyurdu. Onun (Ebu Hanife) arkadaşlarından en güzel hadis

hafızı Humeydi, Buhari'nin şeyhlerinden biri [\[81\]](#) dir. Dünyaya onun mezhebini neşreden,. Buveyti, Müzeni ve Rebi' gibi talebeleri, hadis ezberlemesinde Humeydi'den geri idiler.

Dokuzuncusu: Sünnet, Âhmed bin Hanbel zamanında derlenip yazıldı. O, İ. Şafii'den daha hafızdı. Ve dedi ki, (bir milyon hadis ezberlemişti. Bu fazlalık çeşitli tariklerden olması bakımındandır.) İmam Şafii ona ve Maliki'lerden İbni Mehdi'ye sahih bir hadis görürseniz mutlaka haber verin» diyordu.

Ve zaten İmam Ahmed, Hüseyin'ül-Kerabisi, Zafe-râni ve Ebu Sevr fıkıh tahsili için Şafii'den ayrılmazlardı. İmam Ahmed bin Hanbel'm oğlu Salih der ki; «Yahya bin Muiyn bana rastladı ve bana, «Baban yaptığından utanmıyor mu?» dedi. Ne yapıyor diye sorunca da: «Onu Şafii ile yürürken gördüm. Şafii binmiş o yaya. Üstelik de üzengisinden tutunmuştu.» dedi.

Sonra bunu babama söyledim. Bana şu cevabı verdi: «Ona bir daha rastlarsan de ki; eğer sen de fa-kih olmak istiyorsan koş öbür üzengisine de sen yapış!..»

İbni Hanbel'in oğlu Abdullah da diyor ki; «Babama : «Babacığım, bu Şafii nasıl bir adam, senin ona çok dua ettiğini işitiyorum?...» dedim.

Babam şöyle dedi.- «Evladım, Şafii dünyada güneş gibiydi. İnsanlar için de sıhhat afiyet demektir. Bak bakalım, bunlarsız olunabilir mi?»

Onuncusu: Hadislerin hepsini bu hafız imamlar toplamıştı. Buhari, Dârimî, Ebu Zür'a, Hatim er-Razi-yan. İmam Ahmed de bunların hafızlıklarını tasdik etti. Buna rağmen Kerabisi, Zâferani ve Ebu Sevr'in fıkıh ve ilimdeki derecesine ulaşamadılar.

Onbirincisi: «... Eğer şer'i hadisler derleninceye kadar yaşasa ve onlara muttali olsa, onlarla amel eder, yaptığı kıyasları terkederdi.» sözü, bütün ortaya çıkacak fikhî olayların hadislerle açıklanmış olacağını ifade eder ki, batıldır. Çünkü muhakkikler: «Kitap ve sünnette açıklanan fikhî olay ve meseleler ancak onda bir kadardır. Onda dokuzu ise istinbatla elde edilmiştir.» demişlerdir.

Evet, eğer dünyada kıyamet gününe kadar meydana gelecek olayların hepsi Kitap ve Sünnette açık-lansaydı, kıyas esasından batıl olur. Ve artık ulema şeriatın kaynak ve metodu dörttür: Kitap, Sünnet, İc-ma\ Kıyas'tır,» demezlerdi.

Halbuki sahabe ve onları izleyen kitlelerden fıkıh-çı kelâmcı kim gelmişse bunu böyle bildirmişlerdir.

Onikincisi: «Yaptığı bütün kıyasları terkederdi.» sözün, daha sonraki «Zaten mezhebinde kıyas azdı.» sözü ile çeliştiği her akıl sahibinin anhyacağı kadar açıktır.

Onüçüncüsü: Eğer şeriat toplanmış olsa ve kıyamete kadar zuhur edecek bütün olay ve meseleler açıklanıp delillendirilmiş olsa, o zaman Ebu Hanife (R.A.) ve öteki imamların, değil çoğuna, kıyasın azma bile ihtiyaçları kalmazdı.

Ondördüncüsü: «Öbürlerinin mezhebinde de az olduğu gibi» iddiası şunu iktiza eder: Adam bütün mezheplerin, bütün meselelerin ve hükümlerini birer birer saymış da; her mezhepte kıyası az bulmuş. Bu öyle bir saçmadır ki; araştırmacı bir adam onu ağza almaz..

Dördüncü soru ve cevabına gelince :

«Mademki; ulema hadis-i şerif hizmetinde bulunmuş sahihini sakiminden, nâsihini mensuhundan ayırmıştır. O halde evvelki imamların yaptığı gibi bunları bilen ilim ehline bu yolla dinde içtihad etme yetkisi niçin verilmez?»

Derim ki: Sadece hadisin sahihini çürüğünden, nâsihini mensuhundan ayırmayı bilmekle, alim müç-tehid oluvermez. Üçüncü sorunun cevabını da anlamış olan kimse inatçı da değilse; içtihad'm sahih hadisi sakiminden ayırmak, nâsihi mensuhu tanımaktan ayrı bir şey olduğunu apaçık anlar.

Çünkü içtihad, delilsiz bir meselenin hükmünü o hakkında delil bulunan şeyin kaidesine sokarak ortaya çıkarmak için güç sarfetmektir. Denildi ki, cehd kökünden gelir (icthad), nefsi yormaktır. Alim nefsinin ancak, gizli kapalı ve ince bir meselede yorar. Bu ise çok haber nakletmekle olan şey değildir. Alimlerin görüşlerini anlatmakla da olmaz. Hadis kitaplarının hepsini tanıtmak da bunu sağlamaz. İşte bu yüzden, günümüzde mümteni' veya ona yakm bir şeydir. Ak-len caiz oadursun... (fiilen caiz değil).

Mümteni' oluşunun delili ise şu : Hadis hafızı olan imamlar sünneti derlediler. Sağlamını sakatından ayırdılar. Ve bu konuda başka söze mahal bırakmadılar. Bunları da matbaalar çoğalttı. Buna rağmen cehalet arttı, ilim azaldı. Aynı zamanda içtihad konusunda iddiacılar arttı. Bu yüzden bu asrın insanının eskilerden çok daha bilgili olması gerekirdi.

Ama kıyametin bütün küçük alâmetleri zuluret-mistir. İlimin azalıp, cehlin-artması bunlardandır. Nitekim sahih hadiste de böyle varid olmuştur. Yine sahih hadiste : «En hayırlı batın benim dönemimdir. Sonra onları izleyen, sonra da onları izleyenler. Ondai sonra da şهادeti yemininden, yemini şهادetinden önce gelen birtakım milletler gelir. İstenmeden yemii eder. İstenmeden şahitlik eder. Aralarında şişmanlılıl zuhureder.» Yine sahih hadiste : «Allah ilmi hiçbir zaman çekip almaz, onu kullarından alır. Ama alimleri] kabzederek ilmi kaldırır. Ulema kalmayınca halk cahilleri lider seçer. Onlar sorarlar. Bunlar da hiçbir yetkileri olmadığı halde fetva verirler. Bu suretle; hem saparlar, hem de saptırırlar.»

buyurulmuştur. (Buha-ri, Müslim, İmam Ahmed, Tirmizi ve İbni Mâce rivayet etti.)

İmam Ahmed ve Buhari de (Sahihinde) ve İbni Mâce Enes (R.A.) den nakletmişler: Enes şöyle demiştir: Resulullah (S.A.V.) buyurdu ki;«Sene!er ve g ler, hep birbirinden beter gelecek. Ta Rabbinize kavu-j şuncaya kadar» el-Azizi de demiştir 'ki; Alkami'de İb-ni Mes'ud (R.A.) dan şu rivayet var: «Artık sizin, gelecek günleriniz hep bir evvelkine göre bilgi bakımından geri olacaktır. Ulema silindi mi, halk eşit dereceye iner. Artık Emri bilma'ruf ve Nehy-i ânil-münker yap] mazlar. İşte o zaman helak olurlar.»

İmam Ahmed Müsned'inde, Buhari de sahih se-nedle Mirdas'ül-Eslemi'den tahriç etmiştir ki; Mirdaç şöyle demiştir: Resulullah (S.A.V.) : «Salihler önceden birer birer gider. Geriye arpanın kepeği veya hurma lifi gibi bir kısır kalır. Allah Teâlâ da onlara aldırış etmez.»

Allah her şeyi en iyi bilir. [\[82\]](#)

[\[1\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 7-9.

[\[2\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 11-12.

[\[3\]](#) Nahl : 44

[\[4\]](#) Ebu Davud ve Tirmizi nakletmiştir.

[\[5\]](#) Bakare : 159-160

[\[6\]](#) Buhari ve Müslim rivayet etmişlerdir.

[\[7\]](#) Ebu Davud ve TirmM rivayet etti.

[\[8\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 13-18.

[\[9\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 19-21.

[\[10\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 22.

[\[11\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 22-27.

[\[12\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 27-28.

[\[13\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 28.

[\[14\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 28-29.

[\[15\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 31.

[\[16\]](#) Sahipleri kesin bilemez ve hak geçer endişesiyle... (Mütercim)

[\[17\]](#) Hadis imamları.

[\[18\]](#) Çağdaş sayılacak bilginlerden. (Mütercim)

[\[19\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 33-39.

[\[20\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 40.

[\[21\]](#) Yani «Telifle teklif edilmiş, î. Mâlik, deliliyle reddetmiştir. (Mütercim)

[\[22\]](#) Hucurat: 2

[\[23\]](#) Hucurat: 3

[\[24\]](#) Hucurat: 4

[\[25\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 40-42.

[\[26\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 42-43.

[\[27\]](#) Âl-i İmran : 15

[\[28\]](#) Tâhâ : 44

[\[29\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 43-44.

[\[30\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 44.

[\[31\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 44.

[\[32\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 45.

[\[33\]](#) Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İçtihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 45.

- [34] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 46.
- [35] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 46.
- [36] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 47.
- [37] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 47-48.
- [38] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 48.
- [39] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 49.
- [40] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 49-50.
- [41] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 50.
- [42] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 51-53.
- [43] Halbuki bu çağdaş müçtehidler kendilerine uyulmasını istemektedirler... (Mütercim)
- [44] İç alemlerinde ne fitneler yatar, bilinmez. (Mütercim)
- [45] Aleni inkarcı olmadıklarından böyle dua ediyor müellif.
- [46] Buharı, Müslim ve öbürleri...
- [47] Mezhepler bu genişlik ve rahmetin tahakkukudur. (Mü cim)
- [48] Müçtehidlere veya onların içtihadını anlatabilecekleri şüphe, uymanın senedir ki, mezhep te budur. (Müt.)
- [49] Günümüz Türkiye'sinde türeyen telifçiler de aynen böyle, âyet hadisleri tersine ve kendi istikametlerinde yorumlamaktadırlar. (Mütercim)
- [50] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 55-66.
- [51] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 66-68.
- [52] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 68-73.
- [53] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 75-77.
- [54] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 78-79.
- [55] Osmanlı Şeyhülislâmı.
- [56] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 81-89.
- [57] Nisa : 115
- [58] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 91-99.
- [59] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 100.
- [60] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 100-103.
- [61] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 103-108.
- [62] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 108.
- [63] Günümüzde, fetva savuranlar ise, bunlara bile talebelik yapam: yacak seviyesine ek, bir de ihlassız, gösterişçi ve hırslıdırlar... (Mütercim)
- [64] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 108-112.
- [65] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 112-123.
- [66] İslâm nizamının yüklediği vazifeler. Uhrevl suçları ise Allah'ın takdirine kalmıştır. (Mütercim)
- [67] Herkesin işlemekte olduğu, vazgeçilmez fakat zararsız âdet
- [68] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 124-127.
- [69] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 128-129.
- [70] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 129-130.
- [71] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve Müçtehitler, İhvan Yayınları: 131-136.
- [72] Yani, tam aksine onlar sahabenin fetvalarını delil isteme-den kabulleniyorlardı. Bu, taklidin kendisidir.
- [73] Çünkü öyle bir konudaki peygamber izahı herkesin dikkatini çekirdi... (Mütercim)
- [74]

Dinin belli bařlı hükümleri. Herkesin bilmesi zorunlu olanlar. (Mütercim)

- [75] «İslâm dünyasının batısından, yabancılardan gelen eskiler!..»
- [76] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve M ctehitler, İhvan Yayınları: 137-163.
- [77] Muhyiddin Arabi değil. (M t.)
- [78] Yani, mezhebin  l ulerine göre fci, yine o mezhepten olur. (Mut.)
- [79] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve M ctehitler, İhvan Yayınları: 165-181.
- [80] Yani, inzal v ki oldumu, gusul gerekir.
- [81] Yani Buhari'nin hadis aldığı kişi. (M t.)
- [82] Ahmed İzzüddin El-Beyanuni, İctihat ve M ctehitler, İhvan Yayınları: 183-195.